

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

**ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

Экономикалық сериясы

1997 жылдан бастап шығады

**ВЕСТНИК
ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТА**

Экономическая серия

Издается с 1997 года

ISSN 2710-3552

№ 3 (2020)

Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университета

Экономическая серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания
№ KZ93VPY00029686

выдано
Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан

Тематическая направленность
публикация материалов в области экономики, управления,
финансов, бухгалтерского учета и аудита

Подписной индекс – 76133

Бас редакторы – главный редактор

Бегентаев М. М.
д.э.н., профессор

Заместитель главного редактора
Ответственный секретарь

Гребнев Л. С., д.э.н., профессор
Кофтанюк Н. В., доктор PhD, доцент

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Никифорова Е. В.,	д.э.н., профессор (Россия);
Половинко В. С.,	д.э.н., профессор (Россия);
Алмаз Толымбек,	доктор PhD, профессор (США);
Мукина Г. С.,	доктор PhD, доцент;
Алтайбаева Ж. К.,	д.э.н., доцент;
Шокубаева З. Ж.	(технический редактор).

МАЗМҰНЫ

Айткенова Г. Т., Шайхы Р.Т., Балабина Е. М. Әуе көлігі кәсіпорындарының мысалында еңбекті қорғауды басқару жүйесінің тиімділігін бағалау	6
Алтайбаева Ж. К., Балтабаева А. К. Қазақстандағы корпоративтік өлеуметтік жауапкершілік моделі	17
Байгабулова Ю. В. Қазақстан Республикасында еңбекке ақы төлеуді есепке алуды ұйымдастыру және еңбек ресурстарын пайдалану	30
Баймағамбетов Т. Қ. Болат құбырлар нарығының даму тенденциялары мен ахуалы	41
Есбенбетова Ж. Х., Шарипбаева Б. Б., Набетова А. Н. Қазақстан Республикасында еңбекті қорғауды басқару жүйесін жетілдірудегі жасалынып жатқан іс-шаралар.....	55
Есмағзам В., Абисаликов Е. Д., Қаирбек А. Қ. Қазақстандағы ипотекалық нарық дамуының қазіргі жағдайы	68
Есмағзам В., Ахметова Ж. А., Дулат Н. Қ. Қазақстандағы шағын және орта бизнеске карантиндік шаралардың әсерін бағалау	78
Ибраева А. Б., Танабаева А. Е., Драч А. В., Какенов К. К. Қазақстан Республикасының кәсіпорындарында кәсіби тәуекелдерді басқаруды бағалаудың автоматтандырылған жүйесінің құрылымына шолу	91
Қаңтарбаева А. Д., Бекеева С. А., Қдыров Е. Ш., Тұрысов А. М. Басқару жүйесін енгізуді SWOT – талдау әдістемесі басқару негізінде еңбекті қорғау кәсіби тәуекел.....	99
Кулембаева А. С., Ксембаева А. Н., Бейсембаева Г. К. Коммерциялық банктерде несие тәуекелдерін басқару	112
Мусина А. Ж. Ипотека насыясы жүйесін жақсарту	119
Попп Л. А., Алибекова А. Ж., Нуралдинова Г. Б. Коронавирустың таралуына байланысты экономикалық дағдарыстың Қазақстан Республикасындағы шағын және орта бизнеске әсері.....	127
Сейдалиев С. Т., Мамонова И. В., Кофтанюк Н. В. Құрылысқа инвестициялардың тиімділігін анықтау принциптері	137
Султанбеков М. Б. Жылжымайтын мүлікті бағалау – жабу механизмінің маңызды элементі	151
Хасенова С. М., Салимжанова Б. Б., Мажитова А. Е. Қазақстан кәсіпорындарында кадрларды басқару	166
Авторлар туралы ақпарат	175
Авторларға арналған ережелер.....	187
Жарияланым этикасы.....	198

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели
Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов
При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

СОДЕРЖАНИЕ

Айткенова Г. Т., Шайхы Р. Т., Балабина Е. М. Оценка эффективности интегрированной системы управления охраной труда на примере предприятий воздушного транспорта.....	6
Алтайбаева Ж. К., Балтабаева А. К. Модель корпоративной социальной ответственности в Казахстане	17
Байгабулова Ю. В. Организация учета оплаты труда и использование трудовых ресурсов в Республике Казахстан.....	30
Баймагамбетов Т. К. Состояние и тенденции развития рынка стальных труб	41
Есбенбетова Ж. Х., Шарипбаева Б. Б., Набетова А. Н. Мероприятия по совершенствованию системы управления охраной труда в Республике Казахстан.....	55
Есмагзам В., Абисаликов Е. Д., Каурбек А. К. Современное состояние развития ипотечного рынка в Казахстане.....	68
Есмагзам В., Ахметова Ж. А., Дулат Н. Қ. Оценка воздействия карантинных мер на МСБ в Казахстане.....	78
Ибраева А. Б., Танабаева А. Е., Драч А. В., Какенов К. К. Обзор структуры автоматизированной системы оценки управления профессиональными рисками на предприятиях Республики Казахстан	91
Кантарбаева А. Д., Бекеева С. А., Кдыров Е. Ш., Турысов А. М. Методика SWOT-анализа внедрения системы управления охраной труда на основе управления профессиональными рисками	99
Кулембаева А. С., Ксембаева А. Н., Бейсембаева Г. К. Управление кредитными рисками в коммерческих банках.....	112
Мусина А. Ж. Совершенствование системы ипотечного кредитования.....	119
Попп Л. А., Алибекова А. Ж., Нуралдинова Г. Б. Влияние экономического кризиса, связанного с распространением коронавируса на малый и средний бизнес в Республике Казахстан.....	127
Сейдалин С. Т., Мамонова И. В., Кофтанюк Н. В. Принципы определения эффективности инвестиций в строительстве.....	137
Султанбеков М. Б. Оценка залоговой недвижимости – важнейший элемент залогового механизма.....	151
Хасенова С. М., Салимжанова Б. Б., Мажитова А. Е. Управление кадрами на предприятиях Казахстана	166
Сведения о авторах.....	179
Правила для авторов	187
Публикационная этика	198

CONTENT

Aitkenova G. T., Shaihy R. T., Balabina E. M. Assessment of the efficiency of the integrated occupational health and safety management system on the example of air transport enterprises.....	6
Altaibayeva Zh., Baltabayeva A. Model of corporate social responsibility in Kazakhstan	17
Baigabulova Yu. V. Organization of payroll accounting and use of labor resources in the Republic of Kazakhstan.....	30
Baimagambetov T. K. Status and trends of development of steel pipe market	41
Yesbenbetova Zh. Kh., Sharipbayeva B. B., Nabetova A. N. Actions to improve labor protection management system in the Republic of Kazakhstan.....	55
Esmagzam V., Abissalikhov Ye. D., Kairbek A. K. Current state of mortgage market development in Kazakhstan	68
Esmagzam V., Asyikhanovna Zh. A., Dulat N. K. Assessment of the impact of quarantine measures on small and medium-sized businesses in Kazakhstan	78
Ibraeva A. B., Tanabaeva A. E., Drach A. V., Kakenov K. K. Review of the structure of the automated system for assessing professional risk management at enterprises of the Republic of Kazakhstan.....	91
Kantarbayeva A., Bekeyeva S., Kdyrov Ye., Turysov A. Methodology for swot-analysis of the occupational health and safety management system implementation based on occupational risk management.....	99
Kulembayeva A. S., Xembayeva A. N., Beisembayeva G. K. Credit risk management in commercial banks.....	112
Mussina A. Zh. Improvement of the mortgage lending system	119
Popp L. A., Alibekova A. Zh., Nuraldinova G. B. Impact of the economic crisis related to the distribution of coronavirus on small and medium businesses in the Republic of Kazakhstan.....	127
Seydalin S. T., Mamonova I. V., Koftanyuk N. V. Principles for determining the efficiency of investments in construction.....	137
Sultanbekov M. B. Assessment of collateral real estate is the most important element of collateral mechanism.....	151
Khasenova S. M., Salimzhanova B. B., Mazhitova A. E. HR management at the enterprises of Kazakhstan.....	166
Information about the authors.....	183
Rules for authors	187
Publication ethics.....	198

<https://doi.org/10.48081/WXYD5952>

Г. Т. Айткенова¹, Р. Т. Шайхы², Е. М. Балабина³

^{1,2}РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан», Республика Казахстан, г. Нур-Султан

³ВКОФ РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан», Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНТЕГРИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ОХРАНОЙ ТРУДА НА ПРИМЕРЕ ПРЕДПРИЯТИЙ ВОЗДУШНОГО ТРАНСПОРТА

В настоящей работе представлены результаты оценки эффективности внедренной системы управления охраной труда (далее – СУОТ) на примере двух предприятий воздушного транспорта. Научная новизна заключается в применении Методики оценки эффективности функционирования СУОТ. Методика основана на применении следующих критериев оценки соответствия процедур, проводимых в рамках системы управления охраной труда, установленных законодательными требованиями: своевременность исполнения процедур элементов системы охраны труда; качество исполнения процедур элементов системы охраны труда; контроль процедур элементов системы охраны труда; эффективность управления профессиональными рисками; экономическая эффективность.

По результатам проведенного исследования предприятиям рекомендуется в кратчайшие сроки укомплектовать штат Службы охраны труда и безопасности, чтобы соблюдать трудовое законодательство и снизить нагрузку на специалистов.

Полученные результаты свидетельствуют о том, что внедренная СУОТ применима на отечественных предприятиях, а оценка эффективности в виде аудита, в свою очередь, позволит

своевременно выявить недостатки или нарушения в системе управления охраной труда на предприятии.

Статья подготовлена по результатам научно-исследовательской работы по теме: «Разработка научно-методических основ обеспечения безопасного труда в приоритетных секторах экономики Республики Казахстан» (шифр О.0778).

Ключевые слова: безопасность и охрана труда, система управления, оценка профессиональных рисков, оценка эффективности, критерий, показатель.

Введение

Система управления охраной труда – это комплекс взаимосвязанных мероприятий по реализации политики по охране труда, выполнению требований безопасности труда, управлению профессиональными рисками.

В соответствии с подпунктом 18, пункта 2, статьи 182 Трудового кодекса Республики Казахстан от 23.11.2015 года обязательным требованием от работодателя является внедрение системы управления охраной труда и осуществление контроля за ее функционированием [1].

Система управления охраной труда в Республике Казахстан должна перейти от компенсационной, затратной модели, основанной на выплатах за утраченное здоровье, к современной системе оценки и управления профессиональными рисками.

Системы управления охраной труда на основе управления профессиональными рисками (далее – СУОТ) является составной частью системы управления производством, определяет единый порядок подготовки, принятия и реализации решений по осуществлению организационных, технических и санитарно-профилактических мероприятий, направленных на обеспечение безопасных и здоровых условий труда.

Материалы и методы

В целях дальнейшего снижения уровня производственного травматизма и улучшения условий труда работников, занятых во вредных условиях труда в соответствии с международными нормами, РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан» (далее – Институт) в рамках научно-технической программы проводит научно-исследовательскую работу по разработке научно-методических основ обеспечения безопасного труда в приоритетных секторах экономики Республики Казахстан.

При проведении научно-исследовательской работы, была апробирована, разработанная Институтом, СУОТ на 20-ти пилотных предприятиях

различных видов экономической деятельности и размерности [2, 3]. В целях оценки эффективности ее функционирования, была разработана методика оценки эффективности функционирования СУОТ (далее – Методика), на которую было получено свидетельство о регистрации авторского права на научное проведение (АС №9304 от 17 апреля 2020 г.) [4].

Данная методика рекомендована к применению вне зависимости от размерности предприятия и вида экономической деятельности, в том числе для оценки соответствия работ по безопасности и охраны труда в организации нормативным требованиям [5-10], до начала внедрения СУОТ.

Методика основывается на применении следующих критериев оценки соответствия процедур, осуществляемых в рамках системы управления охраной труда, установленным законодательным требованиям:

- своевременность выполнения процедур элементов СУОТ;
- качество выполнения процедур элементов СУОТ;
- контроль выполнения процедур элементов СУОТ;
- эффективность управления профессиональными рисками;
- экономическая эффективность.

Для каждого критерия разработан ряд показателей. Показатели, формирующие каждый критерий определяются на основе количественного значения, вычисляемого различными способами (с применением формул, уравнений, присваивания баллов), Оценка эффективности системы управления охраной труда позволит оценить результативность внедренной СУОТ, включая анализ деятельности системы управления охраной труда на предприятии.

Оценка эффективности функционирования СУОТ производилась период ее функционирования на Предприятии (2019–2020 годы).

Результаты и обсуждение

В настоящей работе представлены результаты оценки эффективности функционирования СУОТ на примере двух предприятий воздушного транспорта. Основной деятельностью Предприятия №1 является осуществление наземного обслуживания полетов. Деятельность Предприятия №2 направлена непосредственно на авиаперевозки. Предприятия относятся к субъектам среднего предпринимательства и общая численность работников по штатному расписанию не превышает 200 человек. Необходимо отметить, что на данных предприятиях, изначально, система управления и оценка профессиональных рисков не были внедрены.

В 2019 году в ходе выполнения исследований, на основе соглашения о сотрудничестве, была осуществлена оценка профессиональных рисков и, с учетом ее результатов, разработана СУОТ, в элементы которой, входит

контроль функционирования и мониторинг реализации процедур, которые принято оценивать в виде аудита.

В таблице 1 представлены результаты сравнительной оценки эффективности функционирования СУОТ предприятий № 1 и № 2.

Таблица 1 – Сравнительная оценка эффективности функционирования СУОТ на примере двух предприятий воздушного транспорта (№ 1 и № 2)

Наименование критерия	Показатели	Значение по показателю /критерию, %	
		Предприятие № 1	Предприятие № 2
Своевременность выполнения	Исполнение обязательных показателей по обучению	100	100
	Исполнение обязательных показателей по инструктажу	99,4	81,5
	Исполнение плановых показателей по медосмотру	94	100
	Исполнение плановых показателей по аттестации производственных объектов по условиям труда	100	100
	Исполнение плановых показателей по обеспечению СИЗ	100	100
Итого		98,7 %	96,3 %
Качество выполнения процедур элементов СУОТ	Охват процедурами обучения и инструктажа	90	90
	Охват процедурами медицинских осмотров	99,2	100
	Соблюдение норм выдачи СИЗ и правил	100	100
Итого		96,4 %	96,7 %

К о н т р о л ь в ы п о л н е н и я процедур элементов СУОТ	Соблюдение требований к реализации механизма осуществления внутреннего контроля	75	75
	Реализация планов мероприятий	100	70
	Реализация решений г о с у д а р с т в е н н ы х инспекторов	100	100
Итого		91,7 %	81,7 %
Э ф ф е к т и в н о с т ь у п р а в л е н и я профессиональными рисками	Функционирование процедур оценки профессиональных рисков	97,9	84,6
	П р о в е д е н и е корректирующих и защитных мер для снижения рисков	100	100
	Оценка эффективности корректирующих мер	100	100
Итого		99,3 %	94,9 %
Экономическая эффективность	Финансовые расходы работодателя на возмещение последствий несчастных случаев, профзаболеваемости и несоблюдения законодательства в области БиОТ	100	100
Оценка эффективности функционирования интегрированной системы управления охраной труда		97,2 %	93,9 %

Результаты оценки по каждому критерию, согласно методике, распределены в соответствии с показателем эффективности. Степень эффективности ранжирована в зависимости от процентного значения, следующим образом: высокая (100–85 %), выше среднего (84–80 %), средняя (79–75 %), ниже среднего (74–60 %) и низкая (59 % и менее).

По результатам анализа, в целом, эффективность внедрения и функционирования СУОТ на предприятиях оценена как «высокая»: Предприятие № 1 – 97,2 %, а Предприятие № 2 – 93,9 %.

По представленным данным в таблице 1, относительно низкий показатель по критерию «Контроль выполнения процедур СУОТ» (75 %), в обоих предприятиях получен в результате несоблюдения требований к реализации механизма осуществления внутреннего контроля.

За анализируемый период функционирования СУОТ, на предприятиях создана служба безопасности и охраны труда, однако вся организационно-техническая работа по созданию здоровых и безопасных условий труда возложена на инженера по охране труда и технике безопасности.

Несмотря на это, для всех категорий работников Предприятия № 1 своевременно и качественно проводятся процедуры:

- по обучению и инструктажу;
- предварительного и периодического медицинского осмотра;
- по обеспечению сертифицированных средств индивидуальной защиты и др.

По результатам оценки эффективности функционирования СУОТ на Предприятии № 1 видно, что соблюдены своевременность и полнота выполнения мероприятий по безопасности и охране труда.

На Предприятии № 2 все необходимые процедуры по охране труда проведены. Однако, реализация планов мероприятий по безопасности и охране труда осуществляется без соблюдения сроков, что и вытекает из нехватки кадров в Службе.

Следует отметить, что на предприятиях все рабочие места охвачены аттестацией рабочих мест по условиям труда и проведена оценка профессиональных рисков. На предприятиях не зарегистрировано ни одного несчастного случая на производстве, а также профессиональных рисков, угрожающих жизни и здоровью работников.

Вместе с тем, предприятиям рекомендовано в кратчайшие сроки укомплектовать состав Службы, в целях соблюдения норм трудового законодательства и снижения нагрузки на специалистов.

Выводы

Построение эффективной СУОТ на предприятии способствует снижению затрат и положительным образом отражается не только на сохранении жизни и здоровья работников, но и влияет на их мотивацию к безопасному труду, и способствует повышению производительности и прибыльности предприятия.

Оценка эффективности функционирования СУОТ предусмотрена в качестве регулярного применения работодателем самостоятельно или с привлечением экспертов. Методика довольно проста и не требует

значительных затрат времени и усилий со стороны эксперта/специалиста, проводящего анализ.

Результаты оценки позволяют определить и спланировать необходимые мероприятия корректирующего характера вне зависимости от размерности предприятия и вида экономической деятельности, что делает ее универсальной.

Список использованных источников

- 1 Трудовой кодекс Республики Казахстан № 414-V от 23.11.2015 г.
- 2 **Бисакаев, С. Г., Абикенова, Ш. К., Есбенбетова, Ж. Х.** Методические рекомендации по внедрению системы управления профессиональными рисками на предприятии /Бисакаев С. Г., Абикенова Ш. К., Есбенбетова Ж. Х. – Астана : РГКП «РНИИОТ МТЗСН РК», Астана, 2017. – С. 58.
- 3 **Есбенбетова, Ж. Х., Шайхы, Р. Т., Танабаева, А. Е., Айткенова Г. Т.** Инновационные подходы к разработке новой системы управления охраной труда // Журнал «Вестник ВКГТУ», ВКГТУ им. Д. Серикбаева, г. Усть-Каменогорск. – № 3. – 2019. – С. 168–170.
- 4 Методика оценки эффективности функционирования интегрированной системы управления охраной труда на основе управления профессиональными рисками (научное произведение) / Авторы : Бисакаев С. Г., Джумагулова Н. Г., Есбенбетова Ж. Х., Танабаева А. Е., Айткенова Г. Т. / Свидетельство № 9304 от 17.04.2020 г.
- 5 Правила и сроки проведения обучения, инструктирования и проверок знаний по вопросам безопасности и охраны труда работников, утвержденные Приказом МЗСР РК от 25.12.2015 года № 1019.
- 6 Правила разработки, утверждения и пересмотра инструкции по безопасности и охране труда работодателем утвержденные Приказом МЗСР РК от 30.11.2015 года № 927.
- 7 Типовое положение о службе безопасности и охраны труда в организации, утвержденные Приказом МЗСР РК от 25.12.2015 года № 1020;
- 8 Правила обязательной периодической аттестации производственных объектов по условиям труда, утвержденные Приказом МЗСР РК от 28.12.2015 года № 1057.
- 9 Правила проведения обязательных медицинских осмотров Приказ и.о.МНЭ РК от 24.02.2015 г. № 128, утвержденные Приказом МЗСР РК от 28.12.2015 года № 1055.

10 Правила выдачи специальной одежды и других средств индивидуальной защиты, утвержденные Приказом МЗСР РК от 28.12.2015 года № 1054.

References

- 1 Trudovoi kodeks Respubliki Kazahstan № 414-V ot 23.11.2015g [Labor Code of the Republic of Kazakhstan dated 23.11.2015 No. 414-V ZRK].
- 2 **Bisakayev, S. G., Abikenova, Sh. K., Espenbetova, J. H.** Metodicheskie rekomendacii po vnedreniyu sistemy upravleniya professional'nymi riskam na predpriyatii [Guidelines for the implementation of a control system of professional risks at the enterprise]. – Astana : Republican state-owned enterprise «RRILP of the MLSP of the RK», Astana, 2017 – P. 58.
- 3 **Esbenbetova, Zh. Kh., Shaihy, R. T., Tanabaeva, A. E., Aitkenova, G. T.** Innovacionnye podhody k razrabotke novej sistemy upravleniya ohranoj truda [Innovative approaches to the development of a new system of labor protection management]. In Vestnik EKSTU magazine, D. Serikbayev EKSTU, Ust-Kamenogorsk. – No. 3. – 2019. – P. 168–170.
- 4 Metodika ocenki effektivnosti funkcionirovaniya integrirovannoj sistemy upravleniya ohranoj truda na osnove upravleniya professional'nymi riskami (nauchnoe proizvedenie) [Methodology for evaluating the effectiveness of the integrated labor protection management system based on professional risk management (scientific work)]. Authors : Bisakayev S. G., Dzhumagulova N. G., Esbenbetova Zh. Kh., Tanabaeva A. E., Aitkenova G. T. Certificate No. 9304 of 17.04.2020.
- 5 Pravila i sroki provedeniya obucheniya, instruktirovaniya i proverok znanij po voprosam bezopasnosti i ohrany truda rabotnikov, utverzhdennye Prikazom MZSR RK ot 25.12.2015 goda №1019 [Rules and terms of training, instruction and testing of knowledge on safety and labor protection of employees, approved by the Order of the Ministry of health of the Republic of Kazakhstan dated 25.12.2015 No. 1019].
- 6 Pravila razrabotki, utverzhdeniya i peresmotra instrukcii po bezopasnosti i ohrane truda rabotodatelem utverzhdennye Prikazom MZSR RK ot 30.11.2015 goda № 927 [Rules for the development, approval and revision of instructions on safety and labor protection by the employer approved by the Order of the Ministry of health of the Republic of Kazakhstan dated 30.11.2015 No. 927].
- 7 Tipovoe polozhenie o sluzhbe bezopasnosti i ohrany truda v organizacii, utverzhdennye Prikazom MZSR RK ot 25.12.2015 goda № 1020 [Standard regulations on the occupational safety and health service in the organization,

approved by the Order of the Ministry of health of the Republic of Kazakhstan dated 25.12.2015 No. 1020].

8 Pravila obyazatel'noj periodicheskoy attestacii proizvodstvennyh ob'ektov po usloviyam truda, utverzhennyye Prikazom MZSR RK ot 28.12.2015 goda № 1057 [Rules for mandatory periodic certification of production facilities for working conditions, approved by the Order of the Ministry of health of the Republic of Kazakhstan dated 28.12.2015 No. 1057].

9 Pravila provedeniya obyazatel'nyh medicinskih osmotrov Prikaz i.o.MNE RK ot 24.02.2015 g. №128, utverzhennyye Prikazom MZSR RK ot 28.12.2015 goda № 1055 [Rules for the conduct of mandatory medical examinations the Order of the acting I of RK dated 24.02.2015, No. 128, approved by the Order of MH RK from 28.12.2015 year no. 1055].

10 Pravila vydachi special'noj odezhdy i drugih sredstv individual'noj zashchity, utverzhennyye Prikazom MZSR RK ot 28.12.2015 goda № 1054 [Rules for issuing special clothing and other personal protective equipment, approved by the Order of the Ministry of health of the Republic of Kazakhstan dated 28.12.2015 No. 1054].

Материал поступил в редакцию 21.09.20.

G. T. Aitkenova¹, P. T. Shaihy², E. M. Balabina³

Әуе көлігі кәсіпорындарының мысалында еңбекті қорғауды басқару жүйесінің тиімділігін бағалау

^{1,2}Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК, Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.;

³ШҚОФ «Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК, Қазақстан Республикасы, Өскемен қ.

Материал 21.09.20 баспаға түсті.

G. T. Aitkenova¹, R. T. Shaihy², E. M. Balabina³

Assessment of the efficiency of the integrated occupational health and safety management system on the example of air transport enterprises

^{1,2}RSE at REM «Republican Research Institute

for Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan», Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;

³EKRB State Enterprise «Republican Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan»,

Republic of Kazakhstan, Oskemen.

Material received on 21.09.20.

Бұл құжатта екі әуе көлігі кәсіпорының мысалын қолдана отырып, енгізілген еңбекті қорғауды басқарудың біріктірілген жүйесінің (бұдан әрі – ЕҚББЖ) тиімділігін бағалау нәтижелері келтірілген. Ғылыми жаңашылдық – ЕҚББЖ жұмысының тиімділігін бағалау әдістемесін қолдану.

Алынған нәтижелер енгізілген ЕҚББЖ отандық кәсіпорындарда қолданылатындығын көрсетеді, ал аудит түріндегі тиімділікті бағалау, өз кезегінде, кәсіпорында еңбек қорғау менеджменті жүйесіндегі кемшіліктер мен бұзушылықтарды уақытылы анықтауға мүмкіндік береді.

Мақала «Қазақстан Республикасы экономикасының басым секторларында қауіпсіз жұмысты қамтамасыз етудің ғылыми-әдістемелік негіздерін жасау» тақырыбындағы зерттеу жұмысының (ИРН 61897/ПЦФ-МТСЗН РК-ОТ-20) нәтижелері бойынша дайындалған.

Кілтті сөздер: қауіпсіздік және еңбекті қорғау, басқару жүйесі, кәсіби тәуекелдерді бағалау, тиімділікті бағалау, критерий, көрсеткіш.

This paper presents the results of evaluating the effectiveness of the implemented occupational health and safety management system (hereinafter – OHSMS) on the example of two air transport companies. The scientific novelty lies in the application of the methodology for evaluating the effectiveness of the OHSMS. The technique is based on applying the following criteria of conformity assessment procedures conducted in the framework of the management system of labour protection established in the legislative requirements: the timely execution of procedures of the OHSMS elements; the quality of execution procedures elements of the OHSMS; control procedures elements of the OHSMS; the effectiveness of the management of occupational risks; economic efficiency.

Based on the results of the research, enterprises are recommended to complete the staff of the labor safety and security service as soon as possible, in order to comply with labor legislation and reduce the burden on specialists.

The results obtained indicate that the implemented OHSMS is applicable at domestic enterprises, and the effectiveness assessment in the form of an audit, in turn, will allow timely identification of shortcomings or violations in the occupational health and safety management system at the enterprise.

The article is based on the results of research work on the topic: «Development of scientific and methodological bases for ensuring safe work in priority sectors of the economy of the Republic of Kazakhstan».

Keywords: occupational safety and health, management system, occupational risk assessment, performance assessment, criterion, indicator.

МРНТИ 06.52.17

<https://doi.org/10.48081/FOEQ7707>

Ж. К. Алтайбаева¹, А. К. Балтабаева²

¹Торайғыров Университет,
Республика Казахстан, г.Павлодар;

²Университет Туран,
Республика Казахстан, г. Алматы

МОДЕЛЬ КОРПОРАТИВНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В КАЗАХСТАНЕ

В статье рассмотрено определение корпоративной социальной ответственности (КСО), значение и актуальность продвижения ее идей в Казахстане в свете современных мировых событий и условий развития бизнеса. Авторами описаны условия и история принятия корпоративной социальной ответственности в Казахстане, последовательность мероприятий по ее развитию. Впервые, авторами представлено продвижение идей корпоративной социальной ответственности в Казахстане как единая структурированная система. Описаны основные проблемы и недостатки развития корпоративной социальной ответственности бизнеса в стране.

Целью проведенного исследования являлось определение модели корпоративной социальной ответственности в Казахстане, а также выявление проблем и перспектив развития на основе анализа продвижения ее идей.

Авторами дана характеристика казахстанской модели корпоративной социальной ответственности крупного бизнеса и приведены примеры практической реализации ее принципов на современном этапе. Проанализировано социальное инвестирование компаний недропользователей на территории их присутствия.

Рассмотренное социальное инвестирование осуществлялось в рамках меморандумов о взаимном сотрудничестве с местными исполнительными органами власти. На основании, проведенного исследования авторами сформулированы выводы о состоянии развития корпоративной социальной ответственности бизнеса в Казахстане.

Ключевые слова: устойчивое развитие, бизнес, прибыль, валовый региональный продукт (ВРП), партнерство.

Введение

Сегодня уместно, по мнению авторов, рассматривать корпоративную социальную ответственность, как добровольное и согласованное с заинтересованными сторонами обязательство компании реализовать значимые внутренние и внешние социальные программы за счет собственных средств.

Выгоды компании от реализации КСО состоят в его перспективном содействии развитию компании (повышение эффективности производства, увеличение объемов продаж), улучшению репутации, расширению партнерских связей с государством, деловыми партнерами и местными сообществами [1,2]. С этих позиций становится понятным определение Корпоративной социальной ответственности как инструмента, с помощью которого возможно оказывать влияние на общество, обеспечивая устойчивое развитие [3].

В свете последних мировых событий, связанных с пандемией коронавируса 19, вопросы реализации КСО стали очень важными и для Казахстана. В Казахстане для сокращения распространения заболевания, была существенно ограничена деловая активность большинства предприятий, а следовательно сократились доходы в бюджет государства и населения. Ситуация, вызванная коронавирусом, стала настоящим испытанием социальной ответственности для казахстанского общества. Меры, предпринимаемые государством по поддержке предприятий и населения нельзя назвать достаточными. Часть предприятий и граждан, проявив настоящую социальную ответственность, оказывали посильную помощь в обеспечении медицинскими средствами и средствами защиты нуждающихся. Также владельцы бизнесов и работники предприятий осуществляли волонтерскую помощь для уязвимых слоев населения. Пока сложно оценить экономические и социальные потери, понесенные за время карантина. Но уже сейчас можно говорить о том, что часть рабочих мест потеряна, значительно пострадал средний и малый бизнес. Особенно пострадал малый бизнес, занятый в сфере услуг и развлечений.

Принятие принципов КСО, изложенных в Глобальном договоре Организации Объединенных Наций (далее ООН), должно стать направляющей и организующей основой для полноценной реализации всеми субъектами крупного бизнеса стратегии устойчивого развития Казахстана. По состоянию на начало 2019 года участниками Глобального Договора являются

15 казахстанских компаний, хотя в списке только недропользователей, делающих налоговые отчисления 178 компаний. Республика Казахстан имеет сырьевую направленность и ее ВВП более, чем на 30 % формируется за счет предприятий недропользователей [4, 5].

Материалы и методы

Определение модели КСО и системы ее продвижения в Казахстане рассматривалось на основе анализа осуществляемых мероприятий по продвижению КСО и практики ее реализации отдельными компаниями. В качестве материала для исследования использовались информация, освещенная в СМИ, нормативно-законодательные акты, регулирующие КСО в РК и отчетность компаний.

В исследовании применялись общенаучные методы познания, включающие экономико – статистические методы, методы сравнительного и корреляционного анализа, обобщение.

Результаты и обсуждение

Казахстанское общество для принятия принципов КСО, сформулированных в Глобальном договоре Организации Объединенных Наций проходит трудный путь. Трудность пути объясняется сложившимися в прошлом советском опыте стереотипными взглядами на социальную ответственность, а также развалом народного хозяйства при переходе страны от социалистической формации к рыночным отношениям в последнее десятилетие прошлого века. Проводимая в это время масштабная приватизация государственной собственности дала огромный шанс формированию современного бизнес-сообщества и вместе с тем способствовала глубокому расслоению общества по уровню материального благосостояния, социальному положению. В стране вопросом социальной ответственности в начале постсоветского периода уделялось мало значения, поскольку частный бизнес только зарождался, и его задачи сводились к выживанию, закреплению и расширению на рынке. Но уже в конце в 90-х годов, Первый президент Казахстана Н. А. Назарбаев стал озвучивать в своих выступлениях выросший общественный запрос на социальную ответственность бизнеса перед страной и отметил необходимость возведения социально-ориентированного бизнеса в ранг национальной идеи [6].

Для правового обеспечения развития КСО в стране был принят ряд нормативно-законодательных актов [7, 8]. На различных форумах и круглых столах для принятия принципов КСО, среди бизнес-сообщества, работодателей, представителей власти и неправительственных организаций велась широкая разъяснительная работа. Мотивации предпринимателей на развитие КСО способствовало учреждение конкурса «Парыз» в 2008

году [9]. Международные связи, в первую очередь по программам развития Организации Объединенных Наций позволили привлечь передовой опыт по продвижению принципов КСО в Казахстане. Концептуальными основами реализации КСО служат принципы и положения специальных стандартов и Глобального договора ООН с представителями бизнеса. В 2013 году, «Фонд Евразия Центральной Азии» (ФЕЦА) инициировал исследование «Развитие Корпоративной Социальной Ответственности в Казахстане: ситуация, проблемы и перспективы развития» в рамках проекта «Разработка единого подхода в продвижении Корпоративной Социальной Ответственности в Казахстане» [10]. На основании результатов этого исследования, были даны рекомендации по разработке Национальной концепции корпоративной социальной ответственности бизнеса в Казахстане. Таким образом, в Казахстане образовалась система по продвижению идей КСО, представленная на рисунке 1.

В Казахстане нет отдельных законов прямо регулирующих КСО. Однако, различные ее аспекты регулируются определенными нормативно-правовыми актами. Например, права человека на свободный и безопасный труд, отдых, закреплены в Конституции и Трудовом Кодексе. В Предпринимательском и Налоговом кодексах определены экономические стимулы для участия бизнеса в развитии социальной сферы, благотворительности и найме людей с ограниченными возможностями. Использование природных ресурсов и воздействие предприятий на окружающую среду регулирует Экологический кодекс. Отношения социального партнерства с государством регулируются Законом о Государственном частном партнерстве, а заключение коллективных договоров, отраслевых соглашений между работодателями и работниками нашли отражение в Трудовом кодексе. Существенный положительный эффект воздействия на устойчивое развитие Казахстана от корпоративной социальной ответственности крупного бизнеса можно ожидать только при его партнерстве с государством и гражданскими сообществами.

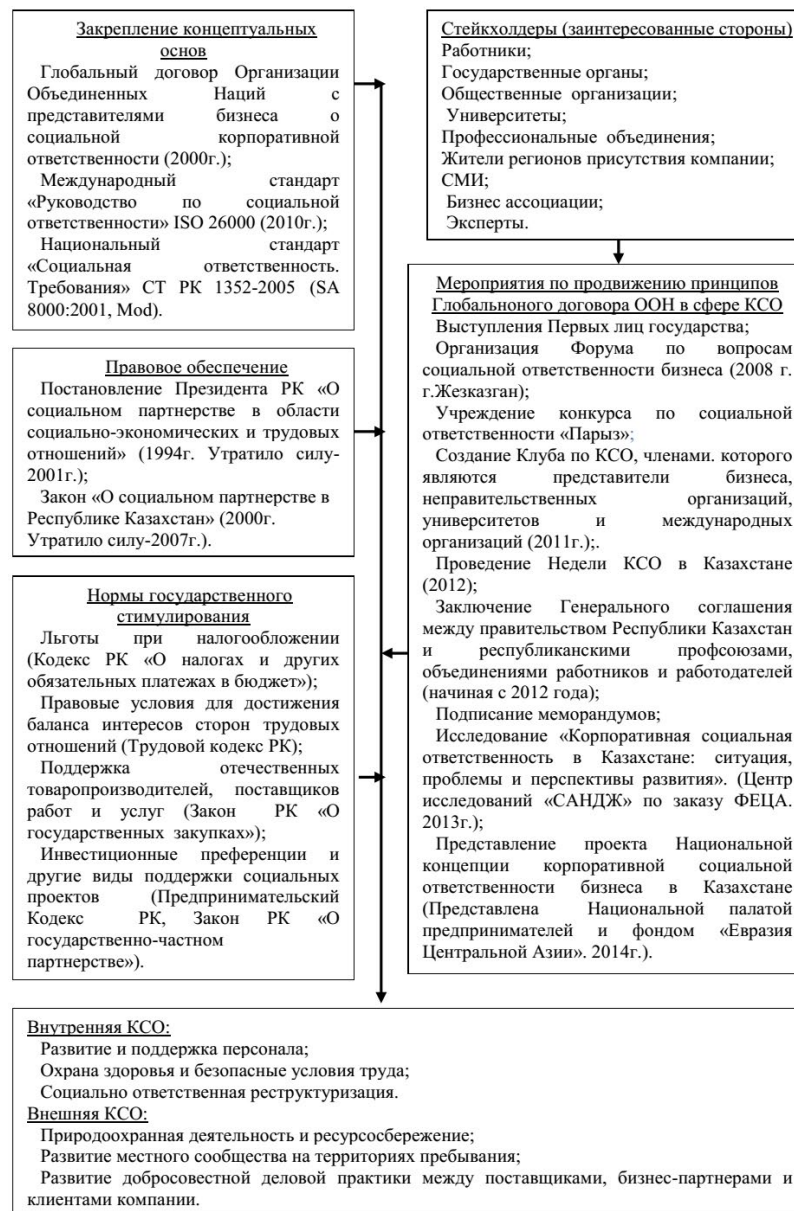

Рисунок 1 – Система продвижения идей КСО в Казахстане

Проект Национальной концепции КСО бизнеса, предложенный Национальной палатой предпринимателей и фондом «Евразия Центральной Азии», пока не утвержден [11]. Ряд ученых считают, что в этой Концепции должны быть учтены проблемы:

- сглаживания резкой социальной дифференциации в обществе,
- создания инфраструктуры для ускоренного внедрения инноваций,
- сохранения экологического равновесия и внедрения принципов «зеленой» экономики,
- реинвестирования капиталов, ранее выведенных за границу, в экономическую модернизацию страны,
- борьбы с теневой экономикой и коррупцией [12].

В Казахстане практика корпоративной социальной ответственности по сравнению с развитыми странами находится на начальной стадии развития. В большинстве этих стран, таких как Финляндия, Швеция, Германия, Дания, и т.д., проявление социальной ответственности в компаниях любого уровня, входящих в Глобальный договор ООН (Global Compact UN) является стандартным требованием для осуществления деятельности, хотя модели КСО в этих странах отличаются [13]. В этот договор входят ответственные компании, которые поддерживают принципы устойчивого развития. Среди участников Глобального Договора из Казахстана такие известные компании как: АО «KEGOC», «Казахстан Темир Жолы», АО Национальная компания «КазМунайГаз», ТОО «Олимп Медикал Групп» ТОО, «Алмаз Медикал Групп» и другие [4]. Из пятнадцати казахстанских участников Глобального Договора, четыре компании представляют медицинскую сферу. Нефтегазовый сектор страны представлен одной компанией – АО Национальная компания «КазМунайГаз». Для сравнения: на начало 2019 года количество предприятий по добыче нефти и природного газа в РК составляло 104 [14].

Реализация социально-ответственной деятельности, как части своей стратегии предприятиями осуществляется по-разному, в зависимости от понимания своей социальной ответственности и возможностей. Говоря о возможностях, авторы имеют в виду масштаб и экономическую устойчивость бизнеса. Крупные предприятия, реализуют КСО системно и на постоянной основе, исходя из заложенных в стратегию развития положений, дополнительно к тому, что необходимо по законодательству РК. Средние предприятия в основном осуществляют некоторые благотворительные акции и установленные законодательством требования по уплате налогов и оплате труда, соблюдают экологическое законодательство. У крупного, среднего и малого бизнеса разные требования и подходы к КСО. Например: государственный холдинг АО «Фонд

национального благосостояния Самрук-Қазына», являясь субъектом крупного бизнеса интегрировал КСО в общую стратегию. Стратегии развития холдинга на 2012–2022 годы, предусматривает повышение стандартов социальной ответственности в группе, в том числе через:

- регулирование социально-трудовых отношений на основе принципа социального партнерства,
- обеспечение экологической устойчивости и безопасности на производстве,
- определение единой политики в области реализации социальных проектов.

В состав холдинга входит дочерняя компания «Samruk-Kazyna Trust», которая осуществляет продвижение социальных проектов [15].

Примером успешного внедрения принципов корпоративной социальной ответственности является Eurasian Resources Group (далее ERG) – ведущая диверсифицированная компания в сфере добычи и переработки природных ресурсов. Группа ERG осуществляет свою деятельность в пятнадцати странах на четырех континентах, владеет интегрированными горно-металлургическими, перерабатывающими, энергетическими, логистическими и маркетинговыми предприятиями. Масштабы деятельности группы ERG имеют стратегическое значение для развития всей экономики страны и затрагивают интересы большого количества людей. Компания стремится обеспечить устойчивое развитие своего бизнеса и уделяет повышенное внимание социальной составляющей своей деятельности в регионах присутствия. Принципы социальной ответственности, компания реализует через создание новых рабочих мест, социальные программы для персонала, спонсорство и благотворительность, проведение экологических и образовательных акций.

Наиболее важным участником стейкхолдеров Евразийской группы (ERG) являются правительства стран присутствия. Это обусловлено их потенциальным влиянием на деятельность посредством государственной политики, законодательства, регулирования и выдачи новых лицензий. Правительству Республики Казахстан принадлежит 40 % доли в ERG, его представители входят в состав Совета менеджеров Группы. Взаимодействие с Правительством РК происходит в соответствии с Кодексом корпоративного поведения, согласно которому группа ERG не может, прямо или косвенно, поддерживать политическую деятельность, за исключением особых обстоятельств, заранее одобренных Советом менеджеров. Любые взносы на политические цели требуют разрешения в соответствии с внутренними нормами компании и действующим законодательством. Важным проектом

в рамках развития взаимодействия со стейкхолдерами является подготовка корпоративного нефинансового отчета в области устойчивого развития. Комплексное, систематизированное представление значимой информации о деятельности Компании для общества и конкретных заинтересованных сторон предназначено для повышения роста доверия к ней, помогает определить существенные вопросы и наиболее актуальные задачи сотрудничества.

Выводы

Казахстанская модель КСО еще окончательно не сформировалась. Она характеризуется комбинацией активного участия государства в регулировании социально-экономико-экологической политики и взаимодействия бизнес структур с обществом без вмешательства государства, регулируемого корпорациями через систему специально установленных стимулов и льгот.

Значительная часть социальных инвестиций в Казахстане осуществляется в рамках соглашений о стратегическом партнерстве (меморандумы о сотрудничестве), которые ежегодно заключаются с региональными органами власти. Данные партнерства играют важную роль в обеспечении социально-экономического развития местных сообществ. Особое внимание уделяется развитию инфраструктуры, образованию, развитию молодежи, развитию спорта, здравоохранению и социальному единству.

Также, следует отметить малочисленность казахстанских компаний среди участников Глобального договора КСО и нежелание представлять нефинансовую отчетность, качественно отражающую информацию о реализации их социальной ответственности.

Решению проблем развития КСО бизнеса будет способствовать расширение его партнерства с местными органами власти и сообществами, усиливающийся общественный запрос на справедливое разделение выгод от роста национального дохода и использования природных ресурсов страны, а также полноценное принятие концепции КСО.

Список использованных источников

1 Ringov, D., & Zollo, M. Corporate responsibility from a socio-institutional perspective. The impact of national culture on corporate social performance // Corporate Governance. – 2007. – 7(4). – P. 476–485.

2 Социальные программы социальной ответственности бизнеса. Деловой журнал «Устойчивый бизнес» [Электронный ресурс]. – <https://csjournal.com/187-socialnye-programmy-socialnoj-otvetstvennosti.html>.

3 Khalina, V., Vasil'eva, T. Social responsibility as the main Component of Enterprise Customer Orientation // Investytsiyi: praktyka ta dosvid. 53. 10.32702/2306-6814.2019.18.53.

4 Сообщение о достигнутом прогрессе в рамках глобального договора ООН. Отчетный период: 2017-2018 гг. [Электронный ресурс]. – https://s3-us-west-2.amazonaws.com.unge2019/474189/original/COE_2017-2018_CSR_CENTRAL_ASIA_RU.

5 Национальный отчет. Поступления 2018 по данным КГД МФ РК [Электронный ресурс]. – <http://eiti.geology.gov.kz/ru/national-reports>

6 Выступление Президента Н. А. Назарбаева на республиканском Форуме по вопросам социальной ответственности бизнеса (Жезказган, 24 января 2008 года). [Электронный ресурс]. – <https://online.zakon.kz/m/Document>.

7 Постановление Президента РК «О социальном партнерстве в области социально-экономических и трудовых отношений». от 19 декабря 1994 г. №1987 (утратило силу - Указом Президента РК от 11 мая 2001 г. № 606). [Электронный ресурс]. – <http://adilet.zan.kz/rus>.

8 Закон Республики Казахстан «О социальном партнерстве в Республике Казахстан» от 18 декабря 2000 г. № 129ІІ (утратило силу Законом Республики Казахстан от 15 мая 2007г. № 252). [Электронный ресурс]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs>.

9 Указ Президента Республики Казахстан «О конкурсе по социальной ответственности бизнеса «Парыз». от 23 января 2008 г. № 523. [Электронный ресурс]. – <https://paryz.enbek.gov.kz/kk>.

10 «Развитие Корпоративной Социальной Ответственности в Казахстане : ситуация, проблемы и перспективы развития». Подготовлено для Фонда «Евразия Центральной Азии» Центром исследований «Сандж» [Электронный ресурс]. – <http://docplayer.ru/43353617-Korporativnaya-socialnaya-otvetstvennost-v-kazahstane-situaciya-problemy-i-perspektivy-razvitiya.html>.

11 Проект Национальной концепции корпоративной социальной ответственности бизнеса в Казахстане (май 2014 года) [Электронный ресурс]. – <https://online.zakon.kz/Document>.

12 Сансызбаева, Г. Н., Сансызбаев, С. Н., Шахметова, К. О., Садыкова, Ж. Е., Турсумбаева, М. Ж. К вопросу о концепции корпоративной социальной ответственности бизнеса в Казахстане // Вестник МИЭП. – № 1 (18). – 2015. – С. 9–23.

13 Кузнецова, Н. В., Маслова, Е. В. Модели КСО // Вестник Томского государственного университета. Экономика. – № 4 (24). – 2013. – С. 19–27.

14 Нефтегазовая отрасль Республики Казахстан. Июль 2019 г. [Электронный ресурс]. – https://kase.kz/files/presentations/ru/KASE_OilGas_industry_2019.pdf

15 Фонд развития социальных проектов. [Электронный ресурс]. – <http://sk-trust.kz/news/page-4>.

References

1 Ringov, D., & Zollo, M. Corporate responsibility from a socio-institutional perspective. The impact of national culture on corporate social performance // Corporate Governance. – 2007. – 7(4). – P. 476–485.

2 Sotsialnye programmy sotsialnoi otvetstvennosti biznesa. Delovoi jýrnal «Ýstoichivyy biznes». [Electronic resource]. – <https://csrjournal.com/187-socialnye-programmy-socialnoj-otvetstvennosti.html>.

3 Khalina, V., Vasil'eva, T. Social responsibility as the main Component of Enterprise Customer Orientation // Investytsiyi: praktyka ta dosvid. – 53. 10.32702/2306-6814.2019.18.53.

4 Soobenie o dostignýtom progresse v ramkah globalnogo dogovora OON. Otchetnyy period: 2017-2018 g.g. [Electronic resource]. – https://s3-us-west-2.amazonaws.com/unge2019/474189/original/COE_2017-2018_CSR_CENTRAL_ASIA_RU.

5 Natsionalnyy otchet. Postýpleniya 2018 po dannym KGD MF RK [Electronic resource]. – <http://eiti.geology.gov.kz/ru/national-reports>

6 [Electronic resource]. – Vystýplenie Prezidenta N.A. Nazarbaeva na respýblikanskom Forýme po voprosam sotsialnoi otvetstvennosti biznesa (Jezkazgan, 24 yanvaria 2008 goda). [Elektronnyy resýrs]. – <https://online.zakon.kz/m/Document>.

7 Postanovlenie Prezidenta RK «O sotsialnom partnerstve v oblasti sotsialno-ekonomicheskikh i trýdovyyh otnoshenií». ot 19 dekabria 1994 g. № 1987 (ýtratilo síly - Ýkazom Prezidenta RK ot 11 maia 2001g. №606). [Electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/rus>.

8 Zakon Respýblikı Kazahstan «O sotsialnom partnerstve v Respýblike Kazahstan» ot 18 dekabria 2000 g. №129II (ýtratilo síly Zakonom Respýblikı Kazahstan ot 15 maia 2007g. №252). [Electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs>.

9 Ýkaz Prezidenta Respýblikı Kazahstan «O konkýrse po sotsialnoi otvetstvennosti biznesa «Paryz». ot 23 yanvaria 2008 g. № 523. [Electronic resource]. – <https://paryz.enbek.gov.kz/kk>.

10 «Razvitiye Korporativnoi Sotsialnoi Otvetstvennosti v Kazahstane: sitýatsiia, problemy i perspektivy razvitiia». Podgotovleno dlia Fonda «Evrasiia Tsentralnoi Aziı» Tsentrom issledovaniı «Sandj». [Electronic resource]. – <http://docplayer.ru/43353617-Korporativnaya-socialnaya-otvetstvennost-v-kazahstane-situaciya-problemy-i-perspektivy-razvitiya.html>.

11 Proekt Natsionalnoi kontseptsii korporativnoi sotsialnoi otvetstvennosti biznesa v Kazahstane (mai 2014 goda). [Electronic resource]. – <https://online.zakon.kz/Document>.

12 Sansyzbaeva, G. N., Sansyzbaev, S. N., Shai Ahmetova, K. O., Sadykova, J. E., Týrsýmbaeva, M. J. K voprosý o kontseptsii korporativnoi sotsialnoi otvetstvennosti biznesa v Kazahstane. In Vestnik MIEP. – №1 (18). 2015. – P. 9–23.

13 Kýznetsova, N. V., Maslova, E. V. Modelı KSO. In Vestnik Tomskogo gosýdarstvennogo ýniversiteta. Ekonomika. – № 4 (24). – 2013. – S. 19–27.

14 Neftegazovaya otrasl Respýblikı Kazahstan. Iýl 2019g. [Electronic resource]. – https://kase.kz/files/presentations/ru/KASE_OilGas_industry_2019.pdf

15 Fond razvitiia sotsialnyh proektov. [Electronic resource]. – <http://sk-trust.kz/news/page-4>.

Материал поступил в редакцию 21.09.20.

Ж. К. Алтайбаева¹, А. К. Балтабаева²

Қазақстандағы корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік моделі

¹Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

²Туран университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
Материал 21.09.20 баспаға түсті.

Zh. Altaibayeva¹, A. Baltabayeva²

Model of corporate social responsibility in Kazakhstan

¹Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

²Turan University,
Republic of Kazakhstan, Almaty.
Material received on 21.09.20.

Мақалада корпоративтік әлеуметтік жауапкершіліктің (КӘЖ) анықтамасы, оның идеяларын қазіргі әлемдік оқиғалар мен бизнесті дамыту жағдайлары аясында Қазақстанда ілгерілетудің маңызы мен өзектілігі қарастырылған. Авторлар Қазақстанда корпоративтік әлеуметтік жауапкершілікті қабылдау шарттары мен тарихын, оны дамыту бойынша іс-шаралардың реттілігін сипаттады. Алғаш рет авторлар бірыңғай құрылымдалған жүйе ретінде Қазақстанда корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік идеяларын ұсынды. Бизнестің корпоративтік әлеуметтік жауапкершілігін дамытудың негізгі проблемалары мен кемшіліктері сипатталған.

Жүргізілген зерттеудің мақсаты Қазақстандағы корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік моделін айқындау, сондай-ақ оның идеяларын ілгерілетуді талдау негізінде даму проблемалары мен перспективаларын анықтау болып табылады.

Авторлар ірі бизнестің корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік корпоративтік әлеуметтік жауапкершіліктің қазақстандық моделіне сипаттама берген және оның қағидастарын қазіргі кезеңде практикалық іске асырудың мысалдары келтірілді.

Павлодар облысының аумағында бар жер қойнауын пайдаланушылар компанияларының әлеуметтік инвестицияларына талдау жасалды. Қарастырылған әлеуметтік инвестициялар жергілікті атқарушы билік органдармен өзара ынтымақтастық туралы меморандум аясында жүзеге асырылды. Жүргізілген зерттеу негізінде авторлар Қазақстандағы корпоративтік әлеуметтік жауапкершіліктің бизнесінің даму жағдайы туралы тұжырым жасады.

Кілтті сөздер: тұрақты даму, бизнес, пайда, жалпы өңірлік өнім (ЖӨӨ), серіктестік.

The article discusses the definition of corporate social responsibility (CSR), the importance and relevance of promoting its ideas in Kazakhstan in the light of modern world events and business development conditions. The authors describe the conditions and history of the adoption of corporate social responsibility in Kazakhstan, the sequence of measures for its development. For the first time, the authors presented the promotion of the ideas of corporate social responsibility in Kazakhstan as a single structured system. The main problems and disadvantages of the development of corporate social responsibility of business are described.

The purpose of the study was to determine the model corporate social responsibility in Kazakhstan, as well as to identify problems and development prospects based on the analysis of the promotion of its ideas.

The authors characterize the Kazakhstani of corporate social responsibility CSR model of large business and provide examples of the practical implementation of its principles at the present stage.

Social investment of subsoil user companies in the territory of their presence is analyzed. The considered social investment was carried out within the framework of memorandums of mutual cooperation with local executive authorities. Based on the study, the authors formulated conclusions about the state of development of CSR business in Kazakhstan.

Keywords: sustainable development, business, profit, gross regional product (GRP), partnership.

<https://doi.org/10.48081/LKEB2570>

Ю. В. Байгабулова

Торайгыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕТА ОПЛАТЫ ТРУДА И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В данной статье речь идет об организации учета оплаты труда и использование трудовых ресурсов в Республике Казахстан. Понятие «оплата труда» на сегодняшний день наполнилось новейшим содержанием и содержит все разновидности зарплаток (разнообразных разновидностей премии, доплат, надбавок и социальных льгот), начисленных в денежных и натуральных формах (вне зависимости от источников финансирования), в том числе финансовые средства, начисленные труженикам в согласовании с законодательством Республики Казахстан за не проработанный период (ежегодный отпуск, праздничные дни и т.д.). Вопрос оплаты труда – один из основных вопросов при организации отношений работодателя и сотрудников. От ее эффективного вывода во многом находятся в зависимости как увеличение эффективности производства, так и подъем благосостояния людей, положительная социально-общественно-психологическая атмосфера в коллективе. Результативность применения трудовых ресурсов представляет собой один из главнейших высококачественных показателей работы организации, формулированием эффективности расходов труда. Труд представляется фундаментом и непременным обстоятельством существования и жизнедеятельности общества и индивидов. В ходе труда формируются материальные и духовные значения, а кроме того обслуживание для удовлетворения нужд; формируются и сами работники.

Ключевые слова: труд, оплата труда, учет труда, трудовые ресурсы.

Введение

Оплата труда, представляется основным законодательным источников удовлетворения материальных и духовных потребностей тружеников и членов их семей, представляет значительную финансовую и юридическую группу.

Актуальность проведенного исследования теоретической концепции и практики оплаты труда определена потребностью исследования теоретических оснований формирования научно-аргументированной, устойчивой концепции заработной платы, соответствующей условиям прогрессивного формирования общества. Вопрос оптимизации расходов на оплату труда – одна из важнейших в экономике Республики Казахстан. Правильная организация бухгалтерского учета и анализ оплаты труда в организации в первую очередь выражает воздействие на развитие окончательного экономического эффекта (дохода) предприятия. Из числа всех без исключения ресурсов, применяемых в ходе работы каждой организации, исключительная роль относится к труду. Учёт расчётов с персоналом по заработной плате считается весьма значительной многосоставной составляющей финансового учета. Принципиально важно не только грамотно воспроизводить вычисления непосредственно по оплате труда в финансовом учете, но и верно вычислять необходимую сумму, причитающуюся к выплате каждому труженику, а кроме того вовремя удержать из оплаты средства неотъемлемых либо других вычетов. От массового эффективного применения трудовых ресурсов находятся в зависимости темпы формирования всех сфер экономической и финансовой деятельности, непосредственный рост заработной платы и прибыли, масштабы понижения издержек обращения. От эффективности трудовой работы, прежде всего, находятся в зависимости масштабы и темпы финансового и социального непосредственного прогресса.

Объект исследования: Организация и методика учета оплаты труда в Республике Казахстан.

Предмет исследования: совокупность экономической эффективности использования трудовых ресурсов предприятия.

Цель: исследование организации и методики учета расчетов по оплате труда и улучшения использования трудовых ресурсов на предприятии.

Задачи:

– обзор методологических основ в формировании использования трудовых ресурсов в Республике Казахстан;

– исследование организации и методики учета расчетов по оплате труда в Республике Казахстан.

Методы и результаты исследования:

В соответствии с п.2 ст.24 Конституции Республики Казахстан каждый человек имеет преимущество на условия труда, соответствующие условиям защищенности, на оплату за работу без какой-либо дискриминации. Трудовое право обеспечивает равноправную оплату труда за равный труд. То есть, за труд одинаковой длительности, интенсивности и трудности, а также ликвидирует любую дискриминацию в оплате труда в соответствии с признаками пола, возраста, расы и государственной принадлежности [1].

В согласовании со ст. 28 Конституции Республики Казахстан гражданину обеспечивается наименьший объем оплаты труда, а также прочие социальные обязательства. Этот тезис обуславливает законные основные принципы социальной охраны работников в сфере оплаты труда в обстоятельствах развития рыночной экономики. Процесс принципа распространяется на труженников абсолютно всех организацией и учреждений правительственного сектора экономики вне зависимости от отрасли их деятельности и ведомственной принадлежности, а также на трудящихся по найму в организациях

Оплата труда – это система отношений, объединенных с предоставлением работодателем безусловной выплаты труженнику вознаграждения за его работу в согласовании с Трудовым кодексом Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V, а также другими нормативно-законодательными актами Республики Казахстан, а также договорами, трудовым, коллективными соглашениями и актами работодателя (приказы, постановления, практические руководства, инструкция, расположения, графики сменности, графики вахт, графики отпусков, издаваемые работодателем, и т. д.) [2].

Оплата труда – это проявленная в денежной форме элемент национального дохода, которая делится по числу и качеству работы, потраченного любым сотрудником, действует в его индивидуальное потребление. Оплата труда как финансовая категория имеет непосредственно огромный стаж исторической эпохи. Но, непосредственного единства в определении ее теоретического понятия и содержания по сей день нет.

Оплата труда представляет собой поощрение за работу в связи с квалификацией сотрудника, трудности, свойства и обстоятельств выполняемого труда, а кроме того, выплаты поддержки общественного и стимулирующего права.

Адам Смит акцентировал внимание на значительную значимость, которую выступает заработная плата в жизни страны, разделяя государство на 3 категории:

- прогрессирующее положение общества, когда заработная плата повышается, и состояние работников улучшается;
- регрессирующее, когда заработная плата падает, и состояние работников оказываться плачевным;
- стационарное, когда заработная плата остается неподвижной, а вещественное состояние работников считается тяжелым, но стабильным [3, с. 6].

Адам Смит непосредственно придавал массовое определенное значение высокой оплате труда (собственно подетальной), отмечая при этом, что она непосредственно стимулирует работников к наиболее массовой производительности трудовой деятельности. Адам Смит не мог согласиться непосредственно с Мальтусом, который считал именно нищету работников неизбежной. То есть, главным непосредственным достоинством теории Адама Смита было то, что она могла способствовать наибольшему движению по дороге к эффективному непосредственному благосостоянию общественной деятельности в общем [4, с. 12].

Согласно взгляду Савицкой Г. В., исследование издержек на оплату работы важно для непосредственного улучшения режимов оплаты труда и поиска новых раскладов. Так как они позволяют при установлении объема заработной платы по максимуму принимать во внимание вид, трудность и производственную важность выполняемых трудов, содействующих увеличению интереса сотрудников в росте результатов индивидуального труда и, как результат труда организации в целомном [5, с. 36].

Ермолович Л. Л. отметил, что исследование применения средств на оплату работы на любой организации содержит огромную ценность. В ходе его надлежит реализовывать периодический надзор за применением фонда оплаты работы, раскрывать способности экономии средств за результат подъема производительности работы и сокращения трудозатратности продукции [6, с. 23].

Хлыстова О. В. доказывает, что развитие и обзор фонда оплаты труда – значимый метод оптимизации средств на оплату работы в расчете на единицу продукции. Исследование применения фонда оплаты труда считается начальным пунктом планирования, так как на его основании рассчитываются и устанавливаются многочисленные плановые признаки. В то же время анализ по окончании планового этапа реализовывает контролирование за выполнением определенных проектов по оплате труда и сопряженных с ними трудовых характеристик, выявляются основательные стороны финансовой труда с целью их последующего формирования, а кроме того недочеты, которые соответственны являться ликвидированными [7, с. 38].

Генкин Б. М. полагает, что проблемы оплаты работы регулируются теперь не в концентрированном режиме, а с содействием трудовых соглашений (договоров), государство категорически отказалось от централизованного регулирования оплаты труда. Организация имеет все основания самостоятельно устанавливать цену, должностные оклады, премии, надбавки и прочие выплаты при обстоятельстве, что оплата должна быть не ниже наименьшего объема оплаты труда, определенного законодательством [8, с. 34].

Главной формой распределения по труду представляет собой оплата труда, которая представляет собой сформулированную в финансовых средствах числа трудящихся в той составляющей национального дохода, которая ориентирована на цели индивидуального пользования и распределения по числу и качеству работы, затраченного любым в социальном производстве – утверждает Ракоти В. Д. Первостепенная задача в политике оплаты труда на сегодняшний день – её существенное увеличение, развитие её степени на принципе стоимости рабочей силы, позволяющей работнику и его семье исполнять требуемые материальные и духовные потребности, формируя финансовые сбережения для наращивания инвестиционного потенциала [9, с. 47].

Камышанова П. И. предоставляет соответствующее установление оплаты труда, что это первостепенный ресурс дохода, с её содействием осуществляется контролирование за мерой работы и потребления, она применяется как мощный рычаг управления финансовой системой [10, с. 24].

Результаты и обсуждение. Учет оплаты труда – это один и наиболее самых главных и трудоемких участков труда, который непосредственно требует наиболее конкретных оперативных данных. При этом, наиболее в достаточной мере, наибольшая часть финансовой работы может непосредственно приходиться на организацию учета расчетов с персоналом по оплате труда в организации как наиболее частного сектора экономической сферы, так и непосредственно и бюджетной сферы Республики Казахстан. По этой причине организация грамотного учета расчетов с персоналом в прогрессивных обстоятельствах считается исключительно важной проблемой для многочисленных организаций. Вследствие многообразности форм и систем оплаты труда, регулярно модифицирующейся законодательной основы в данной сфере, а кроме того единого строя отличительных черт расчетов с персоналом существуют разнообразные проблемы и трудности в финансовом учете расчетов с персоналом по оплате труда. Это предопределяет значительность и фактическую важность исследования учетных качеств с точки зрения способности понижения погрешностей и усовершенствования работы финансовых отраслей организаций. Главными задачами финансового учета расчетов с персоналом по оплате труда являются:

- определенный учет личного состава работников, отработанного ими периода и размера выполненных трудов;
- контролирование целесообразного применения трудовых ресурсов, оплаты работы;
- своевременное начисление (вычисление) на основе зачислившихся в бухгалтерию первичных документов сумм оплаты труда, премий, субсидий, пособий по социальному страхованию, отпускных;
- вычисление удержаний из начисленных работнику финансовых сумм (неотъемлемых, по инициативе организации и по инициативе труженика);
- начисление и перевод в госбюджет взносов во внебюджетные средства;
- уместное и верное отнесение к числу на себестоимость продукции (трудов, услуг) сумм начисленной оплаты труда и неотъемлемых отчислений во внебюджетные средства;
- управление аналитического и синтетического учета работы и оплаты труда;
- получение и классификация характеристик по труду и оплате труда для целей своевременного управления и формирования достаточной отчетности;
- организация отчетных документов по труду и оплате труда.

Управление финансового учета расчетов с персоналом по оплате труда осуществляется в согласовании с нормативными документами, которые в зависимости от направления и статуса рационально представить в варианте четырехуровневой системы.

Выводы

Грамотное и уместное начисление оплаты труда немаловажно, как для исчисления результатов работы, так и для превосходного психологического климата в среде тружеников. В случае если, человек понимает, что его труд ценится и оплачивается с достоинством, грамотно и своевременно, настроение и стремление работать возрастает. В соответствии с этим, увеличивается эффективность работы, что дает дополнительный доход.

Рассматривая большое число разнообразных подходов учета и рассмотрения расчетов с персоналом по оплате труда можно прийти к заключению, что каждой организации важна результативная система контролирования расчетов с персоналом по оплате труда, которая находится в зависимости от качественного бухгалтерского и аналитического учета, позволяющая осуществлять исследование, на основании которого хозяйствующий субъект сможет усовершенствовать свою работу. Таким образом, несмотря на обширное исследование расчетов с персоналом по оплате труда, имеется недостаточная разработанность управления расчетами

по оплате в организациях, которая обуславливает значимость темы изучения, постановку его цели, задачи, структуру этой работы.

Учет труда и оплаты труда в Республике Казахстан должен гарантировать эффективное контролирование за числом и качеством работы, этому содействует использование унифицированных форм первичных документов. Работа в обстоятельствах рыночных взаимоотношений дает возможность труженикам извлекать вспомогательные прибыли в варианте дивидендов, процентов, если они считаются акционерами либо участниками хозяйственных обществ, имеющими свою часть и голос в управлении организацией. Трудовые прибыли любого трудящегося формируются его индивидуальными взносами, с учетом окончательных последствий работы предприятия, регулируется налогами и наибольшими объемами не ограничивается. Вопросы оплаты труда на сегодняшний день время находят решение напрямую системой, их урегулирование в большинстве случаев осуществляется в согласовании с Трудовым Кодексом Республики Казахстан либо с иным равнозначным законодательным актом.

Таким образом, оплата труда представляет собой единственный из ключевых условий социально-финансовой жизни любого государства, коллектива, человека.

Список использованных источников

- 1 Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.).
- 2 Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.07.2020 г.).
- 3 Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. 2-е издание. М.: Эксмо, 2016. – 976 с.
- 4 Новая философская энциклопедия в 4-х томах/ Научно.-ред. совет: В. С. Стёпин, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, А. П. Огурцов. – М.: Мысль, 2016. – Т. 1–4. – 2816 с.
- 5 Савицкая, Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия : учебник. – 6-е изд., испр. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2018. – 536 с.
- 6 Ермолович, Л. Л. Анализ хозяйственной деятельности в промышленности / Ермолович Лидия Лукинична. – М.: Современная школа (Букмастер), Интерпрессервис, 2017. – 827 с.
- 7 Хлыстова, О. В. Финансовый менеджмент : учебное пособие / Хлыстова О. В., Неяскина Е. В. 2-е издание – М.: Проспект, 2020. – 367 с.

- 8 Генкин, Б. М. Экономика и социология труда : учеб. для вузов / Б. М. Генкин. – 7-е изд., доп. – М.: Норма, 2019. – 448 с.
- 9 Ракоти, В. Д. Заработная плата и предпринимательский доход : учебное пособие / В. Д. Ракоти. – 2-е изд, перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2014. – 336 с.
- 10 Камышанов, П. И., Камышанов, А. П., Камышанова, Л. И. Практическое пособие по бух. учету. – М.: Элиста : АПП «Джангар», 2014. – 560 с.
- 11 Уваров, В. Н. Трудовое право Республики Казахстан : учебник. – Алматы, 2019. – 720 с.
- 12 Ахметов, А. Трудовое право : учебник / Ахметов А., Ахметова Г. – Алматы : Юридическая литература, 2016. – 455 с.
- 13 Нурсеитов, Э. О. Бухгалтерский учет в организациях : Учебное пособие. – Алматы : Лем, 2015. – 472 с.
- 14 Радостовец, В. К., Радостовец, В. В., Шмидт О. И. Бухгалтерский учёт на предприятии / Изд 3-е, доп. и перераб. – Алматы : Центраудит-Казахстан, 2016. – 727 с.
- 15 Назарова, В. Л. Бухгалтерский учет хозяйствующих субъектов [Текст] : учебник. – 3-е изд., доп. и перераб. – Алматы : Экономика, 2012. – 315 с.
- 16 Тажибаева, А. Х. Қазақстан Республикасының Еңбек құқығы. Оқу-әдістемелік құрал. – Қостанай : А. Байтұрсынов атындағы ҚМУ, 2016. – 87 б.

References

- 1 Constitution of the Republic of Kazakhstan (Adopted at the republican referendum on August 30, 1995) (With amendments and additions made on 23.03.2019).
- 2 Labor Code of the Republic of Kazakhstan dated November 23, 2015 No. 414-V (With amendments and additions made on 07.07.2020).
- 3 Smith A. Research on the merits and merits of the people. 2-e added. Moscow : Eksmo, 2016. – 976 P.
- 4 New philosophical encyclopedia in 4-X Tomahawk / Science. – Ed. Soviet: V. S. Stepin, A. A. Huseynov, G. Yu. Semigin, A. P. Ogurtsov. Moscow : Mysl, 2016. – Vol. 1 – 4. – 2816 p.
- 5 Savitskaya, G. V. Analysis of economic activity of the enterprise : textbook. – 6-ed., revised and added. – Moscow : infra-Moscow, 2018. – 536 p.
- 6 Ermolovich, L. L. Analysis of household activities in the industry / Lidia Lukinichna Ermolovich. – Moscow : Modern School (Bookmaster), Interpreservice, 2017. – 827 p.

7 **Khlystova, O. V.** Financial Management : a textbook / Khlystova O. V., Neyskina E. V. 2-ed. – Moscow : Prospectus, 2020. – 367 p.

8 Economics and sociology of Labor : textbook / B. M. Genkin. – 7-ed added., – Moscow : Norma, 2019. – 448 p.

9 **Rakoti, V. D.** Salary and entrepreneurial income : educational allowance / V. D. Rakoti. – 2-ed. revised and added. – Moscow : Finance and statistics publ., 2014. – 336 p.

10 **Kamyshanov, P. I., Kamyshanov, A. P., Kamyshanova, L. I.** Practical recommendations on accounting. – Moscow : Elista: APP «Dzhangar», 2014. – 560 p.

11 **Uvarov, V. N.** Labor law of the Republic of Kazakhstan : textbook. – Almaty, 2019. – 720 p.

12 **Akhmetov, A.** Labor law : textbook. Eds. Akhmetov A., Akhmetova G. – Almaty : Legal Literature, 2016. – 455 p.

13 **Nurseitov, E. O.** Accounting accounting in organizations. Textbook. – Almaty : Lem, 2015. – 472 p.

14 **Radostovets, V. K., Radostovets, V. V. Schmidt, O. I.** Accounting for enterprises : ed. 3, add. – Almaty : Centraudit-Kazakhstan, 2016. – 727 p

15 **Nazarova, V. L.** Accounting accounting of owning subjects [Text]: textbook. – ed., added. – Almaty : Ekonomika, 2012. – 315 p.

16 **Tazhibayeva A. H.** Labor law of the Republic of Kazakhstan. Educational and methodical manual. – Kostanay : KSU named after A. Baitursynov, 2016. – 87 p.

Материал поступил в редакцию 21.09.20.

Ю. В. Байгабулова

Қазақстан Республикасында еңбекке ақы төлеуді есепке алуды ұйымдастыру және еңбек ресурстарын пайдалану

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 21.09.20 баспаға түсті.

Yu. V. Baigabulova

Organization of payroll accounting and use of labor resources in the Republic of Kazakhstan

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 21.09.20.

Бұл мақалада еңбекақы төлеуді есепке алуды ұйымдастыру және Қазақстан Республикасында Еңбек ресурстарын пайдалану туралы айтылады. «Еңбекке ақы төлеу» ұғымы бүгінгі күні ең жаңа мазмұнмен толықтырылды және ақшалай және заттай нысандарда (қаржыландыру көздеріне қарамастан) есептелген жалақының (сыйлықақының, қосымша ақылардың, үстемеақылардың және әлеуметтік жеңілдіктердің алуан түрлі) барлық түрлерін, оның ішінде еңбеккерлерге Қазақстан Республикасының заңнамасымен келісуде жұмыс істемеген кезең үшін есептелген қаржы қаражатын (жыл сайынғы демалыс, мереке күндері және т.б.) қамтиды. Еңбекақы төлеу мәселесі-жұмыс беруші мен қызметкерлердің қарым-қатынасын ұйымдастырудағы негізгі мәселелердің бірі. Оның тиімді тұжырымына көбінесе өндіріс тиімділігінің артуы да, адамдардың әл-ауқатының осуі де, ұжымдағы жағымды әлеуметтік-жалпы психологиялық атмосфера да байланысты. Еңбек ресурстарын қолданудың тиімділігі-бұл ұйымның ең маңызды жоғары сапалы көрсеткіштерінің бірі, еңбек шығындарының тиімділігін қалыптастыру. Еңбегі ұсынылады іргетасы және сөзсіз жағдайға өмір сүруінің және тыныс-тіршілік, қоғам мен индивид. Еңбек барысында материалдық және рухани құндылықтар қалыптасады, сонымен қатар қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін қызмет көрсетіледі; жұмысшылардың өздері де қалыптасады.

Кілтті сөздер: еңбек, еңбекақы, еңбек есебі, еңбек ресурстары.

This article deals with the organization of accounting for labor remuneration and the use of labor resources in the Republic of Kazakhstan. The concept of «labor remuneration» has now been filled with the latest content and contains all types of earnings (various types of bonuses, surcharges, allowances and social benefits) accrued in monetary and in-kind forms (regardless of sources of funding), including financial resources accrued to workers in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan for the non-worked period (annual leave, holidays, etc.). The issue of remuneration is one of the main issues in the organization of relations between employers and employees. The increase in production efficiency, the improvement of people's well-being, and the positive social and psychological atmosphere in the team largely depend on its effective output. The effectiveness of the use of labor resources is one of the main high-quality indicators of the organization's work, the formulation of the effectiveness of labor costs. Labor is the Foundation and indispensable

circumstance of the existence and life of society and individuals. In the course of work, material and spiritual values are formed, as well as services to meet needs; the workers themselves are formed.

Keywords: labor, labor remuneration, labor accounting, labor resources.

МРНТИ 04.51.59

<https://doi.org/10.48081/TJRL5861>

Т. К. Баймагамбетов

Алматы менеджмент университет,
Высшая школа бизнеса,
Республика Казахстан, Алматы

СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЫНКА СТАЛЬНЫХ ТРУБ

В данной статье представлены состояние и динамика развития производства стальных труб, как одной из наиболее крупных и финансово емких отраслей промышленности на мировой арене и в Республике Казахстан. Рассматриваются объемы и динамика внешнего и внутреннего производства, экспортно-импортные операции, продажи стальных труб, определена характеристика конъюнктуры рынка, особый акцент сделан на факторах, оказавших влияние на состояние отрасли (драйверы и стоп-факторы). Данная статья акцентирует внимание на вопросы развития рынка стальных труб в мире, как одной из важных отраслей мировой экономики, в период вступления Республики Казахстан во Всемирную торговую организацию (ВТО), где отраслевым рынкам уделяется особое внимание как важному элементу национальной экономики. Принимая во внимание описанные тенденции, проведенное исследование показало, что спрос на данную продукцию растет, несмотря на нестабильную ситуацию как в мире, так и в Республики Казахстан. На некоторых рынках происходит снижение производительности, в других же наоборот набирают обороты объемы выпуска и реализации; за годы развития отрасли некоторые участники укрепили свои позиции, другие же уступили первенство.

Ключевые слова: рынок стальных труб; итоги 2016–2019 гг; бесшовные трубы, сварные трубы; трубы нефтяного сортамента.

Введение

В период интеграции Республики Казахстан в мировую экономику и открытия доступа на мировые рынки казахстанских товаров и услуг, многие национальные компании сталкиваются с отсутствием рыночных

исследований или их недостатками. Управление маркетингом, а равно как и управление бизнесом, существенно зависят от эффективности маркетинговых исследований товарного рынка, которые, в свою очередь, воздействуют на элементы внутренней и внешней среды предприятия. Многократное использование инструментов маркетинговых исследований вызвано высоким уровнем конкуренции на товарных рынках, которая постоянно возрастает за счет значительного количества и высокой степени дифференциации последних, что придает актуальности выбранному направлению исследования. Несмотря на значительное количество научных разработок, приходится осознать, что специфические сегменты промышленности в Казахстане остаются не исследованы и целью данной статьи является актуализация данных по рынку стальных труб в Республике Казахстан.

Материалы и методы

Для проведения данного исследования были использованы следующие методы и материалы:

- сбор и анализ вторичной информации о рынке;
- анализ материалов из открытых источников, таких как ежегодные статистические отчеты, периодические печатные издания, информационно-аналитические бюллетеней, публикации внешнеторговых организаций, и анализ синдикативной информации (специальные отчеты и издания консалтинговых фирм);
- изучение финансово-хозяйственной деятельности участников рынка;
- проведение кабинетного исследования.

Результаты и обсуждение

Черная металлургия, а именно производство стали, является как фундаментом, так и жизнеобеспечивающим ресурсом для развития ряда ведущих отраслей мировой экономики: такие как оборонная промышленность, транспортное и тяжелое машиностроение, строительство, а также энергетика, включая добычу полезных ископаемых. В связи с этим, можно говорить о том, что отрасль черной металлургии является потенциальной силой, способствующей повышению конкурентоспособности производителей и росту экономики в целом [1].

За последние 39 лет в мировом производстве стали произошли существенные изменения. В 1980 году было выплавлено 717 млн. тн стали, в 2019 году мировое производство стали составило уже 1869 млн.тн, рост составил 260 % (рисунок 1) [2].

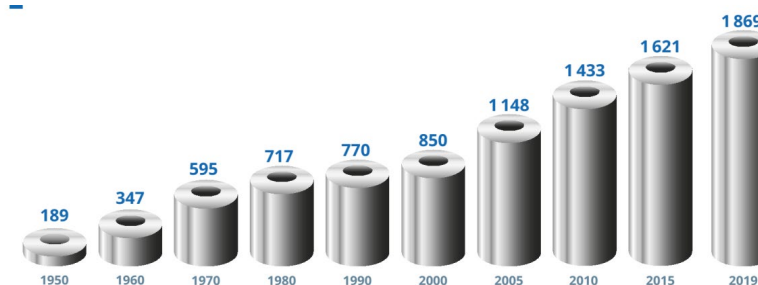

Рисунок 1 – Мировое производство стали в 1950-2019 гг., млн.тн. [2]

По итогам 2019 года мировая стальная промышленность уверенными темпами увеличивает выпуск стали. Так производство стали в 2019 году увеличилось по сравнению с 2018 годом на 3,4% и составило 1 869,9 млрд. тн. Рост был обеспечен за счёт Азии и Среднего Востока, в остальных регионах мира производство стали сокращалось (рисунок 2).

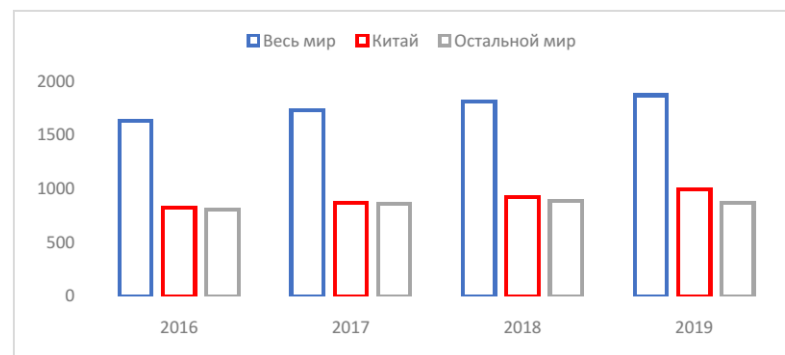

Рисунок 2 – Годовое производство стали в 2016-2019 гг., млн.тн.

Также кардинально изменился состав лидирующих стран: если ранее лидирующие позиции занимали СССР (21 % от мирового объема выплавки стали), Япония (16 %), США (14 %), Германия (6 %), Китай (5 %), Италия (4 %), Франция и Польша (3 %), Канада и Бразилия (2 %) [1], то сейчас на первое место с огромным отрывом вышел Китай (53,3 % от мирового объема производства стали), а доля остальных стран из первой десятки производителей составила от 2 % до 6 % — Индия (5,94 %), Япония (5,3 %), США (4,7 %) и Россия (3,85 %) (рисунок 3) [2].

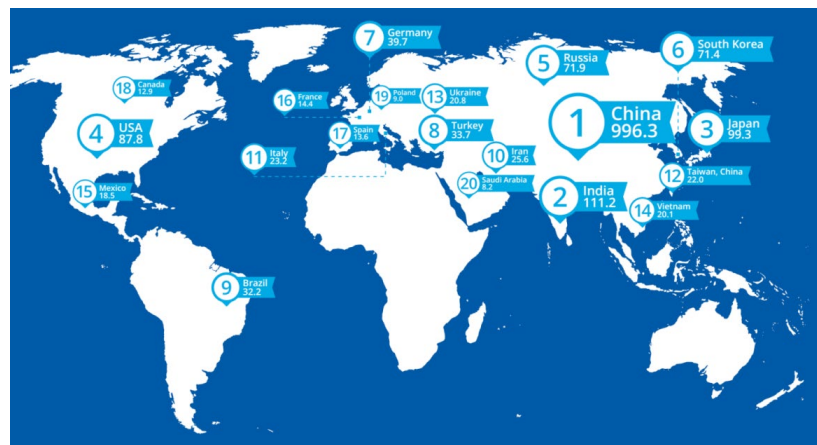

Рисунок 3 – Топ 20 стран-производителей стали за 2019 год, млн. тн [2]

Казахстан в общем рейтинге занимает 34 место с годовым (2019) производством 4,134 млн.тн., что составляет 0,22 % от всего произведенного объема стали в мире. Прирост по сравнению с предыдущим годом составил 4,24 % (рисунок 4) [3].

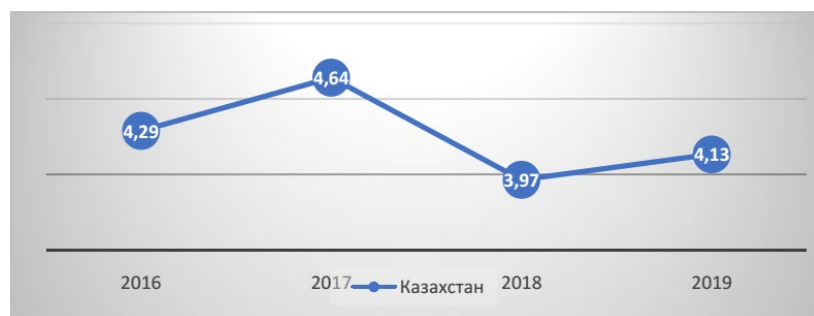

Рисунок 4 – Производство стали в 2016–2019 гг., млн. тн

Спад производства стали в 2018 году обусловлен нестабильной экономической ситуацией как в мире, так и внутри страны, основными причинами которого послужили валютные изменения и последовавший за этим мировой экономический кризис, который отрицательно повлиял на объем спроса черного металлопроката и труб на внутреннем рынке.

Рынок стальных труб также, как и производство стали, продолжает расти, хотя и незначительно, и в 2019 году производство стальных труб достигло 171 млн.тн, рост составил 0,1 %. Производство бесшовных труб снизилось на 1,6 % до 43,047 млн. тн; выпуск сварных труб увеличился со 127,686 до 128,613 млн. тн, прирост составил 0,7 % (рисунок 5) [4].

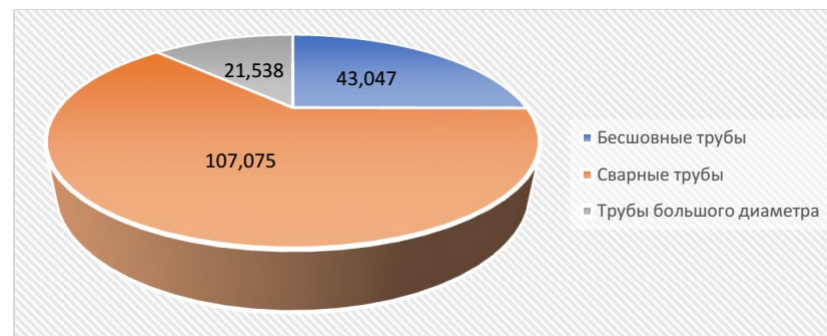

Рисунок 5 – Производство стальных труб 2019, млн.тн

Прирост выпуска труб отмечается в странах СНГ (2,8 %), Индии (2,4 %) и Китае (1,6 %), во всех других странах идет снижение производства: Япония (-6,4 %), страны ЕС (-5,9 %) и США (-0,2 %) (таблица 1) [4].

Таблица 1 – Годовое производство труб в 2016–2019 гг., млн.тн

Регион/страна	Бесшовные трубы		Сварные трубы		Трубы большого диаметра		Итого	
	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018
Европейский союз	3,556	3,972	8,376	8,163	0,928	1,538	12,86	13,673
США	2,219	2,423	7,892	8,135	1,762	1,334	11,873	11,892
Япония	1,33	1,372	3,3	3,457	1,137	1,333	5,767	6,162
СНГ	4,47	4,763	6,248	5,976	3,038	2,648	13,756	13,387
Индия	0,6	0,5	1,6	1,6	2	2	4,2	4,1
Китай	28	27,5	60	59	8	8	96	94,5
Прочие	2,872	3,215	19,659	18,845	4,673	4,554	27,204	26,614
Всего в мире	43,047	43,745	107,075	105,176	21,538	21,407	171,66	170,328

Самым крупным сегментом рынка трубной продукции является рынок OCTG (Oil Country Tubular Goods, трубы нефтяного сортамента), составляя около 51 % доли мирового рынка трубной продукции. Рынок OCTG подразделяется на трубы, используемые для буровых установок для разведки нефти и газа, такие как бурильные трубы, соединения, насосно-компрессорные и обсадные трубы, а также магистральные трубопроводы для транспортировки нефти и газа (рисунок 6) [4].

Рисунок 1: рынок стальной трубной продукции
Источник: ITATube Journal/Wirtschaftsvereinigung Stahlrohr

Рисунок 6 – Рынок стальной трубной продукции [4]

Ключевым фактором, который привел к снижению емкости рынка бесшовных труб стало падение буровой активности вследствие низкой стоимости нефти и, как следствие, падение спроса на трубы OCTG. Трубные предприятия частично все еще производят поставки труб по долгосрочным контрактам, а также «ощущают эффект» от договоренности стран ОПЕК о сокращении добычи нефти, поэтому снижение потребности на бесшовные трубы не подверглись значительному изменению, во всяком случае, можно ожидать, что продление или заключение подобных долгосрочных контрактов на поставку будет сложной задачей для трубной промышленности в будущем.

Потребление OCTG также в значительной степени зависит от количества буровых установок, а также глубины бурения и мощности буровых установок. Количество новых нефтегазовых вышек сильно зависит от цены на нефть (рисунок 7).

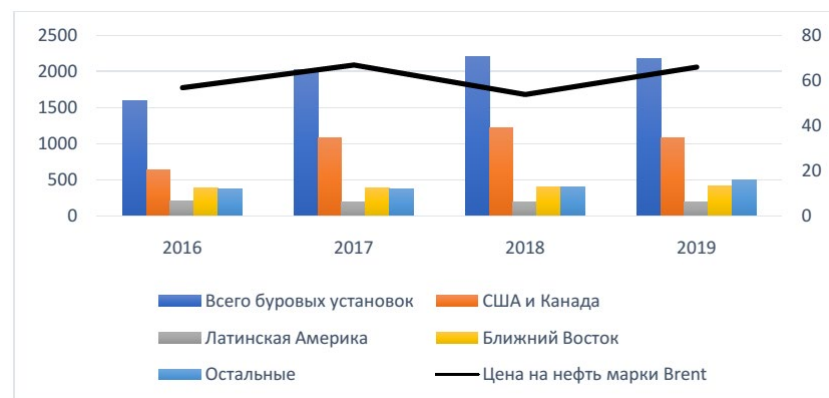

Рисунок 7 – Соотношение количества новых буровых установок и стоимости нефти марки Brent [5], [6]

Спад объема буровых работ на ключевом рынке OCTG труб США и Канады в 2019 году на 11,77 % спровоцирован высоким порогом рентабельности сланцевых месторождений. Спрос на OCTG в Латинской Америке остался без изменений. В противоположность американскому рынку, в странах Ближнего Востока спрос на трубы нефтегазового сортамента сохранился, проявляясь умеренным ростом бурения за счет низкой себестоимости добычи углеводородов в этом регионе. Особенно активен был крупнейший потребитель региона – Саудовская Аравия.

В разрезе экспортно-импортных операций на трубном рынке Китай, как крупнейший мировой поставщик труб, имеет значительное влияние на экспорт трубной продукции, несмотря на то, что рост объемов производства стальных труб в КНР в целом обеспечивал растущие потребности внутреннего рынка. Среди других крупных экспортеров трубной продукции можно отметить – европейские страны Германия и Италия, Япония и Россия (рисунок 8).

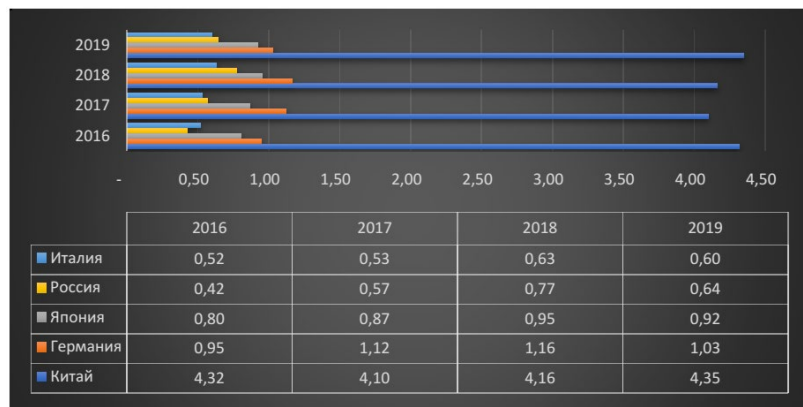

Рисунок 8 – Топ 5 экспортеров стальных бесшовных труб, млн.тн[7]

На внешние рынки поступает около 10 % выпущенных в мире стальных труб (16,73 млн.тн в 2019 году без учета реэкспорта), объемы мировой торговли увеличиваются разными темпами, не считая рынка США. За 2019 год объем мирового импорта упал на 7,94 млн.тн (32,19 %). Больше всего за этот год снизились объемы закупок импортных труб США (на 0,53 млн. тн или 22 %, соответственно). Главным фактором этого спада послужило мировое снижение объемов добычи, а также снижение бурение новых скважин за счет низкой стоимости на нефть. В то же время уверенно растут объемы импорта труб в страны Ближнего Востока: Объединенные Арабские Эмираты увеличили потребление на 5,81 % (рисунок 9).

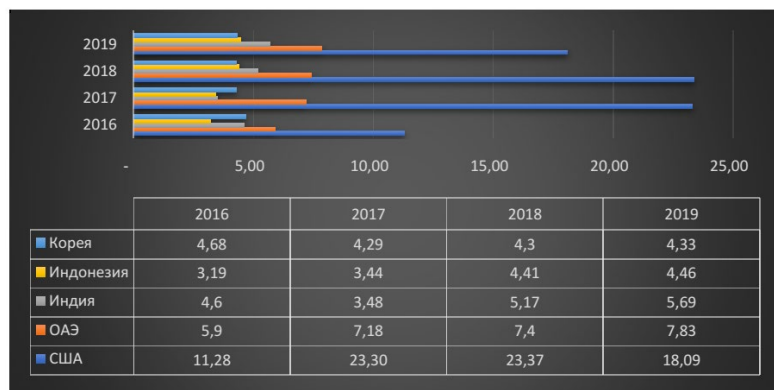

Рисунок 9 – Топ 5 импортёров стальных бесшовных труб, млн.тн [7]

Уровень цен на стальные трубы и трубную продукцию представлен индексом цен на промышленные товары, опубликованный Бюро по учету занятости (Bureau of Labor Statistics, BLS) США. За отчетный период индекс цен на трубы и трубную продукцию также, как и производство, увеличился на 6,3 пункта с 337,7 в 2018 году до 344 в 2019 году за счет увеличения спроса на продукцию (рисунок 10).

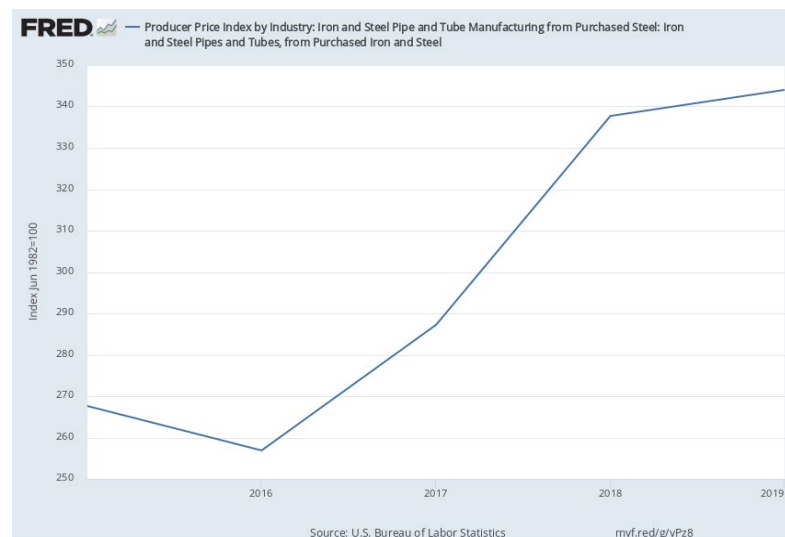

Рисунок 10 – Индекс цен производителей на трубную продукцию в 2016–2019 гг. [8]

Трубная промышленность Казахстана за последние четыре года развивается относительно удачно: трубные заводы нарастили выпуск продукции на 20 % с 329 тыс. тонн до 395 тыс. тонн. По итогам 2019 года производство увеличилось на 0,6 %, в то же время прирост импорта на товары трубной продукции составил 38 %, а экспорт снизился на 21,38 %. Емкость рынка стальных труб в Республике Казахстан (реализация на внутреннем рынке) за 2019 год составила 1 034 444,9 тонн в натуральном выражении и увеличилась на 33,82% (таблица 2)[9].

Таблица 2 – Основные показатели казахстанского рынка стальных труб в 2016–2019 гг., тн

Показатели	2016	2017	2018	2019
З а г р у з к а мощностей, %	59,69	67,25	71,30	71,76
Ресурсы	821 827,6	833 394,2	965 797,9	1 186 020,4
- производство	328 898,0	370 533,0	392 865,0	395 418,0
- импорт	492 929,6	462 861,2	572 932,9	790 602,4
Использование	821 827,6	833 394,2	965 797,9	1 186 020,4
-экспорт	139 616,0	147 606,4	192 792,9	151 575,4
-реализация на внутреннем рынке	682 211,6	685 787,9	773 005,0	1 034 444,9

Рост импортатруб связан с положительной динамикой добычи углеводородов на крупных месторождениях страны.

Добыча сырой нефти и газового конденсата за 2019 год в натуральном выражении составила 90,5 млн тонн, за 2018 год – 90,4 млн тонн, за 2017 год – 86,2 млн тонн. Добыча сырой нефти за 2019 год увеличилась по сравнению с 2017 годом на 4,99 %. Прирост добычи нефти в основном связан со стабильным ростом на месторождениях Кашаган (оператор компания ФЛ «Норт Каспиан Оперейтинг Компани Н.В.»): добыча в 2019 году – 14,1 млн. тонн, прирост по сравнению с 2018 годом – 6,66 %, по сравнению с 2017 годом составил 70,17 %; Тенгиз (оператор ТОО «Тенгизшевройл»): добыча в 2019 году – 29,79 млн.тонн, прирост по сравнению с 2018 годом составил 4,16 %, по сравнению с 2017 годом – 3,81 %; и Карачаганак (оператор Карачаганак Петролиум Оперейтинг Б. В.): добыча в 2019 году – 11,27 млн. тонн, по сравнению с 2018 годом компания показала отставание на 7,63 %, по сравнению с 2017 годом прирост составил 0,2 %. Суммарные показатели этих трех активов только по итогам 2018 года составили 58 % от общего объема добычи нефти в Республике Казахстан

Выводы

Несмотря на набирающий обороты мировой кризис, производство стальной продукции в мире растет. Особыми темпами развивается трубный бизнес. Несмотря на снижение стоимости за баррель нефти и сокращение ее добычи в целом трубный бизнес OCTG испытывает рост на рынке стального производства. В дальнейшей перспективе также возможен спад объемов производства в натуральном выражении, однако нефтяные компании меняют свой курс в сторону увеличения сроков эксплуатации при использовании труб с улучшенными физико-механическими свойствами,

такими как использования труб с улучшенными характеристиками, труб устойчивых к большому внешнему давлению и труб, произведенных из высоколегированных марок сталей. Это способствует развитию технологий в производстве труб OCTG и увеличению их номинальной стоимости, что, в свою очередь, позволяет производителям труб заниматься изготовлением высоко-маржинального продукта.

Список использованных источников

1 Обзор рынка черной металлургии. Сентябрь 2015 г. [Электронный ресурс]. – <https://ru.investinrussia.com/data/files/ru-iron-and-steel-industry-report-ru.pdf>.

2 Брошюра «World Steel in Figures 2020»/World Steel Association AISBL (Всемирная ассоциация стали). [Электронный ресурс]. – <https://www.worldsteel.org/publications/infographics.html/>.

3 Брошюра «Steel Statistical Yearbook 2020 concise version». /World Steel Association AISBL (Всемирная ассоциация стали). [Электронный ресурс]. – <https://www.worldsteel.org/steel-by-topic/statistics/steel-statistical-yearbook.html>.

4 Периодическое ежегодное издание International Tube Association (Международная трубная Ассоциация (ИТА), No1/July 2020. [Электронный ресурс]. – https://www.itatube.org/latest_edition.html

5 Число активных буровых установок по данным BakerHughesCompany. International Rig Count. [Электронный ресурс]. – <https://rigcount.bakerhughes.com/intl-rig-count>

6 Котировки стоимости нефти марки Brent по данным интернет платформы Investing.com. [Электронный ресурс]. – <https://ru.investing.com/commodities/brent-oil>

7 Торговая карта (TradeMap) Международного торгового центра (International Trade Centre, ITC) - агентства по техническому сотрудничеству Конференции Организации Объединённых Наций по торговле и развитию и Всемирной торговой организации, занимающимся операционными и ориентированными на предпринимателей аспектами развития торговли. [Электронный ресурс]. – <https://www.trademap.org/Index.aspx>

8 Индекс цен производителей на трубную продукцию. Бюропоучетзанятости (Bureau of Labor Statistics, BLS), США. [Электронный ресурс]. – <https://fred.stlouisfed.org/series/PCU3312103312100#0>

9 Бюллетень «Ресурсы и использование отдельных видов продукции (товаров) и сырья в Республике Казахстан». Комитет по статистике

References

1 Obzor ry`nka chernoj metallurgii. Sentyabr` 2015 g. [E`lektronny`j resurs].
<https://ru.investinrussia.com/data/files/ru-iron-and-steel-industry-report-ru.pdf>.

2 Broshyura «World Steel in Figures 2020»/World Steel Association AISBL (Vsemirnaya asociaciya stali). [Electronic resource]. – <https://www.worldsteel.org/publications/infographics.html/>.

3 Broshyura «Steel Statistical Yearbook 2020 concise version». /World Steel Association AISBL (Vsemirnaya asociaciya stali). [Electronic resource]. – <https://www.worldsteel.org/steel-by-topic/statistics/steel-statistical-yearbook.html>.

4 Periodicheskoe ezhegodnoe izdanie International Tube Association (Mezhdunarodnaya trubnaya Asociaciya (ITA), No1/July 2020. [Electronic resource]. – https://www.itatube.org/latest_edition.html

5 Chislo aktivny`x burovy`x ustanovok po danny`m BakerHughesCompany. International Rig Count. [Electronic resource]. – <https://rigcount.bakerhughes.com/intl-rig-count>

6 Kotirovki stoimosti nefti marki Brent po danny`m internet platformy` Investing.com. [Electronic resource]. – <https://ru.investing.com/commodities/brent-oil>

7 Torgovaya karta (TradeMap) Mezhdunarodnogo torgovogo centra (International Trade Centre, ITC) - agentstva po texnicheskomu sotrudnichestvu Konferencii Organizacii Ob`edinyonny`x Nacij po torgovle i razvitiyu i Vsemirnoj torgovoj organizacii, zanimayushhimsya operacionny`mi i orientirovanny`mi na predprinimatelej aspektami razvitiya torgovli. [Electronic resource]. – <https://www.trademap.org/Index.aspx>

8 Indeks cen proizvoditelej na trubnyuyu produkciyu. Byuropouchetuzanyatosti (Bureau of Labor Statistics, BLS), SShA. [Electronic resource]. – <https://fred.stlouisfed.org/series/PCU3312103312100#0>

9 Byulleten` «Resursy` i ispol`zovanie otdel`ny`x vidov produkcii (tovarov) i sy`r`ya v Respublike Kazaxstan». Komitet po statistike Ministerstva nacional`noj e`konomiki Respubliki Kazaxstan. [Electronic resource]. – www.stat.gov.kz.

Материал поступил в редакцию 21.09.20.

Т. Қ. Баймағамбетов

Болат құбырлар нарығының даму тенденциялары мен ахуалы

Алматы менеджмент университеті,
Жоғары бизнес мектебі,
Қазақстан Республикасы, Алматы.
Материал 21.09.20.

Т. К. Baimagambetov

Status and trends of development of steel pipe market

Department of Education Almaty Management University,
Higher School of Business,
Republic of Kazakhstan, Almaty.
Material received on 21.09.20.

Бұл мақалада әлемдік аренада және Қазақстан Республикасында оперкәсіптің ең ірі және қаржыны көп қажет ететін салаларының бірі ретінде болат құбырлар өндірісінің ахуалы мен даму серпіні көрсетілген. Сыртқы және ішкі өндірістің көлемі мен динамикасы, экспорттық-импорттық операциялар, болат құбырларды сату қарастырылуда, нарық конъюктурасының сипаттамасы айқындалады, саланың ахуалына әсер еткен факторларға (драйверлер мен тоқтату факторлары) ерекше назар аударылды. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының Дүниежүзілік сауда ұйымына (ДСҰ) кіру кезеңінде әлемдік экономиканың маңызды салаларының бірі ретінде әлемде болат құбырлар нарығын дамыту мәселелеріне айрықша назар аударады, яғни салалық нарықтарға ұлттық экономиканың маңызды элементі ретінде ерекше назар аударылады. Сипатталған тенденцияларды назарға ала отырып, жүргізілген зерттеу әлемде және Қазақстан Республикасында тұрақсыз жағдайға қарамастан, осы өнімдерге сұраныс өсіп келе жатқанын көрсетті. Кейбір нарықтарда өнімділіктің төмендеуі байқалады, ал басқаларында, керісінше, өндіріс пен сату көлемі қарқын дамуда; саланың дамуы жылдарында кейбір қатысушылар позицияларын күшейтті, ал басқалары көшбасшылықтан айырылды.

Кілтті сөздер: болат құбырлар нарығы; 2016-2019 жылдар қорытындылары; жіксіз құбырлар, дәнекерленген құбырлар; мұнай түржасын құбырлары.

This article describes the state and dynamics of the development of steel pipe production as one of the largest and most financially intensive industries in the world arena and in the Republic of Kazakhstan. The volume and dynamics of external and internal production, export-import operations, sales of steel pipe are considered, market conditions are determined, special emphasis is placed on the factors that influenced the state of the industry (drivers and stop factors). This article focuses on the issues of steel pipe market development in the world as one of the important sectors of the world economy, during the accession of the Republic of Kazakhstan to the World Trade Organization (WTO), where industry markets are given special attention as an important element of the national economy. Taking into account the described trends, the study showed that the demand for these products is growing despite the unstable situation both in the world and in the Republic of Kazakhstan. There is a decrease in productivity in some markets; on the contrary, output and sales volumes are picking up in the others. Over the years of development of the industry, some participants have strengthened their positions, while others have lost their leadership.

Keywords: steel pipe market; results of 2016-2019; seamless pipe, welded pipe; oil country tubular goods.

<https://doi.org/10.48081/YFNT8760>

Ж. Х. Есбенбетова, Б. Б. Шарипбаева, А. Н. Набетова

«Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбек қорғау бойынша республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

КАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЕҢБЕКТІ ҚОРҒАУДЫ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ ЖАСАЛЫНЫП ЖАТҚАН ІС-ШАРАЛАР

Берілген мақалада Қазақстан Республикасында еңбекті қорғауды басқару жүйесін жетілдіру бойынша жүргізілген ғылыми-зерттеу жұмысы және оның нәтижелері сипатталған.

Еңбекті қорғаудың маңызды құралы ретінде оларды халықаралық стандарттарға сәйкес еңбекті қорғауды басқару жүйесіне толықтыруларға сәйкес жүзеге асырудың жолдары бар. Халықаралық еңбек ұйымының елде ратификацияланған ұсынымдары да ғылыми-әдістемелік базаны әзірлеу кезінде ескерілді.

Ғылыми-техникалық бағдарламаны іске асыру еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз етудің озық ғылыми тәсілдері мен тиімді тетіктерін көрсететін ұлттық бағдарламаны, еңбекті қорғауды басқару саясаты мен жүйесін айқындауға бағытталған. Ұсынылатын ғылыми негізделген инновациялар еңбекті қорғау саласындағы ұлттық нормативтік базаны Халықаралық еңбек ұйымы конвенцияларының талаптарымен және экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы елдерінде қолданылатын практикамен үйлестіруге бағытталған тәсілдерге негізделеді және т.б. зерттеу нәтижелері Қазақстанда мемлекеттік деңгейде еңбекті қорғауды басқару жүйесін дамытудың ұзақ мерзімді стратегиясы мен тұжырымдамасын қалыптастыру кезінде пайдаланылатын болады. Ғалымдардың, жұмыс берушілердің, еңбекті қорғау қызметі мамандарының, жеке кәсіпкерлердің ынтымақтастығы нәтижесінде еңбекті қорғауды басқарудың жаңа жүйесін сынақтан өткізу кезінде еңбекті қорғауды басқару жүйесінің жаңа моделі әзірленді. Бұл жүйені енгізу ел

кәсіпорындарындағы апаттардың алдын алуға және санын азайтуға мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: еңбекті қорғау, еңбекті қорғауды басқару жүйесі, кәсіби тәуекелдерді басқару, кәсіби тәуекелдерді бағалау, әдістемелік негіздер.

Кіріспе

Еңбекті қорғауды басқарудың қолданыстағы заңнамаларға сәйкес, жұмыс беруші өндірістік объектілерді еңбек жағдайларын аттестаттауға, өндірістік жабдықтарды жаңасына ауыстыруға, жұмысшыларды оқыту және қайта даярлауға, зиянды және қауіпті жұмыс орындарында еңбек ететін жұмыскерлерге кепілдіктер беру арқылы кез-келген қауіп-қатерді болдырмауға алдын-алу шараларын жүргізуге және басқа да шараларды жүргізуге міндетті [1].

Ағымдағы жылдың 4 мамырында Қазақстан Республикасы Еңбек кодексіне өзгертілер мен толықтырулар нәтижесінде, *еңбекті қорғауды басқару жүйесі* термин енгізілді, ол - еңбекті қорғау жөніндегі саясатты іске асыру, еңбек қауіпсіздігі талаптарын орындау, кәсіптік тәуекелдерді басқару жөніндегі өзара байланысты іс-шаралар кешені болып табылады [1].

Осы ретте, «Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК (бұдан әрі – «ҚР ЕХӘҚМ РҒЗИ» ШЖҚ РМК) 0778 «Қазақстан Республикасы экономикасының басым секторларында қауіпсіз еңбекті қамтамасыз етудің ғылыми-әдістемелік негіздерін әзірлеу» ғылыми-техникалық бағдарлама шеңберінде 2018-2020 жылдарға арналған ағылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізді.

Зерттеу барысында анық болғандай, қазіргі таңда Қазақстан Республикасындағы Кәсіпорындарда ерікті негізде енгізілетін еңбекті қорғауды басқару жүйесінің халықаралық стандарттары (OHSAS-18001, MOT-CYOT 2001 ILO-OSH 2001 және т. б.), Қазақстан Республикасы өндірісінің ерекшеліктеріне бейімделмеген, өндірістің салалық ерекшелігін ескермейді, көп шығынды талап ететін сипатқа ие және оларды міндетті түрде енгізуге заңнамалық талаптардың болмауы тежеуші фактор болып табылады [2,3].

Зерттеу нысаны: еңбекті қорғауды басқаруға жүйелі тәсілдемені қолдану, оның тиімділігін бағалау, кәсіби тәуекелдерді бағалау негізінде еңбекті қорғауды басқару жүйесін енгізуді әдістемелік қамтамасыз ету және өндірістік жарақаттануды азайту бойынша алдын алу шараларын жүргізу

Зерттеудің пәні: Қазақстан Республикасы кәсіпорындарындағы еңбекті қорғауды басқаруға жүйелері.

Мақсаты: еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз етуде мемлекеттік реттеу шараларын, өндірісте практикалық іске асыру мүмкіндіктері мен ғылыми инновацияларды тиімді біріктіру негізінде еңбекті қорғауды басқару жүйесін құру.

Зерттеу әдістері мен нәтижесі

Ғылыми-техникалық бағдарламаның міндеттерін орындау барысында зерттеу әдістерінің кешені пайдаланылады, олардың негізгілері талдау (салыстырмалы, логикалық, себеп-салдар, факторлық), формалдау әдістері, жүйелік тәсілдеме (жіктеу, құрылымдық-функционалдық әдістер) сияқты теориялық әдістер болып табылады. Теориялық әдістермен қатар байқау, өлшеу және бақылау сияқты эмпирикалық әдістер, сондай-ақ социологиялық және статистикалық зерттеу әдістері қолданылды.

Зерттеу жұмыстары 3 кезеңнен тұрды:

Қазақстан республикасындағы қолданыстағы еңбекті қорғауды басқарудың заңнамаларын халықаралық стандарттарына және инновациялық процестеріне сәйкестігін салыстырмалы түрде талдау жасау. Экономиканың түрлі салаларындағы кәсіпорындарда еңбекті қорғауды басқару жүйелерінің қолданыстағы жай-күйін талдап, бағалау. Осы талдауларды есепке ала отырып, әртүрлі экономикалық салаларда кәсіпорынның түрлеріне (кіші, орта және ірі) байланысты кәсіби бағалау негізінде еңбекті қорғауды басқарудың бірегейлендірілген жүйесінің негізгі әдістемелік құжаттарын дайындау (2018 жылы);

Зерттеу жұмыстары үшін тағайындалған пилоттық кәсіпорындарда еңбекті қорғауды басқарудың бірегейлендірілген жүйесін енгізу (2019 жылы);

Енгізілген жүйенің тиімділігін бағалау. 3 кезеңнің зерттеу нәтижелерін есепке ала отырып, кәсіби тәуекел негізіндегі еңбекті қорғауды басқару жүйесінің кешенді әдістемелік құжаттарын жасау (2020 жылы).

Бірінші кезеңде жүргізілген ғылыми зерделеу нәтижелерінен анық болғандай, зерттелген Экономикалық қарым-қатынас және даму ұйымының 9 және Евразиялық экономикалық одағының 3 мемлекетінде еңбекті қорғауды басқарудың нормативтік-құқықтық базасы халықаралық талаптарды ескере отырып, олар ұлттық саясат стратегиялары мен бағдарламаларында сипат алған. Еңбекті қорғауды басқару жүйесі негізінен еркін қолданыстағы стандарттар болса да ISO, OHSAS және ILO-OSH халықаралық стандарттарына негізделген және кеңінен қолданыс тапқан.

Қазақстан Республикасындағы еңбекті қорғауды басқару саласындағы қолданыстағы заңнамаларына талдау жасалып, оның халықаралық талаптарға сәйкес, соның ішінде кәсіби тәуекелдерді есепке ала отырып, дамыту перспективалары анықталды. Яғни, еңбекті қорғауды басқару жүйесінің жаңа

моделі оның жоспарлау кезеңінде қолданылатын кәсіби тәуекелдерді басқару негізінде жасалды.

Сонымен қатар, зерттеу барысында таңдалынып алынған кәсіпорындардағы еңбекті қорғауды басқару жүйесінің қолданыстағы заңнамалардың талаптарының орындалуына талдаулар жасалды. Талдаулар нәтижесінде белгілі болғандай, еңбекті қорғау талаптары кәсіпорындарда ішінара орындалатыны белгілі болды. Атап айтатын болсақ, еңбек қауіпсіздігі қызметі немесе бөлімдері ұйымдастырылмаған, еңбек қауіпсіздігі бойында оқытулар өз деңгейінде жүргізілмеген, ішкі бақылау тек жекелеген кәсіпорындарда жолға қойылған, жеке қорғаныс құралдарымен қамтамасыз етілмеген және т.б.

Зерттеу жұмыстары жүргізілген кәсіпорындарда 2017 жылы «ҚР ЕХӘҚМ РҒЗИ» ШЖҚ РМҚ тарапынан жүзеге асырылған О.0768 «Қазақстан республикасында кәсіби тәуекелдерді басқарудың ғылыми-әдістемелік негіздерін қалыптастыру» ғылыми-зерттеу аясында жасалған «Кәсіби тәуекелдерді басқару бойынша әдістемелік ұсынымдар» негізінде әрбір мамандық үшін кәсіби тәуекелдер бағаланды. Бағалау нәтижесінде жекелеген мамандықтарда еңбек жағдайларының қауіптілігі, зияндылығы бойынша тәуекелдің жоғары дәрежесі анықталды [4].

Бірінші кезеңдегі (2018 ж.) жүргізілген ғылыми-зерттеу жұмыстары нәтижесінде халықаралық ISO, OHSAS және ILO-OSH стандарттарының негізінде, Қазақстан Республикасындағы кәсіпорындарға енгізілген мақсатында кәсіби тәуекелдерді ескере отырып, әртүрлі экономикалық салаларда кәсіпорынның түрлеріне байланысты (кіші, орта және ірі) Еңбекті қорғауды басқару жүйесі үшін құжаттардың жобасы жасалды және оларға авторлық құқық объектісіне құқықтарды мемлекеттік тіркеу туралы куәліктер алынды [5,6].

Екінші кезеңде (2019ж.), зерттеу жұмыстары үшін тағайындалған пилоттық кәсіпорындарда еңбекті қорғауды басқарудың жүйесін енгізу бойынша, әдебиет көздері, ғылыми-зерттеу жұмыстарын талдай отырып, нормативтік-техникалық құжаттар негізінде [7], Әдістеме жасалды.

Әдістемегі сәйкес, енгізу процедуралары 3 кезеңнен тұрды: бастапқы, дайындық және негізгі. Әдістеменің құрылымы 1-суретте көрсетілген.

Сурет 1 – Еңбекті қорғауды басқару жүйесін кәсіпорындарға енгізу Әдістемесінің құрылымы

Әдістеме жұмыс берушілер үшін еңбекті қорғауды басқару жүйесін енгізу және қолдау бойынша нұсқаулық ретінде әзірленді. Бұл әдістеме, еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғауды басқару жүйесінің барлық элементтерін ескере отырып, енгізуді нәтижелі ұйымдастыруға, жауапты тұлғалардың міндеттерін бөлуді және іс-шаралар мерзімдерін айқындауға мүмкіндік береді.

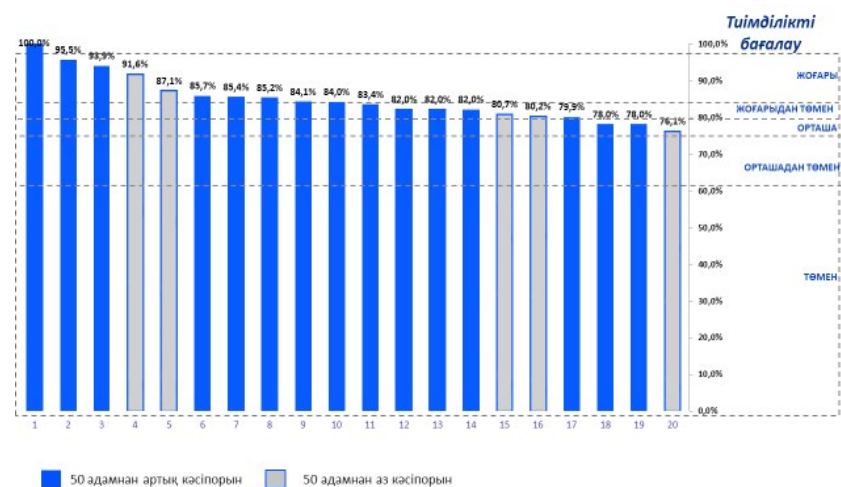
Сонымен қатар, еңбекті қорғауды басқару жүйесі туралы бірнеше авторлардың еңбектерінде атап өтілгендей [7], бұл жүйені енгізу үшін қызметкерлердің, соның ішінде жауапты тұлғалардың білімін арттыру керек екендігі де өзекті мәселе деп көрсетілген. Сол мақсатта, Әдістемемен қатар, «Кәсіпорында кәсіби тәуекелдерді басқару негізінде еңбекті қорғауды басқарудың жүйесін енгізу» курсы бойынша оқу бағдарламасы жасалды. Оқу бағдарламасы негізінде пилоттық кәсіпорындарда дәрістер, практикалық сабақтар және білімді тексеруді қоса алғанда оқу семинарлары өткізілді. Барлығы семинарға 214 маман қатысты.

Екінші кезеңнің зерттеу жұмыстары нәтижесінде, ғылыми-техникалық бағдарламаның міндеттерді жүзеге асыру үшін, пилоттық кәсіпорындарда кәсіби тәуекелдерді басқару негізіндегі еңбекті қорғауды басқару жүйесін апробациялау жұмыстары жүргізілді. Алынған мәліметтерге сәйкес, 20 пилоттық кәсіпорынға олардың еңбек қызметі мен түрлеріне байланысты

еңбекті қорғауды басқару жүйесінің құжаттар топтамасы жасалды. Құжаттар (әдістемлік ұсынымдар, енгізу жоспары, кәсіби тәуекелдерді бағалау туралы есеп, жүйені енгізу құжаттары және т.б.) еңбекті қорғауды басқару жүйесін енгізуге бағытталды. Аprobация нәтижесінде кәсіпорындардағы жауапты мамандармен келісе отырып, кейбір құжаттарға өзгерістер мен толықтыруларды енгізу жұмыстары жүргізілді. Ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижесін енгізу үшін жасалған аprobациядан кейін, 20 пилоттық кәсіпорынан Актілер алынды. Сонымен қатар, екінші кезеннің нәтижесінде, дайындалған Әдістеме және оқу бағдарламасына авторлық құқық объектісіне құқықтарды мемлекеттік тіркеу туралы куәліктер алынды [8, 9, 10].

Үшінші кезеннің міндеттеріне сәйкес (2020 ж.), кәсіпорындарда енгізілген жүйенің тиімділігін бағалау жұмыстары жүргізілді. Ол үшін, осы тақырып аясындағы әдебиет көздері (мақалалар мен зерттеулер) [11] пайдаланды. Бірқатар авторлардың еңбектері зерделенді. Зерделеу нәтижесінде белгілі болғандай, жүйенің тиімділігін бағалайтын бірыңғай әдістің жоқ екенін көрсетті. Дегенмен авторлардың басымы, әдістерді қолдану барысында кәсіпорынның қызметі, ондағы қызметкерлер мен жұмыскерлерге еңбек жағдайларының заң талаптарына сәйкес келуін есепке ала отырып тиімділікті бағалау жолдарын анықтау керек екендігін көрсеткен. Сонымен, халықаралық тәжірибені зерделеудің негізінде әр түрлі салалардың 20 кәсіпорнында әзірленген және аprobациядан өткізудің ерекшеліктерін және отандық еңбекті қорғауды басқару жүйесінің ерекшеліктерін ескере отырып, критерийлер жиынтығы жасалды. Бұл жинақ енгізілетін жүйенің барлық аспектілерін қамтитын бес критерийден тұрды. Олар, еңбекті қорғауды басқару жүйесі элементтері процедураларының уақыттылығы, олардың сапалы орындалуы, орындалу барысындағы бақылау, кәсіби тәуекелдерді басқару және экономикалық тиімділіктен тұрды. Осы критерийлер негізінде кәсіпорындарда енгізілген «Еңбекті қорғауды басқару жүйесінің тиімділігін бағалау» Әдістемесі жасалды [12]. Әдістемеге сәйкес әрбір кәсіпорында енгізілген жүйенің тиімділігін барлық критерийлердің көрсеткіштері негізінде есептейтін Хаттама жасалды. Сонымен қатар, әдістемеге қолданылған әрбір критерийлерді есептеу үшін керекті мәліметтердің атауы бойынша Нұсқаулық қосылып берілді. Бағалауға қажетті мәліметтер, кәсіпорынның штат кестесі мен еңбек шарттарын тіркеу журналдары, медициналық көріктен өткізу құжаттары, мамандарды оқыту бойынша бағдарламалар, еңбек қауіпсіздігі бойынша шаралардың жоспары, жазатайым оқиғаларды және кәсіби науқастану бойынша есепке алу құжаттары, кәсіби тәуекелдерді бағалау нәтижелері туралы есеп, жұмыс берушінің еңбек қауіпсіздігін сақтау

шараларына байланысты шығындарын есептеу құжаттары және т.б. қамтыды. Енгізілген жүйенің тиімділігін бағалау нәтижелері 2- суретте көрсетілген,

Сурет 2 – Енгізілген жүйенің тиімділігін бағалау нәтижелері

Критерий көрсеткіштері формулалар мен теңдіктерден тұратын сандық бағалау негізінде жүзеге асырылып, оларға проценттік негізде (Әдістемеге сәйкес) дәрежесін айқындайтын тиісті баллдар тағайындалды. Мысалы, 85–100 % балл – жоғары, 80–84 % балл – орташадан жоғары, 75–79 % – орташа, 60–74 % – орташадан төмен, және 59 % дан кіші болғанда – төмен дәрежелер бойынша есептелді. Әдістеме әр критерий бойынша тиімділікті көруге мүмкіндік береді, бұл жүйеде қандай кемшіліктер, барын анықтауға мүмкіндік беріп, яғни заң талаптары бойынша орындалмай жатқан процедураларды анықтай отырып оларды түзету қандай іс-шаралар қажет екендігін анықтауда ықпалын тигізеді. Осы әдістеме негізінде, 20 пилоттық кәсіпорында бағалау жүргізілді.

Суретте әрбір кәсіпорындағы тиімділікті бағалау – қорытындылау Хаттамасы негізінде берілген. Тиімділікті бағалау жоғарыда көрсетілген мәліметтерге сәйкес, сонымен қатар ғылыми іссапарлар кезінде жасалған сараптау негізінде жүргізілді. Сондай-ақ, енгізілген еңбекті қорғауды басқару жүйесінің тиімділікті бағалау негізінде халықаралық SWOT талдау әдісін қолданып, кәсіпорындардағы жүйелерді дамытуға мүмкіншілік беретін артықшылықтары мен кемшіліктері, жүйеге әсер ететін ішкі және сыртқы қауіптіліктерді анықтады [13].

Үшінші кезеңнің, жалпы 3 жылға арналған ғылыми-техникалық бағдарламаның қортындылау нәтижесінде, кәсіби тәуекел негізіндегі еңбекті қорғауды басқару жүйесінің кешенді әдістемелік құжаттары жасалды. Қорытынды кезеңде жасалған Әдістемелерге де, авторлық құқық объектісіне құқықтарды мемлекеттік тіркеу туралы куәліктер алынды.

Қорытындылай келе айтарымыз, Қазақстан Республикасында кәсіби тәуекелдерді басқару негізінде еңбекті қорғауды басқарудың инновациялық жүйесін айқындайтын мұндай зерттеулер нәтижесін отандық кәсіпорындарда қолданумен қатар, еңбекті қорғау саласындағы ғылым және технологияларды дамытуға үлкен үлесін қосады деп есептейміз.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 ҚР Еңбек кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ.
- 2 **Рассыпкин, А.** О пользе обучения по стандарту OHSAS 18001:2007// «Охрана труда: просто и понятно». – № 2. – 2014.
- 3 Guidelines on occupational safety and health management systems, ILO-OSH 2001 (ISBN 92-2-111634-4, Geneva) – Access mode: <http://www.ilo.org>
- 4 Методические рекомендации по внедрению системы управления профессиональными рисками на предприятии /Бисакаев С. Г., Абикенова Ш. К., Есенбетова Ж. Х. // ISBN 978-601-06-4724-4. – Астана : РГКП «РНИИОТ МТСЗН РК», Астана, 2017. – 84 с.
- 5 «Руководство по разработке интегрированной системы управления охраны труда на основе управления профессиональными рисками для малых и микропредприятий» (научное произведение) Авторы: Бисакаев С. Г., Еселханова Г. А., Жанкулова Л. К., Есенбетова Ж. Х., Абдрахманова Н. Б. / Св.3097 от 17.10.2018 г.
- 6 Руководство к внедрению системы управления охраны труда в Республике Казахстан» (научное произведение) //Авторы: Бисакаев С. Г., Еселханова Г. А., Жанкулова Л. К., Есенбетова Ж. Х., Абдрахманова Н. Б. / Св.3098 от 17.10.18 г.
- 7 **Бисакаев, С. Г., Еселханова, Г. А., Джумагулова, Н. Г., Абдрахманова, Н. Б., Есенбетова, Ж. Х.** Ғылыми-ақпараттық басылым: «Қазақстан Республикасында халықаралық тәжірибені ескере отырып, еңбекті қорғауды басқаруды реттеу және дамыту перспективалары туралы» // «НВ-Принт». – Нұр-Сұлтан, 2019. – 257 б. – 100 экз.
- 8 Методика внедрения интегрированной системы управления охраной труда на основе управления профессиональными рисками (научное

произведение)/Авторы: Бисакаев С. Г., Еселханова Г. А., Есенбетова Ж. Х., Абдрахманова Н. Б. / Св.4706 от 29.07. 2019 г.

9 Типовое положение об интегрированной системе управления охраной труда на основе управления профессиональными рисками (научное произведение)/Авторы: Бисакаев С. Г., Еселханова Г. А., Бекеева С. А., Абдрахманова Н. Б., Есенбетова Ж. Х. / Св.4704 от 29.07. 19 г.

10 Учебная программа по курсу: «Внедрения интегрированной системы управления охраной труда на основе управления профессиональными рисками» (научное произведение) / Авторы: Бисакаев С. Г., Еселханова Г. А., Джумагулова Н. Г., Абдрахманова Н. Б., Есенбетова Ж. Х. / Св. 4703 от 29.07. 2019 г.

11 **Уоми Киран.** Ключевые показатели менеджмента. – М. : Дело, 2001. – 357 с.

12 Методика оценки эффективности функционирования интегрированной системы управления охраной труда на основе управления профессиональными рисками (научное произведение)/ Авторы: Бисакаев С. Г., Джумагулова Н. Г., Есенбетова Ж. Х., Танабаева А. Е., Айткенова Г. Т. / Св. 9304 от 17.04.2020 г.

13 Методика SWOT – анализа внедрения системы управления охраной труда на основе управления профессиональными рисками (научное произведение) / Авторы: Бисакаев С. Г., Абикенова Ш. К., Меденова М. К., Кантарбаева А. Д., Саввин Е. В., Ибраева А. Б. / Св.11419 от 22.06.2020 г.

References

- 1 Qazaqstan Respublikasynyń Eńbek kodeksi 2015 jylǵy 23 qarashadaǵy № 414-V [Labor code of the Republic of Kazakhstan dated 23.11.2015 No. 414-V ZRK.]
- 2 **Rassypkin, A.** O polze obýcheniia po standartý OHSAS 18001:2007 [About the benefits of OHSAS 18001:2007 training]. Journal «Ohrana truda : prosto i ponyatno». – № 2. – 2014.
- 3 Guidelines on occupational safety and health management systems, ILO-OSH 2001 (ISBN 92-2-111634-4, Geneva) // [Site «International Labour Organization»]. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ilo.org>
- 4 Metodicheskie rekomendatsii po vnedreniiú sistema úpravleniia professionalnymi riskami na predpriatii [Methodological recommendations for the implementation of the professional risk management system at the enterprise]. Bisakayev S. G., Abikenova Sh. K., Yesbenbetova Zh. Kh. // ISBN 978-601-06-4724-4. – Astana : RGKP «RNIOT MTSZN RK», Astana, 2017. – 84 p.

5 «Rýkovodstvo po razrabotke integrirovannoi sistemy úpravleniia ohrany trýda na osnove úpravleniia professionalnymi riskami dlia malyh i mikropredpriatií» (naýchnoe proizvedenie) [«Guidelines for the development of an integrated occupational safety management system based on occupational risk management for small and microenterprises» (scientific work)]. Avtory: Bisakayev S. G., Yesel'khanova G. A., Zhankulova., Esbenbetova Zh. Kh., Abdrakhmanova N. B. / Sv.3097, 17.10 2018g.

6 «Rýkovodstvo k vnedreniú sistemy úpravleniia ohrany trýda v Respýblike Kazahstan» [«Guidelines for the implementation of the occupational safety management system in the Republic of Kazakhstan» (scientific work)] Avtory: Bisakayev S. G., Yesel'khanova G. A., Zhankulova L. K., Esbenbetova Zh. Kh., Abdrakhmanova N. B. / Sv.3098, 17.10 2018g.

7 **Bisakayev, S. G., Yesel'khanova, G. A., Dzhumagulova, N. G., Abdrakhmanova, N. B., Yesbenbetova, Zh.Kh.** Gylymi-aqparattyq basylym «Qazaqstan Respýblikasynda halyqaralyq tájiribeni eskere otyryp. eńbekti qorǵaýdy basqarýdy retteý jáne damytý perspektivalary týraly» [Scientific and informational publication «In the Republic of Kazakhstan, taking into account international experience. on the prospects for regulation and development of Occupational Health and safety management»]. – Nur-Sultan : «NV-Print». 2019. – P. 257. – 100 copies. – P. 257.

8 Metodika vnedreniia integrirovannoi sistemy úpravleniia ohranoi trýda na osnove úpravleniia professionalnymi riskami (naýchnoe proizvedenie) [Methodology for implementing an integrated occupational health and safety management system based on occupational risk management (scientific work)] Avtory: Bisakayev S. G., Yeselkhanova G. A., Yesbenbetova Zh. Kh., Abdrakhmanova N. B. / Sv.4706 29.07.19 g.

9 Tipovoe polojenie ob integrirovannoi sisteme úpravleniia ohranoi trýda na osnove úpravleniia professionalnymi riskami (naýchnoe proizvedenie) [Model regulation on integrated occupational health and safety management system based on occupational risk management (scientific work)]. Avtory: Bisakayev S. G., Yeselkhanova G. A., Bekeyeva S. A., Abdrakhmanova N. B., Yesbenbetova Zh. Kh. / Sv.4704 29.07.19 g.

10 Ýchebnaia programma po kýrsý: «Vnedreniia integrirovannoi sistemy úpravleniia ohranoi trýda na osnove úpravleniia professionalnymi riskami» (naýchnoe proizvedenie) [Curriculum for the course: «Implementation of an integrated occupational health and safety management system based on occupational risk management» (scientific work)]. Avtory: Bisakayev S. G., Yeselkhanova G. A., Dzhumagulova N. G., Abdrakhmanova N. B., Yesbenbetova Zh. Kh. / Sv. 4703 29.07.19 g.

11 **Uomi Kiran.** Klýchevye pokazateli menedjmenta [Key management indicators]. – Moscow : Delo, 2001. – 357 p.

12 Metodika otsenki effektivnosti fýnkcionirovaniia integrirovannoi sistemy úpravleniia ohranoi trýda na osnove úpravleniia professionalnymi riskami (naýchnoe proizvedenie) [Methodology for evaluating the effectiveness of the integrated occupational health and safety management system based on occupational risk management (scientific work)]. Avtory: Bisakayev S. G., Dzhumagulova N. G., Yesbenbetova Zh. Kh., Tanabayeva A. Ye., Aytkenova G. T / Sv.9304 17.04.20 g.

13 Metodika SWOT – analiza vnedreniia sistemy úpravleniia ohranoi trýda na osnove úpravleniia professionalnymi riskami (naýchnoe proizvedenie) [Methodology for SWOT analysis of the implementation of the occupational health and safety management system based on occupational risk management (scientific work)]. Avtory: Bisakayev S. G., Abikenova Sh. K., Medenova M. K., Kantarbayeva A. D., Savvin Ye. V., Ibrayeva A. B. / Sv.11419 22.06.20 g.

Материал 21.09.20 баспаға түсті.

Ж. Х. Есбенбетова, Б. Б. Шарипбаева, А. Н. Набетова

Мероприятия по совершенствованию системы управления охраной труда в республике казахстан

РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан», Республика Казахстан, г. Нур-Султан. Материал поступил в редакцию 21.09.20.

Zh. Kh. Yesbenbetova, B. B. Sharipbayeva, A. N. Nabetova

Actions to improve labor protection management system in the Republic of Kazakhstan

State Enterprise «Republican Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan», Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan. Material received on 21.09.20.

В данной статье описана научно-исследовательская работа, проведенная по совершенствованию системы управления охраной труда в Республике Казахстан, и ее результаты.

Как важный инструмент охраны труда, существуют способы их реализации в соответствии с дополнениями к системе управления охраной труда в соответствии с международными стандартами. Рекомендации Международной организации труда, ратифицированные в стране, также были учтены при разработке научно-методической базы.

Реализация научно-технической программы направлена на определение национальной программы, политики и системы управления охраной труда, отражающей передовые научные подходы и эффективные механизмы обеспечения безопасности труда. Предлагаемые научно-обоснованные инновации базируются на подходах, направленных на гармонизацию национальной нормативной базы в области охраны труда с требованиями конвенций Международной организации труда и практикой, применяемой в странах Организации экономического сотрудничества и развития и др. результаты исследования будут использованы при формировании долгосрочной стратегии и концепции развития системы управления охраной труда в Казахстане на государственном уровне. В результате сотрудничества ученых, работодателей, специалистов службы охраны труда, индивидуальных предпринимателей при апробации новой системы управления охраной труда была разработана новая модель системы управления охраной труда. Внедрение этой системы позволит предотвратить и снизить количество аварий на предприятиях страны.

Ключевые слова: охрана труда, система управления охраной труда, управление профессиональными рисками, оценка профессиональных рисков, методологические основы.

The article describes the research work carried out to improve the management system of labor protection in the Republic of Kazakhstan and its results.

As an important tool in labor protection, there are ways to implement them in accordance with the additions to the occupational health and safety management system in accordance with international standards. The recommendations of the International Labor Organization, ratified in the

country, were also taken into account in the development of the scientific and methodological framework.

The implementation of the scientific and technical program is aimed at defining a national program, policy and management system for occupational safety that reflects advanced scientific approaches and effective mechanisms for ensuring safe work. The proposed research-based innovations are based on approaches aimed at harmonizing the national regulatory framework in the field of labor protection with the requirements of the International labor organization conventions and practices applied in the countries of the Organization for economic cooperation and development, etc. the results of the study will be used in the formation of a long-term strategy and concept for the development of the labor protection management system in Kazakhstan at the state level. As a result of cooperation of scientists, employers, specialists of the labor protection service, individual entrepreneurs in the testing of a new system of labor protection management, a new model of labor protection management system was developed. The implementation of this system will help prevent and reduce the number of accidents at enterprises in the country.

Keywords: labor protection, labor protection management system, occupational risk management, occupational risk assessment, methodological bases.

<https://doi.org/10.48081/DQDL5944>

В. Есмағзам, Е. Д. Абисаликов, А. Қ. Қаирбек

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИПОТЕКАЛЫҚ НАРЫҚ ДАМУЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Бұл мақалада Қазақстандағы ипотекалық нарықтың қазіргі дағдарыс кезіндегі даму деңгейі туралы айтылады. Тұрғын-үй және құрылыс нарығының дамуы әрбір мемлекеттің әлеуметтік және қаржылық дамуының экономикалық негізі болып табылады. Тұрақты экономикалық және әлеуметтік жағдайдың өсуі ел экономикасындағы тұрғын-үй және құрылыс нарығының дамуымен тікелей байланысты. Ипотекалық нарықтың дамуы еліміздің қаржылық жағдайына тікелей әсер етеді. Адамдарды тұрғын-үймен қамтылуы мемлекет дамуының негізгі көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Халықты әлеуметтік тұрғын-үймен қамтамасыз ету қазіргі кезде мемлекеттік әлеуметтік саясаттың негізгі бағыты. Бұл салаға Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев өзінің жыл сайынғы Жолдауында ерекше мән берді.

Кілтті сөздер: мемлекет, тұрғын-үй, ипотека, экономика, дағдарыс, даму, экономикалық өсім.

Кіріспе

Ипотекалық несиелеу кез-келген мемлекеттің даму процесіне жан-жақты әсер етеді. Ипотекалық бизнесті дамыту экономиканың нақты секторының – өнеркәсіп, құрылыс, ауыл шаруашылығы, банк секторы мен ел халқының жұмыс істеуіне оң әсерін тигізеді. Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, күрделі салымдарды қаржыландырудың тиімді тәсілі ретінде ипотекалық кредиттеуді дамыту қоғамдағы әлеуметтік проблемаларды еңсеруге ғана емес, ұзақ мерзімді қаржыландыру қажеттілігіне байланысты бірқатар міндеттерді шешуге де ықпал етуі мүмкін. Атап айтқанда, ипотекалық несиелеу әлеуметтік тұрақсыздықты жеңуге оң әсер етеді, өйткені мемлекет үшін ипотека – бұл халықты тұрғын үймен қамтамасыз етудің ыңғайлы тәсілі, қаржы институттары үшін – қаражатты тиімді пайдалану, құрылыс

компаниялары үшін – көптеген ілеспе шағын ұйымдар үшін (риэлторлар, нотариустар, бағалаушылар) сияқты байыту әдісі. Жылжымайтын мүлік кепілінің есебінен кредиттік тәуекелді жеткілікті түрде азайту кезінде ұзақ мерзімді негізде пайыздық кіріс алуы қамтамасыз ету өте тиімді кредиторлар банктері үшін де ипотекалық кредит беру елеулі пайда әкеледі [1].

Қазіргі уақытта ипотекалық несиелеу нарығында белгілі бір жандану байқалды. Халық тұрғын үй жағдайын жақсарту бойынша дағдарыс уақытына кейінге қалдырылған процеске қайта оралуда. Жылжымайтын мүлік нарығында тұрғын үй сатып алуға қызығушылықтың қайта жанданғанын көрсететін бағаның шамалы өсуі байқалады. Бұл, өз кезегінде, ипотекалық кредиттеу көлемінің ұлғаюына әсер етеді. Ипотека мұқият өсімді көрсетуде, өйткені мұндай несиелердің қол жетімділігіне қатысты жағдай біркелкі емес. Айта кету керек, басқа несиелер өнімдері аясында ипотека төмен бағаға ие.

Бірақ несиелеудің осы түрінің айтарлықтай артықшылықтарына қарамастан, оны дамытудың отандық тәжірибесі оның тиімділігін шектейтін бірқатар проблемалардың болуын көрсетеді. Мұндай проблемалардың ішінде: коммерциялық банктердің ұзақ мерзімді қорландырудың сыртқы көздеріне соңғысының шектеулі қол жеткізуі кезінде қысқа мерзімді ресурстық базасы басым; әлеуетті қарыз алушылардың мүмкіндіктеріне барабар емес жоғары пайыздық мөлшерлемелер, бұл осындай кредиттерге төлем қабілетті сұранысты шектейді; жылжымайтын мүлік нарығындағы бағаның тұрақсыздығы, бұл кредиторлардың тәуекелдерін арттырады және т.б.

Соңғы бірнеше жылдағы деректерді талдай отырып, ипотекалық несиелер нарығы белсенді дамып келеді деп сеніммен айтуға болады. Көптеген адамдар тұрғын үй сатып алуға арналған банктердің арнайы бағдарламаларына назар аударады [2].

Коммерциялық ипотека біртіндеп мемлекеттік ипотекалық бағдарламаларды ығыстыруда. Кейбір банктер мемлекеттік қолдаумен қарыздар пайдасына өз тұрғын үй кредиттерінен толық бас тартты. Бүгінгі таңда мемлекеттік бағдарламалар жеке меншікте тұрғын үйдің болуына қарамастан, бастапқы және қайталама нарықтардың әлеуетті қарыз алушыларының әртүрлі санаттарының мүдделеріне қандай да бір түрде жауап береді.

Айта кету керек, 2020 жылдан бастап банктер қарыз алушыларға қойылатын талаптарды күшейтті. Осылайша, табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен қарыз алушыларға кепілсіз несиелер беруге тыйым салынды. Жұмыссыз азаматтар да қарызды рәсімдей алмайды, өйткені несиелер алу үшін соңғы 3–12 айдағы ресми кірісті растау қажет. Сонымен

қатар, несиелер бойынша төлемдерді үш айдан астам немесе 90 күннен астам кешіктірген кезде банктерге комиссия есептеуге тыйым салынады [3].

Материалдар мен әдістер

2020 жылғы 6 наурыздағы жағдай бойынша белгілі бір бағдарламалар шеңберінде ипотеканы 14 банк ұсынады: Халық Банк, АТФ Банк, Центр Кредит Банкі, Сбербанк, Jysanbank, Forte Bank, Bank RBK, Нұрбанк, Еуразиялық банк, Tengri Bank, Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі. Altyn Bank ипотеканы тек Нұрсұлтан, Алматы, Атырау және Ақтау қалаларында ғана қарайды. KassaNova Банкі ипотеканы тек «Орда» бағдарламасы бойынша ғана береді. Еуразиялық банк «7–20–25» және «Баспана Хит» бағдарламалары аясында ипотека ұсынады.

Ең тиімді ипотекалық бағдарламалар «7–20–25», «Баспана Хит» бағдарламалары, сондай-ақ тұрғын үй құрылыс жинақ банкінің тұрғын үй қарыздары болып табылады. Тұрғын үйді бастапқы және қайталама нарықтарда сатып алуға болады.

«Баспана» ИҰ ақпараты бойынша, 2020 жылғы 27 ақпандағы жағдай бойынша Қазақстан бойынша барлығы 311 млрд теңге сомасына «7–20–25» ипотекасы бойынша 27 428 өтінім берілді, 186 млрд теңге сомасына 16 239 кредит мақұлданды. Осы бағдарлама бойынша өтінімдерді 8 банк қабылдайды: Bank RBK, Еуразиялық банк, АТФ Банк, Jysan Bank, Fortebank, Халық Банк, Банк Центр Кредит, Сбербанк [3].

Банктердің қарыз алушыларға қоятын талаптары бірінші кезекте, банктің өз қарыз алушыларына қоятын талаптарына назар аударған жөн. Әрине, әрбір кредитор өзінің параметрлерін белгілей алады, алайда бастапқыда Қазақстан Республикасының көптеген банктерінде қолданылатын базалық параметрлерге бағдарлану қажет.

Қойылатын талаптар:

- қарыз алушы Қазақстанның азаматы болуы тиіс;
- егер клиент басқа елдің азаматы болып табылса, онда ол міндетті түрде ҚР-да тұрақты тұру фактісін растап, тұруға рұқсат хат алуы тиіс;
- мінсіз қарыз алушы 21 жастан кіші болмауы керек, бірақ сонымен бірге 48 жастан аспауы керек. Белгілі бір жағдайларда клиент үлкен болуы мүмкін, бірақ міндетті шарт – зейнеткерлік жасқа толғанға дейін ипотека бойынша соңғы жарнаны төлеу керек. Егер қарыз алушы 21 жасқа толмаған болса, онда ипотекаға оның ата-анасы кепілгер немесе тең қарыз алушы ретінде тартылады;
- соңғы жұмыс орнында 6 айдан кем емес жұмыс атқаруы;
- клиенттің табысы жеткілікті болуы керек. Мінсіз қарыз алушының жалақысы айына 100 000–150 000 теңгеден кем болмауы тиіс;
- оң несие тарихы.

Мақұлданған қарыздар бойынша көшбасшылар үштігіне ЦентрКредит Банкі (9031), Сбербанк (4364), Халық Банк (1284) кірді.

Көбінесе «7–20–25» ипотекасын Нұр-Сұлтанда (4895 өтінім мақұлданды), Алматыда (3455), Ақтөбе облысында (908), Қостанай облысында (833), Шығыс Қазақстан облысында (808) алады.

«7–20–25» ипотекасының шарттары:

- несиелеу объектісі – бастапқы тұрғын үй;
- пайыздық мөлшерлеме – 7 %;
- бастапқы жарна шегі – 20 %;
- өтеу мерзімі – 25 жыл;
- комиссиялар жоқ;
- Нұр-Сұлтан, Алматы, Ақтау, Атырау қалалары үшін тұрғын үй 25 млн теңгеден, басқа өңірлер үшін 15 млн теңгеден аспауы тиіс;
- әрбір отбасы мүшесіне пайдалы ауданы 15 ш.м кем жатақханалардағы бөлмелердің; авариялық жағдайдағы тұрғын үйлердің болуын қоспағанда, қатысушының меншік құқығында тұрғын үйі болмауы тиіс.

«7–20–25» және «Баспана Хит» ипотекалық бағдарламалары негізінде әскери ипотеканы Екінші деңгейдегі төрт қазақстандық банк, атап айтқанда ЦентрКредит Банкі, Қазақстан Сбербанкі, NalykBank және АТФБанк береді.

Ипотекалық бағдарламалардың негізгі шарттары өзгеріссіз қалады. Бірақ бұл бағдарламаға қатысушылар үшін банктер қаржылық талдау жүргізу кезінде анағұрлым адал несие ережелерін орнатты. Енді «7-20-25» және «Баспана Хит» бағдарламалары бойынша қарызды қарау кезінде банктер әскери қызметшілер алатын ай сайынғы тұрғын үй төлемдерін назарға алатын болады. Бұл, әрине, ипотекалық несие бойынша мақұлдау пайызын арттырады.

Мәселен, «7–20–25» бағдарламасы бойынша 10 миллион теңгеге пәтер сатып алған кезде ай сайынғы табысты 120 мың теңгеге ресми растау жеткілікті. Егер 4 адамнан тұратын әскери отбасына тұрғын үй төлемдерінің сомасы өңірлерде орта есеппен 100 000 теңгені құрайтынын ескеретін болсақ, онда еңбекақымен бірге ипотекалық қарызды ресімдеу үшін жеткілікті деңгей алынады.

«Баспана Хит» ипотекасына келетін болсақ, мұнда құны 10 млн теңге болатын пәтер сатып алған кезде отбасының табысы жоғары болып, кемінде 180 000 теңгені құрауы тиіс. Бұл жоғары пайыздық мөлшерлемемен (11 %) және бастапқы ғана емес, сонымен қатар қайталама тұрғын үйді сатып алу мүмкіндігімен байланысты. Бұл бағдарлама Елордадағы әскери қызметшілер үшін қолжетімді болады, онда тұрғын үй төлемдері өңірлерге қарағанда әлдеқайда жоғары. Онда 4 адамнан тұратын отбасы шамамен 200 000 теңге алады [4].

Мемлекеттік ипотекалық бағдарламалардың барлық қатысушылары Қазақстан Республикасының азаматтары болуға, расталған тұрақты кірісі болуға және басқа да өтелмеген ипотекалық тұрғын үй қарыздары болмауға тиіс.

Ипотекалық несиелендірудің мемлекеттік бағдарламаларын әзірлеу арқылы стандартты ипотека азаматтар үшін маңызды емес болады. Жоғары пайыздық мөлшерлемелер, қарыз алушының кірісіне қойылатын талаптардың жоғарылауы және үлкен комиссиялар коммерциялық ипотеканы бәсекеге қабілетсіз етеді. Екінші деңгейлі банктердің жеке бағдарламаларының жалғыз артықшылығы – тұрғын үй құны, ол өте жоғары болуы мүмкін. Ең бастысы – жоғары айлық төлемдер жасауға мүмкіндік беретін кірісті растау.

Ипотекалық шолудың толық көрінісі үшін оның шарттарын қарастырыңыз.

– несиелеу объектісі – бастапқы және қайталама тұрғын үй нарығындағы жылжымайтын мүлік, жер учаскелері;

– ипотекалық қарыз бойынша мөлшерлеме – жылдық 14,5 %-дан 22 %-ға дейін;

– бастапқы жарна – тұрғын үй құнының 20 %-ынан бастап. Сондай-ақ, барлық банктер жарнаны жылжымайтын мүлік түріндегі кепілмен ауыстыруға дайын;

– қарыз сомасы – тұрғын үй құнының 70 % дейін және қатысушының кірісіне байланысты;

– қарыз мерзімі – 20 жылға дейін [4].

Кесте 1 – 10 млн теңгеге пәтер сатып алу кезіндегі стандартты ипотека шарттары

Банк	Минималды мөлшерлеме	Бастапқы жарна	Қарыз мерзімі	40% жарнамен 10 жылға 10 млн теңгеге пәтер сатып алған кезде шамамен ай сайынғы төлем және артық төлем
Bank RBK	14,5%	30%-дан бастап	15 жылға дейін	93 000 / 5 179 000
Сбербанк	14,6%	30%-дан бастап	20 жылға дейін	93 000 / 5 179 000
TengriBank	14,99%	20%-дан бастап	20 жылға дейін	93 000 / 5 179 000
Нұрбанк	15%	35%-дан бастап	20 жылға дейін	97 000 / 5 616 000
ForteBank	15%	15%-дан бастап	20 жылға дейін	97 000 / 5 616 000
АТФБанк	16%	20%-дан бастап	15 жылға дейін	100 000 / 6 000 000
Халық Банк	17%	20%-дан бастап	20 жылға дейін	104 000 / 6 513 000

Ипотеканы алу шарттары кредиттік ұйымдар ипотекалық кредиттеуге қатысу үшін өз шарттарын қояды. Алайда, әлеуетті қарыз алушы бірден келесі тармақтарға назар аударуы керек:

- Несие алуға болатын валюта;
- Комиссияның құны және қолданыстағы түрлері;
- Өтеу тәсілі;
- Сатып алынатын жылжымайтын мүліктің нұсқалары;
- Пайыздық мөлшерлеме.

Валюта 2017 жылы Қазақстанның кредиттік ұйымдары ипотеканы және теңгемен ірі қарыздарды тым ықыласпен ресімдемейді. Алайда, осыған қарамастан, кейбір банктер әлі де ұлттық валютаны қолдайды, бірақ мұндай несиелер беру шарттары қарыз алушы үшін тым тиімді болмайды.

Негізінен, ипотеканы мына валюталарда:

- теңгемен;
- евромен;
- доллармен алуға болады.

Комиссия мүшесіне келетін болсақ, әр түрлі несиелік ұйымдар әр түрлі комиссияларды қолдай алады. Сонымен қатар, олардың құны түріне және кредиторына байланысты әр түрлі болады.

Барлығы үш комиссия мүшесі болуы мүмкін:

- Өтінішті қабылдау және қарау үшін;
- Ипотеканы рәсімдеу үшін;
- Ипотека беру үшін.

Нәтижелер мен талқылау

Бүгінгі таңда тұрғын үй сатып алуға қазақстандықтарға берілген қарыздардың 60 %-дан астамын тұрғын үй құрылыс жинақтары жүйесі бойынша Қазақстанның тұрғын-үй құрылыс жинақ банкі қамтамасыз етеді.

«Нұрлы жер» мемлекеттік бағдарламасына қатысушылар ҚТҚЖБ шотында тұрғын үй құнының 20 % болған жағдайда жылдық 5 % мөлшерлеме бойынша қарыз ала алады. Мемлекеттік бағдарламалардан және банктің «Өз үйім» бағдарламасынан тыс тұрғын үй сатып алу үшін салымшы 5 % мөлшерлемесі бойынша қарыз алу үшін кемінде 3 жыл бойы тұрғын үй құнының 50 % жинақтауы қажет. Сіз үнемдеуге болмайды, бірақ бірден 50 % бастапқы жарнаны төлей аласыз, бірақ содан кейін пайыздық мөлшерлеме 7–8,5 % құрайды.

Төмендегі кестеде пәтердің құны 10 млн теңге есебінен тұрғын үй заемы бойынша мысал келтірілген [5].

Кесте 2 – 10 млн теңгеге пәтер сатып алу кезіндегі ҚТҚЖБипотека шарттары

Тұрғын-үй бағасы	10 000 000
Қажетті бастапқы жарна мөлшері 50%	5 000 000
Бастапқы жарнаны жинау мерзімі	7 жыл
Депозиттің пайыздық мөлшерлемемі	2%+20% мемлекет сыйақысы
Ай сайынғы салым мөлшері	58 000
Тұрғын-үй қарызының мөлшері	4 029 200
Қарыз мөлшері	10 жыл
Қарыздың пайыздық мөлшерлемесі	4%
Тұрғын үй қарызын өтеу бойынша ай сайынғы төлем сомасы	40 793
Қарызды пайдалану кезеңі үшін төленген сыйақы	866 000

Қазақстандағы ипотеканың ерекшеліктері тұруға ықтиярхат Қазақстанда ипотекалық кредит беру осы республикада орналасқан лайықты жылжымайтын мүлік объектісін сатып алуға мүмкіндік береді. Бүгінгі таңда бұл елдің азаматтарына ғана емес, шетелдіктерге де қол жетімді. Атап айтқанда, Ресейде Беларусь Республикасының және басқа елдердің азаматтары үшін тіркелген адамдарға. Тек ҚР-да тұрақты тұратындығыңызды растау қажет [5]. Алайда, бұл адамның Қазақстанда тұруға рұқсат хаты болған жағдайда ғана қолжетімді. Бұл жағдайда қазақстандық банктердің бірінде ипотеканы ресімдегісі келетін адам таңдалған кредитордың талаптары бойынша кез келген жылжымайтын мүлікті сатып алуға қол жеткізе алады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, 2020 жылдан бастап банктер қарыз алушыларға қойылатын талаптарды күшейтті. Осылайша, табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен қарыз алушыларға кепілсіз несиелер беруге тыйым салынды. Сонымен қатар, несиелер бойынша төлемдерді үш айдан астам немесе 90 күннен астам кешіктірген кезде банктерге комиссия есептеуге тыйым салынады.

Бұл мақалада біздің әртүрлі ақпаратты талдау нәтижесінде Қазақстан Республикасында қандай банктар талаптар бойынша ипотека алуға келіседі, қандай тиімді бағдарламалар бар екенің анықтадық, оларға қандай талаптар қойылады, негізінен Қазақстанда көптеген банктарының негізгі талаптарын қарастырдық, қалай тұрғын үй алынатынын, қандай банктер қанша несие беретінін, олардың проценттік ставкасы қаншаға тең екенін, бірнеше банктардың ипотекамен жұмыс атқару сипаттарын, қандай валюта негізінде,

кімдерге алуға болатының және комиссия мүшесі нені қарастыратының атықтадық.

Пайыздық мөлшерлемелер жылдық 4–5% деңгейінде сақталатын еуропалық және американдық ипотекалық бағдарламалармен салыстырғанда Қазақстанда кредит беру шарттары өте тиімсіз. Азаматтардың табысы мен тұрғын үй бағасының төмен болуы көпшілікке ипотекалық бағдарламаларға, тіпті әлеуметтік немесе мемлекеттік бағдарламаларға сенуге мүмкіндік бермейді. Банктердің ипотекалық өнімдеріне аз, бірақ тұрақты сұраныс осындай мөлшерлемелерді анықтайды. Жакын болашақта бұл шеңберді бұзу мүмкін емес.

Екінші жағынан, адамдар ұзақ мерзімге несие алуға дайын, жағдайды мағыналы және объективті бағалайды және көбінесе банктерге ипотека алуға өтініш береді. Қазақстан азаматтары мүмкіндігінше тезірек баспана алу мүмкіндігі үшін ипотекалық несиелер бойынша көп ақша төлеуге дайын сияқты [6].

Қазіргі уақытта ипотекалық несиелеу нарығында белгілі бір жандану байқалды. Халық тұрғын үй жағдайын жақсарту бойынша дағдарыс уақытына кейінге қалдырылған процеске қайта оралуда.

Біздің мақсатымыз, осы тақырыпты жақсылап ашып, қысқаша түйіннен үлкен ақпарат ала алатындай мәліметтер қарастырып, жазу болды. Осы мақсатқа сүйене отырып, берілген мағлұматтарды қысқа да нұсқа етіп түсіндіре білдік деген ойдамыз.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Разумова, И. А.** Ипотечное кредитование. – СПб. : Питер; М., 2011.
- 2 Статистический бюллетень Национального Банка Республики Казахстан. – 2016. – № 1; 2017. – № 1; 2018. – № 1; 2019. – № 1; 2020. – № 1.
- 3 https://kmc.kz/stock/files/%20рынка%20ипотечного%20кредитования%20за%202019%20год_короткая%20версия.pdf
- 4 <https://www.kn.kz/article/8520/> [Электронды ресурс].
- 5 <https://ob-ipoteke.info/strani/kazakhstan> [Электронды ресурс].
- 6 **Кенжеболат Жолдыбай.** «В поисках истины, или Как решить проблему ипотеки» // Литер : Ежедневная республиканская общественно-политическая газета. – 2014, 2 мая.

References

1 **Razýmova, I. A.** Ipotechnoe kreditovanie [Mortgage lending]. – St. Petersburg : Piter; M., 2011.

2 Statischeeskii búleten Nasionalnogo Banka Respýbliki Kazahstan [Statistical Bulletin of the National Bank of the Republic of Kazakhstan]. – 2016. – № 1; 2017. – № 1; 2018. – № 1; 2019. – № 1; 2020. – № 1.

3 https://kmc.kz/stock/files/%20rynka%20ipotechnogo%20kreditovania%20za%202019%20god_korotkaia%20versia.pdf [Electronic resource].

4 <https://www.kn.kz/article/8520/> [Electronic resource].

5 <https://ob-ipoteke.info/strani/kazahstan> [Electronic resource].

6 **Kenjebolat Joldybai.** «V poiskah istiny, ili Kak reshit problemý ipoteki». In Liter : Ejednevnaia respýblikanskaia obshestvenno-politicheskaja gazeta [«In search of truth, or How to solve the mortgage problem»]. – Liter : Daily, 2014.

Материал 21.09.20 баспаға түсті.

V. Esmagzam, E. D. Abisalikov, A. K. Kaurbek

Современное состояние развития ипотечного рынка в Казахстане

Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 21.09.20.

V. Esmagzam, Ye. D. Abissalikov, A. K. Kairbek

Current state of mortgage market development in Kazakhstan

Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 21.09.20.

В данной статье речь пойдет об уровне развития ипотечного рынка в Казахстане в условиях нынешнего кризиса. Развитие рынка жилья и строительства является экономической основой социального и финансового развития каждого государства. Рост стабильной экономической и социальной ситуации напрямую связан с развитием рынка жилья и строительства в экономике страны. Развитие ипотечного рынка напрямую влияет на финансовое состояние страны. Обеспеченность людей жильем является одним из основных показателей развития государства. Обеспечение населения социальным жильем в настоящее время является

основным направлением государственной социальной политики. Особое значение в этой сфере в своем ежегодном Послании придавал Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Кемелевич Токаев.

Ключевые слова: государство, жилье, ипотека, экономика, кризис, развитие, экономический рост.

This article will focus on the level of development of the mortgage market in Kazakhstan in the current crisis. The development of the housing and construction market is the economic basis for the social and financial development of each state. The growth of a stable economic and social situation is directly related to the development of the housing and construction market in the country's economy. The development of the mortgage market directly affects the financial condition of the country. Housing provision is one of the main indicators of the state's development. Providing the population with social housing is currently the main direction of the state social policy. President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev attached special importance in this sphere in his annual Address.

Keywords: government, housing, mortgage, economy, crisis, development, economic growth.

<https://doi.org/10.48081/UIPY7610>

В. Есмағзам, Ж. А. Ахметова, Н. Қ. Дулат

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСКЕ КАРАНТИНДІК ШАРАЛАРДЫҢ ӘСЕРІН БАҒАЛАУ

Тиімді шағын және орта бизнес, бұл қалалар мен ауылдарды дамытудың берік негізі. Кәсіпкерліктің арқасында жұмыссыздық азайып, салық базасы құрылып, жергілікті бюджеттер нығайтылуда. Қазір, бүкіл әлем коронавирус пандемиясымен қамтылып, Қазақстанда күрделі жағдай қалыптасып, ел экономикасы мен халықтың денсаулығына елеулі қауіп төніп тұр. Ел Президенті мұндай жағдайға қазақстандықтар тәуелсіздіктің тоқсаныншы жылдарында да, ең басында да тап болмағанын атап өтті. Қазіргі уақытта Қазақстан «жасанды» экономикалық комаға түсіп отыр. Бүгінде шағын және орта бизнес мемлекеттің экономикалық әлауқатына тікелей әсер етеді, өйткені халықты жұмыспен қамту проблемаларын шешу, ішкі нарықты отандық тауарлармен толтыру және бәсекелестік ортаны қалыптастыру көбіне соған байланысты. Тұрақсыз штаттан тыс жағдай бүкіл елдің экономикасына және оның негізгі қатысушылары – шағын және орта бизнес объектілеріне әсер етеді. Бүкіл әлем күрделі уақытты, соның ішінде бизнесті де бастан кешуде. Коронавирусқа қатысты жағдай экономиканың барлық салаларындағы кәсіпорындардың қызметіне айтарлықтай әсер етті.

Кілтті сөздер: пандемия, шағын және орта бизнес, қаржылық әлеуметтік қолдау, жеңілдіктер, карантин.

Кіріспе

Бұл мақалада Қазақстан экономикасының қазіргі заманғы проблемалары және әлемді қамтыған COVID-19 пандемиясына байланысты мемлекет қабылдап жатқан шаралар көрсетілген. Қазіргі уақытта қауіпті вируспен күрестегі басты жетістік – Қазақстанда пандемия экспоненциалды түрде өсіп келе жатқан жоқ.

Қазақстан Үкіметі жүзеге асырып жатқан іс-әрекеттер Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының, сондай-ақ халықаралық сарапшылардың оң пікірлерін алды. Осындай қиын уақытта мемлекет тарапынан қолдау барлық азаматтар үшін өте маңызды. Қазақстан Республикасы Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігі карантин енгізілген өңірлердің азаматтарына көмек көрсету тетігін әзірледі.

Төтенше жағдай кезеңінде мемлекет төтенше жағдайдың енгізілуіне байланысты кірістерінен айырылған адамдарға ай сайынғы төлемдерді жүзеге асыра бастады, сондай-ақ шағын және орта бизнес субъектілеріне түрлі жеңілдіктер енгізілді. Тиімді шағын және орта бизнес – қалалар мен ауылдарды дамыту үшін берік негіз болып табылады.

Кәсіпкерлік жұмыссыздықты азайтып, салық базасын құрып, жергілікті бюджеттерді нығайта алады. Өздеріңіз білетіндей, тұрақсыз штаттан тыс жағдай экономикаға, атап айтқанда, оның негізгі қатысушыларына, шағын бизнес объектілері ретінде әсер етеді.

Бизнестің алдында 2 негізгі мәселе тұр: жұмыс күшінің (персоналдың) қысқаруына жол бермеу және күйреу проблемасы (ақша ағындарының азаюы). Пандемия әлеуметтік-экономикалық реформалар арқылы жаңа әлемге, жойылусыз жаңа ақпараттық қоғамға көшуге мүмкіндік береді.

Төтенше жағдай кезеңінде мемлекет кәсіпорындардың жабылуына және оларды қашықтан немесе қашықтықтан жұмыс істеуге ауыстыруға байланысты кірістерінен айырылған адамдарға ай сайынғы төлемдерді жүзеге асыра бастады. Мемлекеттен 42 500 теңге төлем түрінде қаржылық қолдау 4.5 млн. адам алды. Пандемия кезеңінде 2020 жылғы 11 мамырдағы деректер бойынша төлемдер 1 трлн.912млрд.500млн.тг.

Зерттеудің нысаны: шағын және орта бизнеске карантиндік шаралардың әсері

Зерттеудің пәні: карантиндік шаралар кезіндегі шағын және орта бизнес

Мақсаты: Бүгінде шағын және орта бизнес мемлекеттің экономикалық әлауқатына тікелей әсер етеді, өйткені халықты жұмыспен қамту проблемаларын шешу, ішкі нарықты отандық тауарлармен толтыру және бәсекелестік ортаны қалыптастыру көбіне соған байланысты. Алайда коронавирустың өршуі шағын және орта бизнесті айналып өтпеді, сондықтан осы сектордың дамуына қандай әсер тигізгеніне назар аудару қажет.

Міндеттері:

- шағын және орта бизнестің карантиндік шаралар алдындағы және
- кезіндегі жағдайы: соңғы жылдарға шолу;
- Қазақстандағы жұмыссыздыққа әсерін анықтау;

– Мемлекет тарапынан пандемия кезеңінде шағын және орта бизнеске көрсетілген көмекті қарастыру.

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі

Бүгінде шағын және орта бизнес мемлекеттің экономикалық әл-ауқатына тікелей әсер етеді, өйткені халықты жұмыспен қамту проблемаларын шешу, ішкі нарықты отандық тауарлармен толтыру және бәсекелестік ортаны қалыптастыру көбіне соған байланысты.

Алайда, коронавирустың өршуі шағын және орта бизнесті айналып өтпеді және бұл сектордың дамуына теріс әсер етті.

Төтенше жағдай режимі мен карантиндік шараларды енгізу Қазақстанның бизнесіне теріс әсер етті:

- 300 мыңға жуық кәсіпкерлік субъектісі өз қызметін тоқтатты;
- пандемиядан 1 млн кәсіпкерлік субъектісі тікелей зардап шекті, негізінен бұл қызмет көрсету және сауда саласы;
- 1,6 миллионнан астам адам демалыссыз демалысқа жіберілді;
- ЕДБ-де қарыздары бар 14–15 мыңға жуық кәсіпкерлік субъектілері мерзімін ұзарту үшін жүгінді;
- 4,5 млн адам 42500 теңге көлемінде әлеуметтік төлем алды.

Билік енгізген карантиндік шектеулерге байланысты 800 мыңнан астам кәсіпорын зардап шекті. 1,3 миллион компанияның 10 %-ы банкроттық алдында тұр [1].

Қазақстан Республикасының 2020 жылғы шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері қызметтерінің 2019 жылмен салыстырғандағы негізгі көрсеткіштері 1-кестеде көрсетілген.

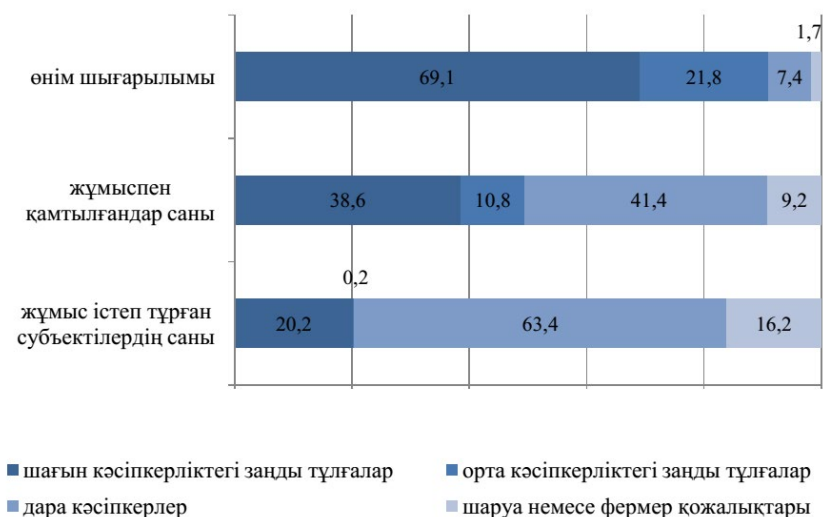
Кесте 1 – Қазақстан Республикасының 2020 жылғы шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері қызметтерінің 2019 жылмен салыстырғандағы негізгі көрсеткіштері

Шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері қызметтерінің негізгі көрсеткіштері		
Жұмыс істеп тұрған шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны		
	2019	2020
Қазақстан Республикасы	107,8	100,2
Ақмола	103,5	96,1
Ақтөбе	108,0	101,8
Алматы	106,6	98,6
Атырау	105,8	100,9

Батыс Қазақстан	105,4	100,6
Жамбыл	110,2	97,7
Қарағанды	105,5	99,1
Қостанай	104,4	93,5
Қызылорда	106,7	104,6
Маңғыстау	104,4	96,9
Павлодар	106,1	96,6
СолтүстікҚазақстан	104,6	96,1
Түркістан	113,4	100,5
ШығысҚазақстан	101,5	93,2
Нұр-Сұлтан қаласы	112,9	106,6
Алматы қаласы	106,8	103,4
Шымкент қаласы	117,5	105,6

Қазақстандық шағын және орта бизнес өкілдерінің 80 %-дан астамы пандемияның олардың компанияларының қызметіне теріс әсерін атап өтті. Бұл туралы FusionLab компаниясының Қазақстанның 7 қаласынан – Нұр-Сұлтан, Алматы, Шымкент, Қарағанды, Атырау, Ақтөбе және Өскеменнен шағын және орта бизнестің 350 өкілі арасында жүргізген зерттеуінде айтылған. Шағын және орта бизнес дәстүрлі түрде кез-келген сәтті экономиканың негізі болып табылады, бірақ дәл осы сектор жаһандық коронавирустық пандемияға байланысты соққыға жығылды. Зерттеу нәтижелері бойынша кәсіпкерлердің 82 %-ы Covid-19-ның бизнеске теріс әсерін атап өтті: кәсіпорындардың 69 %-ы кірістіліктің төмендеуін, ал 23 %-ы олардың бизнесі толығымен тоқтағанын атап өтті.

2020 жылғы қаңтар-маусымда (салғастырмалы бағаларда) 2019 жылғы қаңтар-маусыммен салыстырғанда өнім шығарылымы 3,3 %-ға төмендеді, жұмыспен қамтылғандар саны және жұмыс істеп тұрған субъектілер саны 0,6 %-ға және 1,9 %-ға сәйкесінше өсті, ол 1-суретте пайызбен көрсетілген.

Сурет 1– Шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері қызметтерінің көрсеткіштер құрылымы

1-сурет бойынша қарастыратын болсақ, мында, 2020 жылғы қаңтар-маусымда шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерімен өнім шығарылымы 13032,5 млрд. теңгені құрады. ШОК субъектілерінің жалпы санында дара кәсіпкерлер үлесі 63,4 %, шағын кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар – 20,2 %, шаруа немесе фермер қожалықтары – 16,2 %, орта кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар – 0,2 %-ды құрады.

Төтенше жағдай кезінде мемлекеттік қолдау бизнес үшін ауыр зардаптардың алдын алу үшін мемлекет кәсіпкерлерді қолдау үшін бірқатар шараларды енгізді. Осылайша, қарыздар бойынша берешек үшін айыппұлдар мен өсімпұлдарды жою енгізілді. Экономиканы қолдау аясында банк секторы дағдарысқа жол бермеу шараларына белсенді түрде қосылды [2].

Коронавирустық пандемияға жауап ретінде билік өз қадамдарын тұжырымдады. ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың тапсырмасы бойынша ШОБ үшін барлық салықтарды төлеу үш айға тоқтатылды.

Коронавирустан зардап шеккен шағын және орта бизнесті қолдау мақсатымен қарызалушы үшін 8 % мөлшерлеме бойынша 1 жылға 600 млрд теңге сомаға шағын және ортабизнес субъектілерінің айналым капиталын жеңілдікпен кредиттеуді қамтамасыз етуді Ұлттық Банк және Қаржы нарығын реттеу агенттігіне бірлесіп тапсырды. Ұлттық Банк қаражатты

түпкі қарыз алушыға жеткізудің нақты тетігін қамтамасыз етуге міндетті. «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасын қаржыландырудың өсуін ескере отырып, отандық бизнесті қолдау көлемі 1 трлн теңгені құрайды. Үкімет бөлінетін қаражаттың мақсатты пайдаланылуына жауап береді [3].

«Атамекен» Ұлттық Кәсіпкерлер Палатасы жедел көмек штабын ашты, оған бизнесі коронавирустың таралуынан зардап шеккен кез келген қазақстандық кәсіпкер (1432 call-орталығы) жүгіне алады. Бұл туралы Ұлттық палатаның Басқарма Төрағасы Абылай Мырзахметов бұқаралық ақпарат құралдарына арналған брифинг барысында мәлімдеді.

ОҚҚ-да өткен баспасөз конференциясында Павлодар облысының әкімі Әбілқайыр Сқақов өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуы туралы есеп берді. Карантиндік шектеулерге қарамастан, өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, Құрылыс және басқа да салалар оң нәтиже берді. Негізгі соққы, барлық жерде сияқты, шағын және орта бизнеске түсті.

Шағын және орта бизнесті қолдау туралы айта отырып, Әбілқайыр Сқақов негізгі үш бағытты белгіледі. Біріншісі – орта буынкәсіпорындарының өндірістік қуаттарын жүктеу.

«Пандемия, белгілі болғандай, оң нәтижені де көрсетеді. Карантиндік шектеулерге байланысты импорттың қысқаруы біздің ішкі резервтеріміздің әлеуетін дамытуға мүмкіндік берді. Біз құрылыс индустриясының, жеңіл өнеркәсіптің, металл және ағаш бұйымдарын өндірушілердің, сондай-ақ ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің қуаттылықтарын барынша іске қостық. Нәтижесінде, 10 айда олардың жүктемесі 75%-ға жетті», – деді Сқақов.

Екінші бағыт – несиелеу. Жыл басынан бері Павлодар облысының ШОБ 75 миллиард теңгеден астам қарыз алды. Сонымен қатар, Мемлекеттік бағдарламалар бойынша берілген қаражат көлемі 2019 жылмен салыстырғанда 1,4 есе көп. Әбілқайыр Сқақов Zhas-Halyk. Ertis бағдарламасы туралы айтып берді. Бұл – Павлодар облысының жас кәсіпкерлерін қолдау бағдарламасы, олар 7 жылға кепілсіз 5%-бен 15 миллион теңгеге дейін несиеле ала алады.

«Zhas-Halyk. Ertis үшінші бағытқа да, бастаушы кәсіпкерлерді қолдауға қатысты. Осы бағыт бойынша облыс бойынша шағын индустриялық аймақтар ашылууда, онда ісін жаңа бастаған кәсіпкерлерге Үй-жайлар тегін беріледі. Сонымен қатар, біз оларға бизнес-идеяны жүзеге асырудың барлық кезеңдерінде жан-жақты сервистік қолдау көрсетеміз», – деп жалғастырды Сқақов.

Шағын және орта бизнеске мемлекеттік қолдау шараларын көрсете отырып, Президент: бизнес өз кезегінде өндіріс көлемін қамтамасыз ету, бағаны сақтау, жұмыспен қамтуды қолдау бойынша қарсы міндеттемелерді өзіне алуы тиіс екенін атап өтті.

Коронавирус пандемиясы қызметкерлер арасындағы еңбек қатынастарының форматына да әсерін тигізді: кәсіпорындардың 50 %-дан астамы қызметкерлердің бір бөлігін немесе барлығын жалақы төленбейтін демалысқа жіберуге немесе жалақыны қысқартуға мәжбүр болды. Коронавирустың теріс әсерін сезінген кәсіпкерлердің көпшілігі тұтынушыларының тұтыну деңгейі мен іскерлік белсенділігінің төмендеуіне, жеткізілімдердің уақтылы немесе тоқтатылуына, сауда орындарының жабылуына және қызметкерлердің қозғалысына шектеулерге байланысты тапсырыс/сату көлемінің төмендеуіне тап болды [4].

2020 жылғы III тоқсанда үй шаруашылығының қорытындысы бойынша 15 және одан жоғары жастағы жұмыс күшінің саны 9,2 млн. адамды құрады. Республика экономикасында 8,7 млн. адам жұмыспен қамтылды. 15 және одан жоғары жастағы халыққа шаққанда жұмыспен қамту деңгейі 65,8 % құрады. Жұмыссыздар саны 454,8 мың адамды құрады, жұмыссыздық деңгейі 5 % болды.

Жұмыспен қамтылғандардың жалпы санынан 6,7 млн. адамды немесе 76,4% жалдамалы қызметкерлер, 1,5 млн. адамды – дара кәсіпкерлер, 4,3 мың адамды – жеке практикамен айналысатын адамдар, 9,3 мың адамды – шаруашылық серіктестіктерінің құрылтайшылары (қатысушылары) және акционерлік қоғамдардың құрылтайшылары, акционерлері (қатысушылары), сондай-ақ өндірістік кооперативтердің мүшелері болып табылатын жеке тұлғалар, 558,6 мың адамды – тәуелсіз жұмыскерлер құрады, 2-кестеде көрсетілген.

Кесте 2 – Жұмыспен қамтылған халық саны

	Барлығы	Оның ішінде	
		ерлер	әйелдер
Жұмыспен қамтылған халық, барлығы	8 713,1	4 512,1	4 201,0
Жалдамалы қызметкерлер	6 652,8	3 406,6	3 246,2
соның ішінде жұмыспен қамтылғандар:			
кәсіпорында	5 770,1	2 926,8	2 843,3
жеке тұлғаларда	562,7	287,9	274,8
шаруа (фермер) қожалықтарында	277,3	171,5	105,8
көбінесе бір тапсырыс берушімен қызмет көрсетуге азаматтық-құқықтық сипаттағы шарт бойынша	42,7	20,4	22,3
Дара кәсіпкерлер	1 488,1	836,7	651,4

Жеке практикамен айналысатын адамдар	4,3	1,6	2,7
Көбінесе бірнеше тапсырыс берушімен қызмет көрсетуге азаматтық-құқықтық сипаттағы шарт бойынша қызмет көрсететін жеке тұлғалар	-	-	-
Шаруашылық серіктестіктерінің құрылтайшылары (қатысушылары) және акционерлік қоғамдардың құрылтайшылары, акционерлері (қатысушылары), сондай-ақ өндірістік кооперативтердің мүшелері болып табылатын жеке тұлғалар	9,3	4,8	4,5
Тәуелсіз жұмыскерлер	558,6	262,4	296,2

2-кесте бойынша қарастыратын болсақ, Жұмыспен қамтылғандардың көп бөлігі өз қызметін сауда саласында (16,3 %), ауыл шаруашылығында (13,9 %), өндірісте (12,4 %), білім беруде (12,7 %) сияқты экономикалық қызметтер түрлерінде жүзеге асырды.

Жоғары және орта кәсіптік (арнаулы) білімі барлар 7,1 млн. адамды құрады, бұл жұмыспен қамтылған халықтың 81,7 %. Жұмыспен қамтылған ерлердің үлесімен салыстырғандағы жоғары және орта кәсіптік білімі бар жұмыспен қамтылған әйелдердің үлесі 5,7 пп. жоғары. Жұмыспен қамтылғандардың негізгі үлесін – 64,5 % (5,6 млн. адамды) 29–54 жастағы адамдар құрады.

2020 жылғы III тоқсанда жұмыссыздар саны (табысты жұмысы болмаған, оны үздіксіз іздеген және оған кірісуге дайын болған 15 және одан жоғары жастағы адамдар) 454,8 мың адамды құрады. Жұмыссыздық деңгейі 5 % (2019 жылғы III тоқсанда – 4,8 %) құрады, 2-суретте пайызбен көрсетілген.

Сурет 2 – Жұмыссыздық деңгейі

2-суретке келетін болсақ, мұнда 2020 жылғы III тоқсанда ерлердің жұмыссыздар санындағы үлесі 45,2 % (205,4 мың адамды), әйелдердің үлесі – 54,8 % (249,4 мың адамды) құрады. 15–28 жастағы жастардың үлесі 18,3 % немесе 83,3 мың адамды құрады. 15–28 жастағы жастар жұмыссыздығының деңгейі 3,9 % болды [5].

2018 жылы Қазақстан экономикасындағы шағын және орта бизнес рөлі арта түсті: жұмыс істеп тұрған шағын және орта бизнес субъектілерінің саны 1,2 млн бірлікке дейін, ал шағын орта кәсіпкерлікте жұмыспен қамтылғандар саны 3,2 млн адамға дейін өсті. ШОБ кәсіпорындары жылына 26,5 трлн теңге сомасына өнім шығарады, ал жалпы өңірлік өнімдегі ШОБ жалпы қосылған құнының үлесі 2018 жылдың соңында 28 % деңгейінде бағаланады. Бірақ бұл көрсеткіштер 2020 жылы бірқатар өзгерістерге түсті, 3-кестеде көрсетілген.

Кесте 3 – Шағын орта кәсіпкерліктің жалпы қосылған құны

	2019		2020			
	қаңтар-желтоқсан		қаңтар-наурыз		қаңтар-маусым	
	ЖҚҚ, млн. теңге	ЖӨӨ- нің үлесі, %	ЖҚҚ, млн. теңге	ЖӨӨ- нің үлесі, %	ЖҚҚ, млн. теңге	ЖӨӨ- нің үлесі, %
Қазақстан Республикасы	21226579,7	30,8	4 173 413,3	27,7	8 077 475,4	28,4
Ақмола	549520,6	28,5	88 046,7	22,4	202 165,1	24,8
Ақтөбе	622 996,3	20,5	146 337,9	22,1	289 831,9	22,6
Алматы	1050141,9	32,5	171 949,2	25,6	361 527,2	25,5

Атырау	2030929,5	22,2	471 111,5	20,7	812 703,4	20,7
БатысҚазақстан	1090580,3	36,8	186 827,2	30,4	368 146,5	30,4
Жамбыл	354027,1	20,9	49 450,2	13,7	124 583,8	16,2
Қарағанды	880889,0	16,5	165 857,6	13,7	351 820,0	14,4
Қостанай	741596,4	30,7	135 810,7	25,5	257 349,8	26,5
Қызылорда	307 816,8	16,8	49 306,2	13,3	101 941,3	13,9
Маңғыстау	851 487,3	23,5	199 449,5	28,8	439 041,1	31,8
Павлодар	526 172,5	18,8	89 533,6	14,3	186 730,2	15,4
СолтүстікҚазақстан	427 072,1	31,4	53 484,2	21,2	119 453,2	25,2
Түркістан	420 789,8	23,1	62 097,1	13,7	112 721,7	14,6
ШығысҚазақстан	777 249,6	19,0	132 779,1	14,2	265 501,1	15,1
Нұр-Сұлтан қ.	4056405,0	57,9	795 768,1	49,8	1553552,8	51,2
Алматы қ.	5843481,5	40,5	1 260 090,8	42,4	2270237,3	42,9
Шымкент қ.	695423,9	31,2	115 513,8	24,5	260168,9	28,4

2-кесте бойынша, мұндашағын орта кәсіпкерліктің 2019 жылдың қаңтар-желтоқсан айлары мен 2020 жылдың қаңтар-маусым айларындағы жалпы қосылған құн көрсеткіштерінің айтарлықтай айырмашылығын көруге болды.

Қорытынды

Қорытындылай келе, біздің еліміз өз дамуының сапалы жаңа кезеңіне аяқ басты. Қазақстан жаңа шындыққа тап болады деп айтуға болады. Сондықтан елімізге экономика мен мемлекеттік басқару жүйесін ауқымды әрі терең трансформациялау қажет. Қазақстандық IT-компаниялар Үкіметтің тапсырмасы бойынша әлеуметтік қолдау мониторингінің тиімді тетігін, сондай-ақ ҚР-дағы коронавирусқа қатысты жағдай туралы ресми статистиканы қадағалауды қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін көптеген платформаларды әзірледі. Атқарушы органдар мен бизнес арасындағы қатынастар түсінікті әрі өзара тиімді болуға тиіс. Өз кезегінде, бизнес пандемия кезінде және одан кейін өндірістің жеткілікті көлемін қамтамасыз етуге, бағаны сақтауға және халықты жұмыспен қамтудың қажетті деңгейін ұстап тұруға кепілдік береді. Қазақстан пандемияға қарсы түбегейлі шаралар қабылдаған әлемдегі алғашқы мемлекеттердің бірі болды. Уақытылы шаралар қолданбай, жұқтырғандардың саны бірнеше есе көп болуы мүмкін. COVID-19 жаппай таралуына байланысты көптеген елдер бүгін төтенше жағдай жариялады. Қазір бизнестің алдында 2 негізгі шақыру тұр: жұмыс күшінің (персоналдың) қысқаруына жол бермеу және Күйреу проблемасы (ақша ағындарының қысқаруы). Кәсіпкерлік субъектілерінің кірістерінің түбегейлі қысқаруына байланысты олардың жаппай күйреуін болдырмау

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 «Пандемия жағдайындағы Бизнес және оны қалай сақтау керек». [Электронды ресурс]. – URL: <https://atameken.kz/kk/news/36737-v-period-pandemii-k-biznesu-pred-yavlyayutsya-povyshennye-sanitarnye-trebovaniya>
- 2 Шағын және орта кәсіпкерлік туралы статистика. [Электронды ресурс]. – URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/139/statistic/6>
- 3 Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы. [Электронды ресурс]. – URL: <https://primeminister.kz/kz>
- 4 Президенттің тапсырмасы. [Электронды ресурс]. – URL: https://www.inform.kz/ru/prezident-poruchil-obespechit-l-gotnoe-kreditovanie-malogo-i-srednego-biznesa-postradavshego-ot-pandemii_a3627389
- 5 Капитал іскерлік ақпарат орталығы. [Электронды ресурс]. – URL: <https://kapital.kz/business/85900/prezident-bol-shoye-kolichestvo-predlozheniy-msb-podderzhano-i-realizuyet-sya.html>
- 6 <https://www.zakon.kz/> [Электронды ресурс].

References

- 1 «Pandemiya jaǵdayındaǵy Biznes jáne ony qalayı saǵtaǵy kerek». [Electronic resource]. – URL: <https://atameken.kz/kk/news/36737-v-period-pandemii-k-biznesu-pred-yavlyayutsya-povyshennye-sanitarnye-trebovaniya>
- 2 Shaǵyn jáne orta kásipkerlik týraly statistika. [Electronic resource]. – URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/139/statistic/6>
- 3 Qazaqstan Respýblikasy Premier Ministriniń resmi aqparattyq resýrsy. [Electronic resource]. – URL: <https://primeminister.kz/kz>
- 4 Prezidenttiń tapsyrması. [Electronic resource]. – URL: https://www.inform.kz/ru/prezident-poruchil-obespechit-l-gotnoe-kreditovanie-malogo-i-srednego-biznesa-postradavshego-ot-pandemii_a3627389
- 5 Kapital iskerlik aqparat ortalyǵy. [Electronic resource]. – URL: <https://kapital.kz/business/85900/prezident-bol-shoye-kolichestvo-predlozheniy-msb-podderzhano-i-realizuyet-sya.html>
- 6 <https://www.zakon.kz/> [Electronic resource].

Материал 21.09.20 баспаға түсті.

V. Esmagzam, Zh. A. Aхметова, Н. Қ. Дулат

Оценка воздействия карантинных мер на МСБ в Казахстане

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 21.09.20.

V. Esmagzam, Zh. A. Asylkhanovna, N. K. Dulat

Assessment of the impact of quarantine measures on small and medium-sized businesses in Kazakhstan

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 21.09.20.

Эффективный малый и средний бизнес, это прочная основа развития городов и сел. Благодаря предпринимательству снижается безработица, создается налоговая база, укрепляются местные бюджеты. Сейчас, когда весь мир охвачен пандемией коронавируса, в Казахстане сложилась непростая ситуация, экономика страны и здоровье населения находятся под серьезной угрозой. Президент страны отметил, что казахстанцы не сталкивались с такой ситуацией ни в девяностые годы, ни в самом начале независимости. В настоящее время Казахстан находится в «искусственной» экономической коме. Сегодня малый и средний бизнес напрямую влияет на экономическое благополучие государства, так как от этого во многом зависит решение проблем занятости населения, наполнение внутреннего рынка отечественными товарами и формирование конкурентной среды. Нестабильная внешнетатная ситуация затрагивает экономику всей страны и ее основных участников – объемы малого и среднего бизнеса. Весь мир переживает сложное время, в том числе и бизнес. Ситуация с коронавирусом существенно повлияла на деятельность предприятий всех отраслей экономики.

Ключевые слова: пандемия, малый и средний бизнес, финансовая социальная поддержки, льготы, карантин.

Effective small and medium-sized businesses, which are a solid foundation for the development of cities and villages. Thanks to entrepreneurship, unemployment is reduced, the tax base is created, and local budgets are strengthened. Now, the whole world is covered by the coronavirus pandemic, a difficult situation has developed in Kazakhstan,

and the country's economy and public health are under serious threat. The president of the country noted that Kazakhstanis did not find themselves in such a situation either in the nineties or at the very beginning of independence. Currently, Kazakhstan is falling into an «artificial» economic coma. Today, small and medium-sized businesses directly affect the economic well-being of the state, as it largely depends on solving the problems of employment of the population, filling the domestic market with domestic goods and forming a competitive environment. The unstable freelance situation affects the economy of the entire country and its main participants – small and medium-sized businesses. The whole world is going through a difficult time, including business. The situation with the coronavirus has significantly affected the activities of enterprises in all sectors of the economy.

Keywords: pandemic, small and medium-sized businesses, social support services, benefits, quarantine.

FTAMP 86.23.00

<https://doi.org/10.48081/PNHI6860>

А. Б. Ибраева, А. Е. Танабаева, А. В. Драч, К. К. Какенов

«Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КӘСІПОРЫҢДАРЫҢДА КӘСІБИ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУДЫ БАҒАЛАУДЫҢ АВТОМАТТАНДЫРЫЛҒАН ЖҮЙЕСІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫНА ШОЛУ

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының кәсіпорындарында «Кәсіби тәуекелдерді басқару» автоматтандырылған ақпараттық жүйесін қолдану мүмкіндігінің сипаттамасы ұсынылған. Қазіргі заманғы ақпараттық технологияларды пайдалана отырып, бұл бағдарламалық өнім еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі маманның жұмыс орнын автоматтандыруға мүмкіндік береді.

«Кәсіби тәуекелдерді басқару» автоматтандырылған ақпараттық жүйенің негізі ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институтының ғылыми қызметкерлерімен бұрын әзірленген «Жеке кәсіби тәуекел дәрежесін есептеу әдістемесі» болып табылады.

Осы әдістемені қолдану зиянды өндірістік факторларды анықтауды, кәсіби тәуекелдерді төмендетуге бағытталған алдын алу іс-шараларының тиімділігін бағалауды қамтамасыз етеді.

Бағдарламалық өнім кәсіпорының кәсіби тәуекелдерін басқару үшін электрондық деректер базасын құруға, қауіптерді анықтауға және жоюға мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: еңбекті қорғау, қауіпсіз еңбек жағдайлары, кәсіби тәуекелдер, кәсіби тәуекелдерді басқару, автоматтандырылған ақпараттық жүйе.

Кіріспе

Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің 182-бабы 2-тармағына сәйкес жұмыс беруші қолайлы және қауіпсіз еңбек жағдайларын құру үшін бірінші кезекте жұмыс орындарында кез келген тәуекелдердің алдын алу жөніндегі шаралар қабылдауға міндетті [1].

Кәсіби тәуекелдердің алдын алу бойынша инструменталды әдістердің бірі қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар негізінде әзірленген еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласындағы әртүрлі автоматтандырылған ақпараттық жүйелер болып табылады.

Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты «Кәсіби тәуекелдерді басқару» автоматтандырылған ақпараттық жүйе бағдарламалық өнімді әзірледі [2].

Бұл бағдарламалық өнім еңбекті қорғау саласындағы кәсіпорында тәуекелдерді электрондық бақылау ретінде әрекет етеді.

Кәсіби тәуекелдерді басқару жұмыс беруші үшін өте тиімді. Өйткені оның міндегі ұйым жұмыскерлерінің еңбек жағдайларын жақсарту үшін орындалатын түзетуші іс-шараларды жүзеге асыру болып табылады.

ЕХҰ № 187 «Еңбек қауіпсіздігі мен гигиенасына жәрдемдесетін негіздер туралы» Конвенциясын ратификациялау жолымен Қазақстан Республикасы оның ережелеріне сәйкес жұмыс орындарында кәсіби тәуекелділікті басқару жүйесін енгізуге жағдайларды қамтамасыз етумен кәсіби тәуекелділікті басқару жүйесін енгізуге көшу жөніндегі алғашқы қадамдарын жасады [3].

Зерттеудің нысаны: Кәсіби тәуекелдерді басқару» автоматтандырылған ақпараттық жүйесінің құрылымы

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі

Автоматтандырылған ақпараттық жүйе еңбекті қорғау саласындағы мамандарға кәсіпорындарда кәсіби тәуекелдерді басқару бойынша электрондық деректер базасын құру үшін арналған.

Атап айтсақ, Кәсіби тәуекелдерді басқару негізіндегі еңбекті қорғауды басқару жүйесінің Типтік қағидасы, Кәсіби тәуекелдерді басқару ұсынымдары, Еңбекті қорғауды басқару жүйесін енгізу әдістемесі, Еңбекті қорғауды басқару жүйесін енгізудің тиімділігін бағалау әдістемесі және т.б. [4, 5, 6, 7].

Орталықтандырылған деректер базасы негізінде бірыңғай автоматтандырылған жүйе құрылады, ол кәсіпорын жұмыскерлерінің және олардың құрылымдық бөлімшелерінің әлеуметтік картасын қалыптастыруды және сақтауды қамтамасыз етеді. Сондай-ақ кәсіби тәуекелдер бойынша осы есептеулерді сақтау.

Бірыңғай дерекқорда енгізілген деректер туралы ақпаратты қалыптастыру мыналарды жүзеге асыруға мүмкіндік береді:

1) әзірлеу кезінде пайдаланылатын жүйелерден жүктелген деректерді қоса алғанда, ақпараттық жүйенің орталық дерекқорындағы мәліметтер бойынша тәуекелді есепке алу, мониторинг, талдау және бағалау;

2) ақпараттық жүйенің орталық деректер базасында қамтылған тәуекелдерді болжау кезінде тәуекелді бағалауды есепке алу, мониторингілеу, талдау және деректерді тиімді пайдалану;

3) кәсіпорында тәуекелдердің алдын алуды жақсартуға бағытталған шараларды қабылдау.

«Кәсіби тәуекелдерді басқару» автоматтандырылған ақпараттық жүйе келесі модульдерді қамтиды:

– «Жұмыскердің дербес есеп карточкасы» модулі;

– «Жеке қорғаныс құралдары және Құралдар» (Жеке қорғаныс құралдарын, құралдарды беру және сапаны бақылау) модулі;

– «Өндірістік объектілерді аттестаттау» (Өндірістік нысандарды аттестаттау туралы мәлімет және аспаптық өлшеу нәтижелері) модулі;

– «Жазатайым оқиғалар туралы деректерді тіркеу» (Жазатайым оқиғалар туралы актілер бойынша жарақаттану туралы деректер) модулі;

– «Денсаулық» (уақытша еңбекке жарамсыздық парақтарының негізінде сырқаттану бойынша статистика, медициналық қарап тексеру, кәсіптік аурулар) модулі;

– «Еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау бойынша тексеру» (Біліктілігін арттыруды өту және ай сайынғы тексерудің нәтижелері туралы деректер) модулі;

– «Жабдықтар» (Жабдықтың техникалық жағдайы) модулі;

– Есептік нысандарды қалыптастыру модулі.

Есептік нысандарын қалыптастыру модулі еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласындағы кәсіпорынның қолданыстағы есептерін жасауды және өндеуді автоматтандырады.

Ақпараттық жүйе келесі есеп түрлерін қамтиды:

1 Жұмыскерлердің кәсіпорында 3 жылдық кезеңдегі құрылымдық бөлімшелер бөлінісінде сырқаттану туралы мәліметтер, олар мынадай мәліметтерді қамтиды:

– зиянды факторлардың әсерінен жұмыскерлердің сырқаттанулығының туындау ықтималдығы туралы мәліметтер;

– денсаулық үшін кәсіби тәуекел;

2 Орын алған жазатайым оқиғалар, жарақаттану және жарақаттанудың ауырлық дәрежесі туралы мәліметтер нысаны (актілер).

Еңбекті қорғау қызметінің автоматтандырылған ақпараттық жүйені қолдану жөніндегі негізгі мүмкіндіктері:

- жұмыс орындарын тексеруді жүзеге асыру;
- қызметкерлердің бұзушылықтарын тіркеу;
- бұзушылықтарды жою (кәсіпорынның регламенттері мен ҚР нормативтік құқықтық актілеріне сәйкес);
- ЖҚҚ сапасы мен қамтамасыз етілуін бақылау;
- кәсіпорын қызметкерлерін медициналық тексерулердің есебін жүргізу;
- жұмыскерлердің уақытша еңбекке жарамсыздық парақтарын есепке алу және талдау жүргізу;
- жүйенің анықтамалық ақпаратына өзгерістер енгізу туралы шешім қабылдау;
- есептік нысандарды қалыптастыру;
- кемшіліктерді жою бойынша іс-шараларды әзірлеу;
- сенімді филиалда немесе құрылымдық бөлімшеде еңбекті қорғау және еңбек қауіпсіздігі саласындағы тәуекелдерді болжауды жүзеге асыру.

Қорытынды

Осылайша, әзірленген ақпараттық жүйе жұмыскерлердің еңбек жағдайларын жақсартып отырып, өндірістегі жазатайым жағдайларды ескертуге және қауіптерді жою бойынша іс-шараларды әзірлеуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ кәсіпорында еңбекті қорғау және еңбек қауіпсіздігі саласында кәсіби тәуекелдерді болжауды жүзеге асыруға [8–10].

Сонымен, осы ақпараттық жүйені енгізу кәсіпорынның кәсіби тәуекелдерін басқару үшін электрондық деректер базасын құруға, қауіптерді уақтылы анықтауға және жоюға, туындаған әр түрлі жағдайларға жылдам әрекет етуге, кәсіби тәуекелді төмендетуге, сондай-ақ қағаз құжат айналымының көлемін төмендетуге мүмкіндік береді.

Пайдаланған деректер тізімі

1 Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V (13.06.2017 ж. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).

2 **Бисақаев, С. Ф., Еселханова, Г. А., Танабаева, А. Е., Ли, В. Г.** «Кәсіби тәуекелдерді басқару» автоматтандырылған ақпараттық жүйе // ЭЕМ бағдарламасы. – Астана, 2017.

3 Еңбек қауіпсіздігі мен гигиенасына жәрдемдесетін негіздер туралы конвенцияны (187-конвенция) ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 20 қазандағы № 243-V ҚРЗ.

4 **Бисақаев, С. Г., Еселханова, Г. А., Есбенбетова, Ж. Х., Абдрахманова, Н. Б.** Кәсіби тәуекелдерді басқаруға негізделген интеграцияланған еңбек қауіпсіздігі жүйесін басқару әдістемесі (ғылыми жұмыс) / 2019 жылғы 29 шілдедегі 4706 көшесі

5 **Бисақаев, С. Г., Еселханова, Г. А., Бекеева, С. А., Абдрахманова, Н. Б., Есбенбетова, Ж. Х.** Кәсіби тәуекелді басқаруға негізделген еңбекті қорғаудың интеграцияланған басқару жүйесі туралы типтік регламент (ғылыми еңбек) / Св.4704. 2019 жылғы 29 шілдеден.

6 **Бисақаев, С. Г., Еселханова, Г. А., Джумагулова, Н. Г., Абдрахманова, Н. Б., Есбенбетова, Ж. Х.** Курстың оқу жоспары: «Кәсіби тәуекелдерді басқаруға негізделген интеграцияланған еңбек қауіпсіздігін басқару жүйесін енгізу» (ғылыми жұмыс) / Св. 4703 2019 жылғы 29 шілдеден.

7 **Бисақаев, С. Г., Джумагулова, Н. Г., Есбенбетова, Ж. Х., Танабаева, А. Е., Айткенова, Г. Т.** Кәсіби тәуекелдерді басқару негізінде еңбекті қорғауды басқарудың интеграцияланған жүйесінің жұмыс істеу тиімділігін бағалау әдістемесі (ғылыми шығарма) / 17.04.2020 жылғы № 9304 куәлік.

8 **Бисақаев, С. Ф., Әбікенова, Ш. К., Есбенбетова, Ж. Х.** Кәсіпорында кәсіби тәуекелдерді басқару жүйесін енгізу бойынша әдістемелік ұсынымдар – Астана : «ҚР ЕХӘҚМ ЕҚРҒЗИ» РМҚК, 2017. – 58 б.

9 **Бисақаев, С. Ф., Әбікенова, Ш. К., Есбенбетова, Ж. Х., Грибенко, Л. А., Әбілов, А. К., Танабаева, А. Е., Сарыбаева, К. Д.** Жеке кәсіби тәуекел дәрежесін есептеу әдістемесі // ғылыми туынды. – Астана, 2017.

10 **Бисақаев, С. Ф., Әбікенова, Ш. К., Есбенбетова, Ж. Х., Грибенко, Л. А., Танабаева, А. Е., Сарыбаева, К. Д.** Кәсіпорындарда кәсіби дәреженің интегралдық көрсеткішін есептеу әдістемесі // ғылыми туынды. – Астана, 2017.

References

1 Qazaqstan Respublikasynyń Eńbek kodeksi 2015 jylǵy 23 qarashadaǵy № 414-V (13.06.2017 j. berilgen ózgerister men tolyqtyrylarmen). [In Russian: Labor code of the Republic of Kazakhstan dated 23.11.2015 No. 414-V ZRK.]

2 **Bisakaev, S. G., Eselkhanova, G. A., Tanabaeva, A. E., Lee, V. G.** Kásibi táyekelderdi basqarǵy» avtomattandyrylǵan aqparattyq júie [In Russian: Automated information system «Professional risk management»]. Computer program. – Astana, 2017.

3 Enbek kauipsizdigi men hygienasyna zhurdemdesetin negizder turaly conventions (187-convention) ratification of lau turaly Kazakhstan Respublikasyk Zagy 2014 zhylyky 20 Kazandagy № 243-V ҚРЗ.

4 **Bisakaev, S. G., Eselkhanova, G. A., Esbenbetova, Zh. H., Abdrakhmanova, N. B.** Methodology of management of an integrated occupational safety system based on professional risk management (scientific work) / 4706 STR., July 29, 2019.

5 **Bisakaev, S. G., Eselkhanova, G. A., Bekeeva, S. A., Abdrakhmanova, N. B., Esbenbetova, Zh. H.** standard regulations on the integrated labor protection management system based on occupational risk management (scientific work) / St.4704.from July 29, 2019.

6 course curriculum : «implementation of an integrated Occupational Safety Management System based on professional risk management» (scientific work) / authors: Bisakaev S. G., Eselkhanova G. A., Dzhumagulova N. G., Abdrakhmanova N. B., Esbenbetova zh.H./ SV. 4703 from July 29, 2019.

7 Methodology for evaluating the effectiveness of the integrated Occupational Health and safety management system based on professional risk management (scientific work)/ authors: Bisakaev S. G., Dzhumagulova N. G., Esbenbetova Zh. H., Tanabayeva A. E., Aitkenova G. T. / Certificate No. 9304 dated 17.04.2020.

8 **Bisakaev, S. G., Abikenova, Sh. K., Esbenbetova, Zh. H.** Methodological recommendations for the implementation of the professional risk management system at the Enterprise – Astana : RSE «NIIP of the Ministry of Labor and social protection of the Republic of Kazakhstan», 2017. – P. 58.

9 **Bisakaev, S. G., Abikenova, Sh. K., Esbenbetova, Zh. H., Gribenko, L. A., Abilov, A. K., Tanabayeva, A. E., Sarybayeva, K. D.** Methodology for calculating the degree of personal professional risk // scientific work. – Astana, 2017.

10 **Bisakaev, S. G., Abikenova, Sh. K., Esbenbetova, Zh. H., Gribenko, L. A., Tanabayeva, A. E., Sarybayeva, K. D.** Methodology for calculating the integral indicator of professional rank at Enterprises //scientific work. – Astana, 2017.

Материал 21.09.20 баспаға түсті.

А. Б. Ибраева, А. Е. Танабаева, А. В. Драч, К. К. Какенов

Обзор структуры автоматизированной системы оценки управления профессиональными рисками на предприятиях Республики Казахстан

РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда

и социальной защиты населения Республики Казахстан», Республика Казахстан, г. Нур-Султан. Материал поступил в редакцию 21.09.20.

A. B. Ibraeva, A. E. Tanabaeva, A. V. Drach, K. K. Kakenov

Review of the structure of the automated system for assessing professional risk management at enterprises of the Republic of Kazakhstan

RSE on REM «Republican Scientific Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan», Republic of Kazakstan, Nur-Sultan. Material received on 21.09.20.

В данной статье представлено описание возможности применения автоматизированной информационной системы «Управления профессиональными рисками» на предприятиях Республики Казахстан. С использованием современных информационных технологий данный программный продукт даст возможность автоматизировать рабочее место специалиста по безопасности и охране труда.

Основой автоматизированной информационной системы «Управления профессиональными рисками» является ранее разработанная научными сотрудниками Республиканского научно-исследовательского института по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения РК «Методика расчета степени индивидуального профессионального риска».

Применение данной методики обеспечит выявить вредные производственные факторы, оценить эффективность профилактических мероприятий, направленных на снижения профессиональных рисков.

Программный продукт позволит создать электронную базу данных для управления профессиональными рисками предприятия, выявлять и устранять опасности.

Ключевые слова: система оценки управления, профессиональные риски, автоматизированная информационная система.

This article describes the possibility of using the automated information system «Professional Risk Management» in the enterprises of

the Republic of Kazakhstan. Using modern information technology, this software product allows you to automate the workplace of a specialist in occupational safety and health.

The basis of the automated information system «Occupational Risk Management» is the «Methodology for calculating the degree of individual occupational risk» previously developed by researchers of the Republican Research Institute of Occupational Safety of the Ministry of Labor and Social Protection.

The purpose of the developed information system is to improve the labour conditions of workers, to prevent accidents at work and to develop measures to eliminate hazards. Implementation of forecasting of occupational risks in the field of occupational safety and health at the enterprise.

A single automated system will be created on the basis of a centralized database, which will ensure the formation and maintenance of a social map of employees of the enterprise and their structural units, and will store these calculations on occupational risks. The article describes the ability to implement information about the data entered in a single database, the types of accounting information systems, the use of automated systems of labor protection services. The module for the formation of reporting forms automates the creation and processing of existing reports of the enterprise in the field of occupational safety and health.

The introduction of the information system will create an electronic database for the management of professional risks of the enterprise, timely detection and elimination of threats, rapid response to various situations, reduce professional risk, as well as reduce paperwork.

Keywords: The use of this method will help to identify harmful production factors and evaluate the effectiveness of preventive measures aimed at reducing occupational risks.

МРНТИ 86.19.00

<https://doi.org/10.48081/UAJD1219>

**А. Д. Кантарбаева¹, С. А. Бекеева², Е. Ш. Кдыров³,
А. М. Турысов⁴**

^{1,2}РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан», Республика Казахстан, г. Нур-Султан;

³Уральский областной филиал РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда», Республика Казахстан, г.Уральск;

⁴Таразский областной филиал РГП на ПХВ «Республиканского научно-исследовательский институт по охране труда», Республика Казахстан, г. Тараз

МЕТОДИКА SWOT-АНАЛИЗА ВНЕДРЕНИЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ОХРАНОЙ ТРУДА НА ОСНОВЕ УПРАВЛЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫМИ РИСКАМИ

В данной работе разработанная Методология SWOT-анализ внедрения системы управления охраной труда на основе управления профессиональными рисками была подготовлена в рамках научно-технической программы. Специалисты в области охраны труда могут использовать данную Методологию в качестве руководящего документа при внедрении и поддержании системы управления охраной труда. Его применение позволяет специалистам внедрять и обеспечивать функционирование системы управления охраной труда, выявлять возможности и угрозы, формировать стратегию предприятия в области охраны труда. Кроме того, эта методика применима вне зависимости от размера предприятия и вида экономической деятельности.

Данная методология SWOT-анализа рекомендуется для использования в рамках процедур оценки эффективности системы управления охраной труда и позволит работодателям выделить сильные и слабые стороны, возможности, которые предприятие может использовать для развития системы, а также выявить внешние угрозы и внутренние возможности, которые могут

повредить систему. ... Результаты, полученные с помощью метода SWOT-анализа, могут быть использованы для дальнейшего, более глубокого анализа показателей системы управления охраной труда предприятия, а именно сильные и слабые стороны системы, выявленные в ходе анализа, делают ее можно спланировать необходимые изменения. SWOT-анализ предоставляется в виде обычного приложения самостоятельно или с помощью экспертов. Методика SWOT-анализа для оценки эффективности системы управления охраной труда достаточно проста и не требует значительных затрат времени и усилий со стороны эксперта / специалиста, проводящего анализ.

Ключевые слова: SWOT-анализ, охрана труда, профессиональный риск, система управления охраной труда, оценка эффективности.

Введение

Осуществление деятельности предприятия невозможно без эффективной системы управления охраной труда, которая представляет собой совокупность элементов, обеспечивающих управление рисками в области безопасности и охраны труда [1–3].

Для успешного развития предприятий необходимо четко определить внутренний потенциал и стратегию планирования предприятий. Для этого нужно время от времени проводить исследование внешней и внутренней среды предприятий [4, 5].

На сегодняшний день, одним из распространенных и эффективных методов стратегического планирования является SWOT-анализ [6, 7].

SWOT-анализ – это инструмент стратегического анализа и планирования, оценивающий в комплексе внутренние и внешние факторы, влияющие на развитие предприятия, применяется как для организации в целом, так и для отдельных видов бизнеса, продуктов и рынков [8].

Применение метода SWOT-анализа для оценки эффективности систем управления охраной труда (далее – СУОТ) предприятий, поможет выделить сильные стороны и возможности, которые предприятие может использовать для развития системы, а также выявить слабые стороны и внешние угрозы, которые могут нанести ущерб системе.

Полученные результаты в ходе оценки эффективности СУОТ, интерпретируются с использованием подхода SWOT, что позволяет их использовать для дальнейшего, более глубокого анализа показателей СУОТ предприятия, сформировать стратегию деятельности предприятия,

в частности долгосрочный план по достижению определенных целей в будущем в управлении охраной труда.

Материалы и методы

Методика SWOT – анализа внедрения СУОТ на основе управления профессиональными рисками (АС № 11419 от 22 июля 2020 г. [9]) разработана РГП на ПХВ «РНИИОТ МТСЗН РК» в качестве руководящего документа при внедрении и обеспечении функционирования СУОТ и разработана в ходе реализации научно-технической программы на тему: «Разработка научно-методических основ обеспечения безопасного труда в приоритетных секторах экономики Республики Казахстан» (ИРН 61897/ПЦФ-МТСЗН РК-ОТ-20). Ее применение позволяет исследователям и специалистам, осуществляющим внедрение и обеспечение функционирования СУОТ, сформировать стратегию деятельности предприятия в области охраны труда.

Данная методика основана построена на результатах оценки эффективности СУОТ, по методике, разработанной РГП на ПХВ «РНИИОТ МТСЗН РК» (АС № 9304 от 17 апреля 2020 г. [10]).

SWOT - анализ проводится для оценки внедрения СУОТ на в организации, с использованием Методики оценки эффективности функционирования интегрированной СУОТ на основе управления профессиональными рисками.

Для определения сильных и слабых сторон СУОТ предприятия, используют результаты оценки эффективности, по каждому из 15 показателей в рамках 5 критериев с присвоенными баллами, а также дополнительные 5 показателей, определяемые экспертно:

– привлечение сторонних специалистов для внедрения СУОТ (да – 100, нет – 0 баллов); наличие несчастных случаев и профзаболеваний (да – 0, нет – 100 баллов); соблюдение НПА в области БиОТ (да – 100, нет – 0 баллов); осуществление координации работ по БиОТ генеральным подрядчиком (только для подрядных строительных организаций) (да – 100, нет – 0 баллов); связь основной деятельности предприятия с производством (да – 0, нет – 100 баллов).

Результаты оценки эффективности ранжируются для отнесения к «сильным» и «слабым» сторонам следующим образом (Таблица 1).

Процентная оценка, присвоенная каждому показателю, имеющая 80 % и более (входят показатели с высокой (100–85 %) и высшее среднего (84–80 %) эффективностью) относится к сильным сторонам со рассчитанными процентными оценками.

В свою очередь, показатели, оцененные ниже 80 % (входят средняя (79–75 %), ниже среднего (74–60 %) и низкая (59 % и менее) эффективность)

относятся к слабым сторонам со рассчитанными процентными оценками. Результаты заносятся в таблицу 1.

Таблица 1 – Анализ сильных и слабых сторон СУОТ предприятия

Показатели	Анализа сильных и слабых сторон СУОТ	
	Сильные стороны	Слабые стороны
1.1 Исполнение обязательных показателей по обучению		
1.2 Исполнение обязательных показателей по обучению инструктажу		
1.3 Исполнение плановых показателей по медосмотру		
1.4 Исполнение плановых показателей по аттестации производственных объектов по условия труда		
1.5 Исполнение плановых показателей по обеспечению СИЗ		
2.1 Охват процедурами обучения и инструктажа;		
2.2 Охват процедурами медицинского осмотров;		
2.3 Соблюдение норм выдачи СИЗ и правил		
3.1 Соблюдение требований к реализации механизма осуществления внутреннего контроля		
3.2 Реализация планов мероприятий		
3.3 Реализация решений государственных инспекторов;		
4.1 Функционирование процедур оценки профессиональных рисков		
4.2 Проведение корректирующих и защитных мер для снижения рисков		
4.3 Оценка эффективности корректирующих мер		
5 Экономическая эффективность от внедрения СУОТ		
6. Привлечение сторонних специалистов для внедрения СУОТ		
7. Наличие НС и ПЗ		
8. Соблюдение НПА в области БиОТ		
9. Осуществление координации работ по БиОТ генеральным подрядчиком (для подрядных строительных организаций)		

Показатели	Анализа сильных и слабых сторон СУОТ	
	Сильные стороны	Слабые стороны
10. Связь основной деятельности предприятия с производством		

На основе анализа сильных и слабых сторон внутренней среды определен ряд формулировок возможностей и угроз, способных оказать воздействие на функционирование СУОТ.

Перечень возможностей:

- 1 Заинтересованность руководства.
- 2 Своевременность осуществления процедур СУОТ.
- 3 Качественное осуществление процедур СУОТ.
- 4 Высокая компетенция руководства и персонала в области БиОТ.
- 5 Привлечение сторонних специалистов для внедрения СУОТ.
- 6 Осуществление непроизводственной деятельности.

Перечень угроз:

- 1 Недостаточный контроль со стороны руководства.
- 2 Низкая компетенция в области БиОТ.
- 3 Неэффективное управление профессиональными рисками.
- 4 Несоблюдение НПА в области БиОТ.
- 5 Экономические потери.
- 6 Осуществление производственной деятельности.

Каждая из «возможностей» и «угроз» складывается из определенного набора «сильных» и «слабых» сторон, соответственно, согласно таблицы 2.

В рамках каждой из «возможностей» и «угроз» необходимо произвести суммирование процентных значений с выражением в единицах, для дальнейшего определения: является ли их размер достаточным для учета. Таким образом, установлен порог в 200 единиц. То есть учету подлежат «возможности» и «угрозы», размер которых равен или более 200.

Выделенные «сильные» и «слабые» стороны, «возможности» и «угрозы» заносятся в форму оценки эффективности системы управления охраной труда предприятия с использованием стандартной матрицы SWOT - анализа.

Таблица 2 – Матрицы SWOT – анализа

Внутренняя среда	Сильные стороны	Слабые стороны
Внешняя среда	Возможности	Угрозы

На основе полученного анализа возможностей и угроз, для повышения эффективности СУОТ, при необходимости, рекомендуется проведение корректирующих мероприятий.

Данная методика SWOT-анализа рекомендована для применения в рамках процедур оценки эффективности СУОТ и позволит работодателям выделить сильные и слабые стороны, возможности, которые предприятие может использовать для развития системы, а также выявить внешние угрозы и внутренние возможности, которые могут нанести ущерб системе. Полученные помощью метода SWOT-анализа результаты могут использовать для дальнейшего, более глубокого анализа показателей СУОТ предприятия, а именно сильные и слабые стороны системы, которые были обозначены в ходе проведенного анализа, дают возможность спланировать необходимые изменения. Слабые стороны – необходимо, по возможности, свести к минимуму, опираясь, прежде всего, на имеющиеся внутренние возможности организации. Необходимо разработать план по устранению слабых сторон, включающий действия на случай возникновения угроз системы.

Таблица 3 – Возможности и угрозы предприятия

1. Занятость руководства	2. Своевременность осуществления процедур СУОТ	3. Качество осуществления процедур СУОТ	4. Высокая компетенция руководства и персонала в области БиОТ	5.	6. Осуществление производственной деятельности
Несоблюд. НПА в области БиОТ	Исполнение плановых показателей по медосмотру	Охват процедурами обучения и инструктажа	Исполн. обязатель. показат. по обучению	Привлеч. сторонних спец. для внедрения СУОТ	Связь основной деятельности предприятия с производ.
Соблюдение требований к реализации механизма осуществ. внутреннего контроля	Исполн. плановых показат. по аттестации производ. объектов по усл. труда	Охват процедурами медицинских осмотров	Исполн. Обязател. Показат. по инструктор.	Осуществ. координации работ по БиОТ по подразделению	
Проведение коррект. и защитных мер для сниж. рисков	Исполн. плановых показат. по обеспечению СИЗ	Соблюдение норм выдачи СИЗ и правил	Оценка эффективности коррек. мер		
	Реализация планов мероприятий	Функционирование процедур оценки профриска	Отсутствие НС и ПЗ		
	Реализация решений государ. инсп		Экономическая эффектив.		
УГРОЗЫ					
1. Недостат. контроль со стороны руководства	2. Низкая компетенция в области БиОТ	3. Неэффективное управление профессиональными рисками	4. Несоблюдение НПА в области БиОТ	5. Экономич. потери	6. Осуществ. производ. деятельн.
Проведение корректирующих и защитных мер для сниж. рисков	Исполнение обязательных показателей по обучению	Оценка эффективности корректирующих мер	Несоблюдение НПА в области БиОТ	Наличие НС и ПЗ	Связь основной деятельности предприятия с производ.

системы управления охраной труда на основе управления профессиональными рисками (научное произведение) / Св. № 11419 от «22» июля 2020 года

10 **Бисакаев, С. Г., Джумагулова, Н. Г., Есбенбетова, Ж. Х., Танабаева, А. Е., Бекеева, С. А., Айткенова, Г. Т.** Методика оценки эффективности функционирования интегрированной системы управления охраной труда на основе управления профессиональными рисками (научное произведение) / Св. № 9304 от «17» апреля 2020 года.

References

1 Kratko i ponyatno. Chto takoe Sistema upravleniya ohranoi truda [Briefly and clearly. What is Occupational Safety Management System. In Occupational Safety. STC «Standard» April 5, 2019] [Electronic resource]. – <https://m.vk.com>

2 **Kryukov, N. P., Zhukova, S. A.** Vzoimosvyaz sistemy upravleniya ohranoi truda, sistemy upravleniya professionalnymi riskami i spetsial'noi ozhenki uslovii truda [International of the occupational safety management system, occupational risk management system and special assessment of working conditions]. In Labor protection and economics. – No 2 (15). – 2014. – P. 61–63.

3 **Audanbaev, N. T.** Sovershenstvovanie sistemy upravleniya ohranoi truda v organizazii [Improving the OSH management system in the organization] [Text]. In Bulletin of the Kazakh-Russian International University. – Aktyubinsk, 2017.

4 **Vihanskii, O. S., Naumov, A. I.** Menedgment [Text] : Uchebnoe posobie [Menegment [Text] : textbook.-3rd ed. – Moscow : Gardariki, 2011. – 382 p.

5 **Razina, I. S., Priimak, E. V., Razina, K. S., Kolokova M. A.** Izuchenie sil'nyh i slabyh storon predpriyiy s pomosh'yu rasshirennogo SWOT-analiza na primere OAO «KazHimNII» [Study of the strengths and weaknesses of the enterprise using an extended SWOT analysis on the example of JSC «KazKhimNII»]. In Vestnik Kazakh Technological University. – 2015. – Vol. 18. – No. 14.

6 **Priimak, E. V., Bikiev L. D.** Metodika menedgmenta kachestva [Quality Management Methods]. – 10,10-17(2012)

7 **Alekseev, A. N.** Metodicheskoe izdanie : issledovanie sitem upravleniya [Methodical edition : research of control systems]. 2nd edition. – MIEMP, 2014. – 36 p.

8 Metodika provedeniya SWOT-analiza. Obrazsi matritz SWOT [Methodology for conducting a SWOT analysis. Samples of SWOT matrices] [Electronic resource]. – <https://marketing.by/novosti-rynka/metodika-provedeniya-swot-analiza-obraztsy-matritys-swot/>

9 **Bisakayev, S. G., Abikenova, Sh. K., Medenova, M. K., Savvin, E. V., Ibraeva, A. B.** Metodika SWOT – analiza vnedreniya sistemy upravleniya ohranoi truda na osnove upravleniya professionalnymi riskami (nauchnoe proizvedenie) [Methodology for SWOT analysis of system implementation occupational health and safety management occupational risk(scientific work),] of SV. – No.11419 from «22» July 2020

10 **Bisakayev, S. G., Dzhumagulova, N. G., Espenbetova, J. H., Tanabaeva, A. E.** Metodika ozhenki jeffektivnosti funkzhionirovaniya integrirrovannoi sistemy upravleniya ohranoi truda na osnove upravleniya professionalnymi riskami (nauchnoe proizvedenie) [Method of estimation of efficiency of functioning of the integrated management system of labor protection on the basis of professional risk management (scientific work),] of SV.No.9304 from «17» April 2020

Материал поступил в редакцию 21.09.20.

А. Д. Қаңтарбаева¹, С. А. Бекеева², Е. Ш. Қдыров³, А. М. Тұрысов⁴

Басқару жүйесін енгізуді SWOT – талдау әдістемесі басқару негізінде еңбекті қорғау кәсіби тәуекел

^{1,2}«Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК, Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

³«Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК Орал облыстық филиалы, Қазақстан Республикасы, Орал қ.

⁴«Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК Тараз облыстық филиалы, Қазақстан Республикасы, Тараз қ.
Материал 21.09.20 баспаға түсті.

А. Kantarbayeva¹, S. Bekeyeva², Ye. Kdyrov³, A. Turysov⁴

Methodology for SWOT-analysis of the occupational health and safety management system implementation based on occupational risk management

^{1,2}RSE on PCV «Republican research Institute for labor protection of the Ministry of labor and social protection of the Republic of Kazakhstan», Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;

³Ural Regional Branch of the RSE on REM «Republican Scientific Research Institute for Labor Protection», Republic of Kazakhstan, Uralsk;

⁴Taraz Regional Branch of the RSE on REM «Republican Research Institute for Labor Protection», Republic of Kazakhstan, Taraz.
Material received on 21.09.20.

Бұл жұмыста SWOT әдістемесі әзірленді – ғылыми-техникалық бағдарлама шеңберінде кәсіби тәуекелдерді басқаруға негізделген жұмыс күшін басқару жүйесін енгізу талдауы дайындалды. Еңбекті қорғау және қауіпсіздік техникасы бойынша мамандар осы әдістемені еңбек қауіпсіздігі менеджменті жүйесін енгізу және қолдау кезінде нұсқаулық ретінде қолдана алады. Оны пайдалану мамандарға еңбек қауіпсіздігі менеджменті жүйесін енгізуге және оның жұмыс істеуін қамтамасыз етуге, мүмкіндіктер мен қауіп-қатерлерді анықтауға және кәсіпорынның еңбек қауіпсіздігі стратегиясын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл техника кәсіпорынның көлеміне және экономикалық қызмет түріне қарамастан қолданылады.

Бұл SWOT талдау әдістемесі еңбек қауіпсіздігі менеджменті жүйесінің тиімділігін бағалау процедураларының бөлігі ретінде пайдалануға ұсынылады және жұмыс берушілерге күшті және әлсіз жақтарын, жүйені дамыту үшін кәсіпорын қолдана алатын мүмкіндіктерін, сондай-ақ жүйеге зиян келтіруі мүмкін сыртқы қауіптер мен ішкі мүмкіндіктерді анықтауға мүмкіндік береді. SWOT талдау әдісін қолданып алынған нәтижелер кәсіпорынның еңбек қауіпсіздігі менеджменті жүйесінің көрсеткіштерін, атап айтқанда, талдау кезінде анықталған жүйенің күшті және әлсіз жақтарын тереңірек талдау үшін пайдаланылуы мүмкін, қажетті өзгерістерді жоспарлауға мүмкіндік береді. SWOT-талдауы тұрақты өтініш түрінде немесе өзіңіздің қолыңызбен немесе мамандардың көмегімен ұсынылады. Еңбек қауіпсіздігі менеджменті жүйесінің тиімділігін бағалауға арналған SWOT талдау әдістемесі өте қарапайым және сараптама жүргізетін сарапшыдан / маманнан айтарлықтай уақыт пен күш жұмсауды қажет етпейді.

Кілтті сөздер: SWOT-талдау, еңбекті қорғау, кәсіпт тәуекел, еңбекті қорғауды басқару жүйесі, тиімділігін бағалау.

In this work, the developed SWOT Methodology – analysis of the implementation of an OSH management system based on occupational risk management was prepared as part of a scientific and technical program. Specialists in the field of OSH can use this Methodology as a guiding document in the implementation and maintenance of the OSH management system. Its application allows specialists implementing and ensuring the functioning of the labor protection management system, to identify opportunities and threats, to form a strategy for the enterprise in the field of labor protection. In addition, this technique is applicable regardless of the size of the enterprise and the type of economic activity.

This SWOT analysis methodology is recommended for use as part of the procedures for assessing the effectiveness of the OSH management system and will allow employers to highlight strengths and weaknesses, opportunities that an enterprise can use to develop the system, as well as identify external threats and internal opportunities that may damage the system. ... The results obtained using the SWOT analysis method can be used for further, deeper analysis of the indicators of the enterprise's OSH management system, namely the strengths and weaknesses of the system, which were identified in the course of the analysis, make it possible to plan the necessary changes. The SWOT analysis is provided as a regular application by the employer alone or with the assistance of experts. The SWOT analysis technique for assessing the effectiveness of the OSH management system is quite simple and does not require a significant investment of time and effort on the part of the expert / specialist conducting the analysis.

Keywords: SWOT-analysis, labor protection, professional risk, labor management, management system, efficiency assessment.

<https://doi.org/10.48081/PZFC7636>

А. С. Кулембаева, А. Н. Ксембаева, Г. К. Бейсембаева

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

УПРАВЛЕНИЕ КРЕДИТНЫМИ РИСКАМИ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ

В данной статье исследования обусловлены изменениями в кредитной деятельности коммерческих банков и недостаточной устойчивостью тенденции к расширению кредитования в послекризисный период, что сдерживает экономический рост и вызывает внимание органов государственного управления вообще и банковского надзора в частности. Эти явления находят свое проявление на микроэкономическом, макроэкономическом и регуляторном уровнях. Увеличение просроченной задолженности по кредитам и снижению чистой прибыли указывает на несовершенство сложившейся практики управления кредитными рисками коммерческих банков. Для обеспечения устойчивого роста реальный сектор экономики нуждается в кредитной поддержке, которая озвучена в Правилах формирования системы управления рисками и внутреннего контроля для банков второго уровня, в утвержденном Постановлении Правления Национального Банка Республики Казахстан от 12 ноября 2019 года № 188. Зарегистрировано в Министерстве юстиции Республики Казахстан 21 ноября 2019 года № 19632 и в одобренной НБ РК долгосрочной карте по комплексу регуляторных требований к банкам второго уровня согласно концепции на стандарты Базель III.

Ключевые слова: кредитные риски, управление кредитными рисками, проблемы в управлении кредитными рисками, пути снижения кредитных рисков.

Введение

На современном этапе глобализации и интенсификации банковского бизнеса, усиления конкурентной борьбы и расширения потенциала угроз безопасности возникает необходимость решения актуальных проблем

банковской жизнедеятельности в сфере рисков и повышения финансовой надежности банков.

В системе отечественного управления кредитными рисками в коммерческих банках, нами выделены следующие недостатки:

1 Работа по минимизации рисков ложится только на подразделение риск-менеджмента банка.

Нерешенным осталось и то, что в целом в банковской системе страны имеется ряд нерешенных проблем, с которыми постоянно сталкивается система управления кредитными рисками:

- 1) чрезмерная концентрация кредитного портфеля;
- 2) кредитование ради обеспечения;
- 3) повторное предоставление кредитов клиентам, имеющим финансовые трудности;
- 4) ретроспективная оценка риска.

Все эти проблемы не позволяют построить качественную систему управления кредитными рисками в коммерческих банках страны и требуют внимания.

Таким образом, выбор темы статьи и её актуальность обусловлена необходимостью изучения и совершенствования управления кредитными рисками в коммерческих банках в отечественной банковской деятельности.

Материалы и методы

В процессе написания статьи использовались такие общенаучные методы, как восхождение от абстрактного к конкретному, от частного к общему, анализ и синтез, классификация, научная абстракция. Теоретической основой исследования являются труды отечественных и зарубежных авторов в сфере управления кредитными рисками, финансового анализа и корпоративных финансов. Эмпирическое исследование выполнено с использованием методов группировки, сравнения и обобщения с применением инструментов, экспертного подхода.

Результаты и обсуждение

Для создания более эффективной системы управления кредитными рисками был изучена международная практика управления рисками в процессе кредитования, которая представлена как совокупность методов распознавания, упреждения и устранения вероятности наступления неблагоприятных событий. Очевидная сложность и непреходящая актуальность этой проблемы требует новых научных оценок и постоянного совершенствования практических подходов для снижения уровня рисков;

Исследования также базировались на использовании официальных статистических данных НБ РК, аналитических материалов научно-

исследовательских учреждений и профессиональных ассоциаций, экспертных оценок и расчётов научных и практических работников, финансовой отчетности банка.

Основными причинами возникновения кредитного риска являются:

1) снижение (или утрата) кредитоспособности заёмщика, что проявляется в форме кризиса наличности, последствием для банка может быть риск снижения ликвидности;

2) ухудшение деловой репутации заёмщика. Кредитный риск может возникнуть по каждой отдельной ссуде, предоставленной банком, или по всему кредитному портфелю банка (совокупный кредитный риск). Поэтому банку важно разработать кредитную политику – документально оформленную схему организации и систему контроля над кредитной деятельностью.

Эффективное управление кредитными рисками решает целый ряд проблем – от отслеживания (мониторинга) риска до его стоимостной оценки.

Все это предполагает разработку каждым банком собственной стратегии управления рисками, позволяющей своевременно и последовательно использовать все возможности развития банка и одновременно удерживать кредитные риски на приемлемом и управляемом уровне.

Управление кредитным риском состоит из следующих этапов:

- оценка кредитного риска;
- мониторинг кредитного риска;
- регулирование кредитного риска.

В соответствии с Постановлением Правления Национального Банка Республики Казахстан от 12 ноября 2019 года № 188. Зарегистрировано в Министерстве юстиции Республики Казахстан 21 ноября 2019 года № 19632 «Об утверждении Правил формирования системы управления рисками и внутреннего контроля для банков второго уровня», банкам второго уровня в срок до 1 июля 2020 года необходимо привести свою деятельность в соответствие с требованиями регулятора.

Принципы и требования НБ РК к коммерческим банкам в рамках системы управления кредитными рисками:

- принятие необходимых мер по обеспечению полноты и достоверности информации;
- банку необходимо осуществлять кредитную деятельность и управление кредитным риском в рамках утвержденной кредитной политики;
- банку необходимо осуществлять кредитную деятельность в соответствии с внутренними документами, регламентирующими совершение операций, которым присущ кредитный риск;

– банк должен обеспечить наличие адекватной рейтинговой модели и (или) скоринговой системы;

– банку необходимо обеспечить наличие адекватной системы классификации активов по уровню кредитного риска;

– банку необходимо обеспечить наличие необходимых инструментов, включая совокупность инструментов хранения данных, обеспечивающую полную и достоверную информацию о займах;

– банку необходимо наличие и функционирование системы управленческой информации

Выводы

В ходе написания статьи были сделаны следующие выводы:

– основным банковским риском, особенно в казахстанской практике, является кредитный риск. Кредитный риск – это риск невозврата (неплатежа) или просрочки платежа по банковской ссуде. Управление этим риском – ключевой фактор, определяющий эффективность деятельности банка. На величину кредитного риска могут оказывать влияние как макро-, так и микроэкономические факторы;

– эффективное управление кредитными рисками решает целый ряд проблем – от отслеживания (мониторинга) риска до его стоимостной оценки. Уровень риска, связанного с тем или иным событием, постоянно меняется из-за динамичного характера внешнего окружения банков. Это заставляет банк регулярно уточнять свое место на рынке, давать оценку риска тех или иных событий, пересматривать отношения с клиентами и оценивать качество собственных активов и пассивов, следовательно, корректировать свою политику в области управления кредитными рисками.

– каждый банк должен думать о минимизации своих рисков. Это нужно для его выживания и для здорового развития банковской системы страны. Минимизация кредитных рисков – это политика снижения потерь, иначе называемая управлением кредитными рисками. Этот процесс управления кредитными рисками включает в себя: предвидение рисков, определение их вероятных размеров и последствий, разработку и реализацию мероприятий по предотвращению или минимизации, связанных с ними потерь;

Деятельность современных коммерческих банков свидетельствует о неэффективном управлении капиталом в Банке, непродуктивных бизнес-процессах, следовательно, о нестабильности программы по управлению кредитными рисками;

– в статье разработан комплекс предложений по совершенствованию управления кредитными рисками в коммерческих банках в период финансово-экономического кризиса и на этапе выхода из него и рассмотрены

регуляторные требования НБ РК для коммерческих банков в системе управления кредитными рисками

Список использованных источников

1 Текущее состояние банковского сектора Республики Казахстан по состоянию на 1 января 2020 года.

2 **Тургульдинова, К. И.** Пути решения проблемы «неработающих» займов // Экономическое обозрение Национального Банка Республики Казахстан. – № 1. – 2016. – С. 26–33.

3 Постановление Правления Национального Банка Республики Казахстан № 30 от 25 февраля 2015 года «Основные направления денежно-кредитной политики Республики Казахстан на 2019 год»

4 Постановление Правительства Республики Казахстан от 29 августа 2014 года № 954 «Об утверждении Концепции развития финансового сектора Республики Казахстан до 2030 года»

5 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана от 30 ноября 2015 г. «Казахстан в новой глобальной реальности : рост, реформы, развитие».

6 **Чернявский, Д. О.** Долларизация // Экономическое обозрение Национального Банка Республики Казахстан. – № 4. – 2015. – С. 13–21.

7 **Симоненко, Н. Н.** Управление рисками в коммерческих банках // Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 11–4. – С. 557–561;

8 <http://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=8638> [Электронный ресурс].

9 **Хамитов, Н. Н.** Банковский бизнес: учебно-практическое пособие. Экономика. – Алматы, 2016.

References

1 Current state of the banking sector of the Republic of Kazakhstan as of January 1, 2020.

2 **Turguldinova, K. I.** Ways to solve the problem of «non-working» loans // Economic Review of the National Bank of the Republic of Kazakhstan. – No. 1. – 2016. – P. 26–33.

3 Resolution of the Board of the National Bank of the Republic of Kazakhstan No. 30 of February 25, 2015 «Main directions of Monetary Policy of the Republic of Kazakhstan for 2019».

4 Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated August 29, 2014 No. 954 « On Approval of the Concept of Development of the Financial Sector of the Republic of Kazakhstan until 2030»

5 Message of the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan dated November 30, 2015. «Kazakhstan in the new global reality: growth, reforms, development».

6 **Chernyavsky, D. O.** Dollarization // Economic Review of the National Bank of the Republic of Kazakhstan, No. 4, 2015, pp. 13-21.

7 **Simonenko, N. N.** Risk management in commercial banks // International Journal of Experimental Education. – 2015. – No. 11–4. – P. 557–561.

8 <http://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=8638> [Electronic resource].

9 **Khamitov, N. N.** Banking business: educational and practical guide. Economy. – Almaty, 2016.

Материал поступил в редакцию 21.09.20.

A. S. Kulembayeva, A. N. Xembayeva, G. K. Beisembayeva

Коммерциялық банктерде несие тәуекелдерін басқару

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 21.09.20 баспаға түсті.

A. S. Kulembayeva, A. N. Xembayeva, G. K. Beisembayeva

Credit risk management in commercial banks

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 21.09.20.

Берілген мақалада коммерциялық банктердің несие қызметіндегі өзгерістерге және дағдарыстан кейінгі кезеңде несие беруді кеңейту үрдісінің тұрақсыздығына байланысты, бұл экономикалық осуді тежейді және мемлекеттік басқару органдарының назарын, атап айтқанда, банктік қадағалау органдарының назарын аударады. Бұл құбылыстар микроэкономикалық, макроэкономикалық және реттеуші деңгейлерде өз көрінісін табады. Несиелер бойынша мерзімі өткен берешектің ұлғаюы және таза пайданың төмендеуі коммерциялық банктердің несиелік тәуекелдерін басқарудың қалыптасқан тәжірибесінің жетілмегенін көрсетеді. Тұрақты осуді қамтамасыз ету үшін экономиканың нақты секторы несие

қолдауды қажет етеді, ол Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Басқармасының 2019 жылғы 12 қарашадағы № 188 қаулысымен бекітілген Екінші деңгейдегі банктер үшін тәуекелдерді басқару және ішкі бақылау жүйесін қалыптастыру қағидаларында айтылған. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2019 жылғы 21 қарашада № 19632 тіркелді және Базель III стандарттарына арналған тұжырымдамаға сәйкес екінші деңгейлі банктерге қойылатын реттеушілік талаптар кешені бойынша ҚР ҰБ мақұлдаған ұзақ мерзімді картада.

Кілтті сөздер: несие тәуекелдер, несие тәуекелдерді басқару, несие тәуекелдерді басқару мәселелері, несие тәуекелдерді төмендету жолдары.

In this article, the research is due to changes in the lending activities of commercial banks and the lack of stability of the trend to expand lending in the post-crisis period, which hinders economic growth and attracts the attention of public administration in general and banking supervision in particular. These phenomena are manifested at the microeconomic, macroeconomic and regulatory levels. An increase in overdue loans and a decrease in net profit indicates the imperfection of the existing practice of managing credit risks of commercial banks. To ensure sustainable growth, the real sector of the economy needs credit support, which is voiced in the Rules for the formation of a risk management and internal control system for second-tier banks, in the approved Resolution of the Board of the National Bank of the Republic of Kazakhstan dated November 12, 2019 No. 188. Registered with the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan on November 21.

Keywords: credit risks, credit risk management, problems in credit risk management, ways to reduce credit risks.

SRSTI 06.52 13

<https://doi.org/10.48081/LBQV4982>

A. Zh. Mussina

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar

IMPROVEMENT OF THE MORTGAGE LENDING SYSTEM

The article provides a comprehensive analysis of mortgage lending, identifies trends and elaborates a set of measures for its development in the Republic of Kazakhstan, which makes a certain contribution to the development of a system of knowledge about the mechanisms of organizing mortgage lending based on market principles.

Keywords: Mortgage lending, real estate, mortgage lending mechanism.

Introduction

Buying your own home is a primary need for every family. The traditional scheme of financing housing construction in Kazakhstan was a centralized allocation of budgetary resources for the construction of public housing and its free distribution among citizens who are in line to improve housing conditions. During the period when Kazakhstan gained its independence and transition to a market economy, this scheme showed its inconsistency. In the context of reducing the provision of public housing, the main source of funds for the purchase of housing are own funds of the population, as well as bank loans. In the Message to the people of Kazakhstan, the President of the country N. Nazarbayev noted that the introduction of the Kazakhstani model of mortgage lending is a significant contribution to solving the housing problem, activating the housing market. Accelerated solution of the housing problem in connection with the implementation of the housing construction program is one of the strategic issues of the new Presidential Address. Housing construction is the new locomotive of our economy [1].

Under these conditions, there is a need for long-term loans to the population for housing construction, minimally exposed to inflation and as secured as possible by timely repayment. The experience of foreign countries shows that with the proper organization and maintenance of a balanced state policy, mortgages are

gradually transformed into a self-financing system, which ensures and largely determines the functioning of the housing market.

Housing construction is recognized as one of the priorities of the Development Strategy of Kazakhstan until 2050 and is one of the most important tasks of a national nature. In this regard, the main areas of a number of adopted programs for the development of housing construction in the Republic of Kazakhstan are to ensure a sustainable growth rate in the construction of housing accessible to wide sections of the population by reducing its cost [2].

The Kazakh government has launched a new housing construction program for housing and construction savings. This program was a continuation of the completed State Housing Program for 2008–2010.

The main goals and objectives of the program:

- Housing development and housing market formation.
- Satisfaction of the population's need for high-quality housing that meets the modern standard of living, affordable and forms of payment.
- Creation of an attractive system for customers, providing for the choice of an appropriate mechanism for financing and lending when purchasing housing.
- Transition from the practice of providing free housing, classified as a public utility housing, to the practice of building commercial housing and acquiring citizens at its own expense.

It is planned that annually in Kazakhstan will build up to 6 million square meters. m. The system of housing savings for a specified period has been tested for quality. For three years, 535 thousand Kazakhstanis have solved their housing problem. Moreover, special emphasis is placed on the regions of the republic. Recently, the Almaty region has consistently maintained its leading position in the republic in the production of construction work. So, last year the plan for housing commissioning was significantly overfulfilled (it was supposed to introduce 654 thousand sq. m., In fact, 703 thousand were commissioned in the amount of almost 173 billion tenge).

It is noteworthy that low-cost communal, rental and mortgage apartments are notable for their attractive layout and design, the spacious rooms have «finished» the final finishing. Builders have applied heat-saving technologies, paying special attention to the thermal insulation of entrances, attics and basements. The adjacent territory is landscaped and illuminated at night, in the courtyards there are children's play and sports grounds.

The implementation of the new program «Affordable Housing 2020» initiated by the Head of State in the January Message is the main goal, which is to commission at least 1 million square meters. m of rental housing - according to the Kyzylorda practice of construction of similar residential buildings under the state

program it is about three hundred five-story 60-apartment buildings. That is, about 18 thousand Kazakhstani families will be able to improve their living conditions annually. The state will provide it with all necessary means. The government is instructed to create and adopt this document by July 1 of the current year.

In an interview with KP, the chairman of the Agency for Construction and Housing and Utilities Serik NOKIN spoke about how the new housing program will be conducted. According to him, for the successful implementation of the task set by the Head of State in the Message to the people of Kazakhstan to increase the volume of commissioning rental housing to 1 million square meters, additional funding is required annually for the construction of engineering and communications infrastructure. Already from this year it is necessary to increase the annual funding from 40 to 50 billion tenge, and from 2013 to bring it to 60 billion tenge annually. As a result, this will allow to provide with engineering networks and communications not only areas of multi-residential buildings, but also areas of IZhS, whose share in the total amount of housing construction in the Republic of Kazakhstan is very weighty and in 2012 reached 55 %. As a result of all measures taken, about 6 million square meters of housing will be introduced in Kazakhstan annually, including about 3.2 million square meters of individual housing construction [3].

In early spring of 2018, President Nursultan Nazarbayev took the initiative to carry out large-scale social reforms. In addition to tax cuts and microcredit for business, we are talking about the introduction of a new mortgage lending program.

The main objective of the project (Nazarbayev called the program «7-20-25»)

– the creation of a truly affordable housing mortgage for the general population. To this end, it is planned to implement the following mechanisms for the provision of cheap resources:

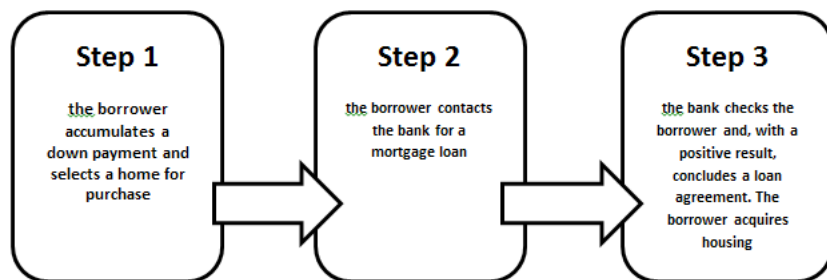
- the interest rate on the loan will not exceed 7 % per year (we recall today it reaches 14–16 %);
- the initial payment will reach a maximum of 20 % (now banking organizations require up to 30 %, in some cases up to 50 %);
- in order to minimize monthly payments for the population, the loan period will be extended to 25 years, as opposed to current requirements of 10–15 years.

It is planned that the conditions proposed by the president will allow not only to buy a living space on credit, but also to successfully service the loan, taking into account the possibilities of the family budget (Fig. 1). Only those banks that meet the criteria of financial sustainability and occupy recent positions in the national rating will be allowed to participate in the program. More accurate requirements for financial institutions are currently under development. Experts expect that the

current figures (70-80 billion tenge, which banks annually issue for mortgages) thanks to the program will be increased by 30-40% [4].

At the moment, the following banks offer the mortgage program:

- 1 Halyk Bank of Kazakhstan
- 2 House Construction Savings Bank of Kazakhstan
- 3 ATFBank
- 4 Tsesna bank
- 5 Eurasian Bank
- 6 Bank CenterCredit
- 7 Bank RBK
- 8 Forte Bank
- 9 Sberbank [5].

Picture 1 – The process of obtaining a mortgage loan

The parameters of mortgage housing loans issued by banks under the Program and the rights of claim for which the Operator buys back must comply with the following criteria:

Table 1 – Criteria for the program «7-20-25»

Program	«7-20-25»
Special purpose	Acquisition of primary housing
Annual nominal interest rate	7 %
An initial fee	20 % of the value of the collateral
Term mortgage loan	up to 25 years
Mortgage loan currency	Tenge
The maximum cost of purchased housing	25 million tenge for the cities of Astana, Almaty, Aktau, Atyrau

Program	«7-20-25»
Maximum loan amount	15 million tenge – for other regions
Collateral	Not installed
Cost of collateral	Acquired residential real estate
Commission for the provision and maintenance of the loan	Not charged
Insurance of collateral and the life of the borrower	Not required. If necessary, the bank provides insurance of mortgaged property and the life of the borrower at its own expense.
Homelessness criterion	Set by

To obtain a loan under the Program, an individual must meet the following requirements:

1) the presence of income from labor and (or) business activities, confirmed by one of the following documents at the discretion of the bank:

- extracting a single accumulative pension fund from an individual retirement account for the last six months;
- certificate of income from work for the past six months;
- the tax return on the individual income tax of the individual borrower for the last tax period;
- other documents reflecting the availability of the borrower’s obligations under the mortgage housing loan agreement in accordance with the internal documents of the bank;

2) the absence of outstanding debt on mortgage housing loans under the Program and other mortgage housing loans;

3) the absence on the territory of the Republic of Kazakhstan of housing by right of ownership, except for:

- availability of rooms in dormitories with a useful area of less than 15 square meters for each family member;
- residential buildings in emergency condition, threatening to collapse (collapse), which is confirmed by the relevant certificate of the local executive body on the location of the dwelling.

Requirements for borrowers do not apply to co-borrowers for whom the bank establishes requirements independently. The Bank has the right to establish additional requirements for borrowers, as well as to the object and value of the collateral, not inconsistent with the Program.

Under the Program, refinancing (obtaining a mortgage loan by a person for full or partial repayment of a mortgage loan previously issued) is not allowed.

Prior to issuing a housing mortgage loan, the bank, in accordance with the requirements of the legislation of the Republic of Kazakhstan and the internal documents of the bank, makes an assessment of the creditworthiness of the borrower and co-borrower (if any).

The decision to issue a mortgage housing loan is made by the bank in accordance with its internal documents.

The mortgage loan agreement concluded between the bank and the borrower must comply with the requirements of the legislation of the Republic of Kazakhstan and contain conditions on the possibility of the bank assigning the rights of claim under the mortgage loan agreement to the Operator, as well as the consent of the borrower (co-borrower) to provide the Operator with information on the mortgage housing loan, including those related to banking and other legally protected secrets. The annual effective interest rate (GESV) specified in the mortgage loan agreement may differ from the annual nominal rate for a mortgage housing loan, since the GESV is an estimated value of the loan cost for the bank, while the borrower will make payments only within the nominal interest rate on the loan [6].

«Baspana Hit» is a private mortgage lending program for primary and secondary housing from the mortgage organization Baspana, which is the operator of the state program «7-20-25».

The program «Baspana Hit» is not a state, it does not have those restrictions and requirements for borrowers that are present in «7-20-25.» Unlike the «7-20-25» program, the housing available under the program is primary or secondary. Interest rate – 11 %. Maximum loan term – 15 years [7]. Housing Construction Savings Bank of Kazakhstan JSC is a subsidiary of Baiterek NMH JSC, which implements the system of housing construction savings, which is aimed at improving the housing conditions of the population through attracting money from depositors to housing construction deposits and providing them with housing loans.

At the beginning of this year, Zhilstroybank is the leader among banking institutions issuing mortgages in Kazakhstan. It accounts for about 60% of all loans issued in the country, and the bank is the main operator of state housing lending programs [8].

To get a housing loan, you need:

- open a deposit in Zhilstroysberbank;
- determine the amount of the contract that will be required to improve housing conditions;
- save for 3 years (the minimum accumulation period) 30 % of the contractual amount, the remaining 70 % you get in the bank in the form of a housing loan;
- to reach the minimum estimated indicator – 16. The estimated indicator (op) is an indicator of your financial discipline. The higher the estimated figure, the lower the loan rate, which you get, having accumulated half the amount. If you replenish your

deposit for 3 years in the amount specified in the contract of housing savings (monthly installment) – you are assigned a minimum OP equal to «16», and you will receive a loan at 5 % per annum.

If your op is above 16, you will receive a loan at a rate even lower - at least up to 3.5 % per annum.

Lending rate for housing loan: 3.5 % – 5 % per year

Loan amount: up to 100,000,000 tenge

Loan term: from 6 months to 25 years

To get a mortgage on secondary housing, it takes half the amount and the interest rate varies from 3.6% to 8.5 % [9].

In this section, the main points for the development of mortgage lending in the domestic market are noted, and the main and most profitable ways to purchase your own home are noted at the expense of the bank.

Conclusion

At all times, the most enduring economic mechanism for raising the effective demand of the population is the one that brings noticeable benefits, develops the real estate market, and therefore pulls the economy out of the abyss. Mortgage has been and remains such an effective lever for raising capital. If we talk in general about the mortgage, then, first of all, it should be noted that it helps people to improve their living conditions now, and not later. For banks, these are additional revenues covering deposit payments. And only thanks to these two moments, the mechanism of the mortgage will develop with us. Now a new generation is growing up, with a completely different mindset. If the old generation is still afraid to live on credit, then young ambitions have more, bigger demands, they want to get everything now and immediately. Therefore, they treat the credit system more calmly. In the meantime, a person seeks for the best, the mortgage will develop. In general, the existing mortgage lending system is an updated system in which, however, both old and new forms of mortgage lending still coexist, essentially reproduce the features of the transition period from centralization to decentralization of economic management, lays the foundation for business development farm, and in the banking sector.

References

- 1 **Nazarbayev, N.** President's Address to the People of Kazakhstan «Kazakhstan on the Way to Accelerated Economic, Social and Political Modernization» dated February 18, 2005.
- 2 **Nurymbetov, T. Zh., Pernebekov, D.** «The Role of Mortgage Lending in the Housing Market Development» Scientific journal. The editors of Turan. – 2010. – No. 1 (64). – 141–143 p.

3 «A clear answer to the housing problem». In Kazakhstanskaya Pravda newspaper. – No. 51 (26870) – 18.02.2012.

4 info.homsters.kz [Electronic resource].

5 findhow.org [Electronic resource].

6 Resolution of the Board of the National Bank of the Republic of Kazakhstan dated May 31, 2018 No. 107.

7 egov.kz [Electronic resource].

8 kreditorpro.ru [Electronic resource].

9 hcsbk.kz [Electronic resource].

Material received on 21.09.20.

А. Ж. Мусина

Ипотека насыясы жүйесін жақсарту

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 21.09.20 баспаға түсті.

А. Ж. Мусина

Совершенствование системы ипотечного кредитования

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 21.09.20.

Мақалада ипотекалық несиелеудің жан-жақты талдауы келтірілген, тенденциялар анықталған және Қазақстан Республикасында оны дамыту бойынша шаралар кешені әзірленген, бұл нарық конъюктурасы негізінде ипотекалық несиелеуді ұйымдастыру тетіктері туралы білім жүйесін дамытуға белгілі үлес қосады. принциптері.

Кілтті сөздер: Ипотекалық несиелеу, жылжымайтын мүлік, ипотекалық несиелеу механизмі

В статье дан комплексный анализ ипотечного кредитования, выявлены тенденции и разработан комплекс мер по его развитию в Республике Казахстан, что вносит определенный вклад в развитие системы знаний о механизмах организации ипотечного кредитования на основе рыночных условий. принципы.

Ключевые слова: Ипотечное кредитование, недвижимость, механизм ипотечного кредитования.

FTAMP 06.52.45

<https://doi.org/10.48081/TPBF5864>

Л. А. Попп, А. Ж. Алибекова, Г. Б. Нуралдинова

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

КОРОНОВИРУСТЫҢ ТАРАЛУЫНА БАЙЛАНЫСТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАҒДАРЫСТЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСКЕ ӘСЕРІ

Бұл мақалада коронавирустың Қазақстандағы шағын және орта бизнеске, сондай-ақ пандемиядан зардап шеккен экономиканың басқа салаларына әсері талданады. COVID-19 пандемиясы тудырған қазіргі экономикалық дағдарыс өзінің мәні жағынан бірегей, өйткені ол экономиканың көптеген салаларына әсер етті. Пандемия әлемнің барлық елдерінің экономикасына кері әсерін тигізді. Бұл көбіне қабылданған шектеу шаралары ШОБ үлесі ең көп шоғырланған салаларға кері әсерін тигізуіне байланысты. Сұраныс пен кірістің төмендеуі айналым қаражатын толтыруға қаражаттың жетіспеуіне, оның міндеттемелерінің төлем қабілеттілігінің төмендеуіне әкелді; сонымен қатар ШОБ қызметкерлерді ұстап қалу және шектеуші шараларды сақтау үшін қосымша шығындар проблемасына тап болды.

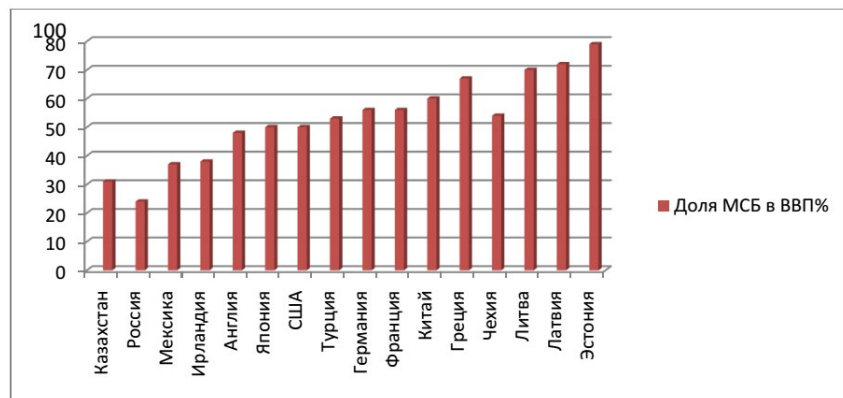
Кілтті сөздер: кәсіпкерлік, шағын және орта бизнес, COVID-19 пандемиясы, кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау.

Кіріспе

Шағын және орта бизнес – бұл мемлекеттің бүкіл экономикалық жүйесі құрылатын экономиканың тірегі. Бұл экономиканың ғана емес, тұтастай алғанда бүкіл мемлекеттің тұрақтылығы мен тұрақтылығын қамтамасыз ететін шағын және орта бизнес. Күшті шағын және орта бизнес – бұл жұмыс орындары, мемлекетке төленген салықтар, бұл қоғамға дағдарыстық кезеңдерге төтеп беруге көмектесетін күшті ШОБ.

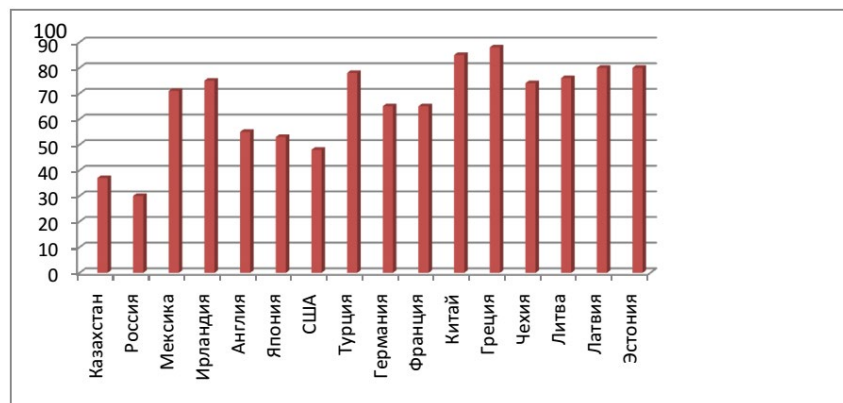

Қазақстан экономикасындағы ШОБ үлесі елдің ЖІӨ-нің 30,8 % құрайды, бұл басқа елдермен салыстырғанда төмен көрсеткіш. 1-суретте әр түрлі елдердегі ЖІӨ-дегі ШОБ үлесі көрсетілген.

Сурет 1 – Елдердің ЖІӨ-дегі ШОБ үлесі

ШОБ-тағы жұмыспен қамтылған халықтың үлесі 37% құрайды (3,3 млн. адам). Әлемдік стандарттар бойынша бұл көрсеткіш төмен деңгейде, өйткені дамыған елдерде елдің ШОБ-ы елдің ЖІӨ-нің жартысынан көбін құрайды. 2-суретте кейбір елдермен салыстырғанда ШОБ-тағы Қазақстанның жұмыспен қамтылған халқының үлесі көрсетілген.

Сурет 2 – Қазақстанның жұмыспен қамтылған халқының ШОБ-тағы үлесі

Қазақстан экономиканы дамытудағы ШОК-тің маңыздылығын түсіне отырып, 2050 жылға қарай шағын және орта бизнестің ЖІӨ-дегі үлесін 50 % дейін жеткізуді мақсат етіп қойды, 2025 жылға қарай ШОБ-тың ЖІӨ-дегі үлесі 35 % құрауы керек.

Қазақстан бұл мақсатқа жете ала ма? Шынында да, бұл сахнаға қойылғанда, кез-келген адам пандемиямен жағдайды елестете алмайды. Пандемияға қарсы күресте қабылданған шектеу шараларының салдары барлық елдердің экономикасына бір жылдан астам уақыт әсер етеді.

Зерттеудің нысаны: Қазақстан Республикасындағы шағын және орта бизнес

Зерттеудің пәні: коронавирустың Қазақстан Республикасындағы шағын және орта бизнеске таралуына байланысты экономикалық дағдарыстың әсері

Мақсаты: коронавирустың Қазақстандағы шағын және орта бизнеске, сондай-ақ пандемиядан зардап шеккен экономиканың басқа салаларына әсерін талдау.

Міндеттері:

– Экономикалық секторлардың өсу / құлдырау динамикасын талдау;

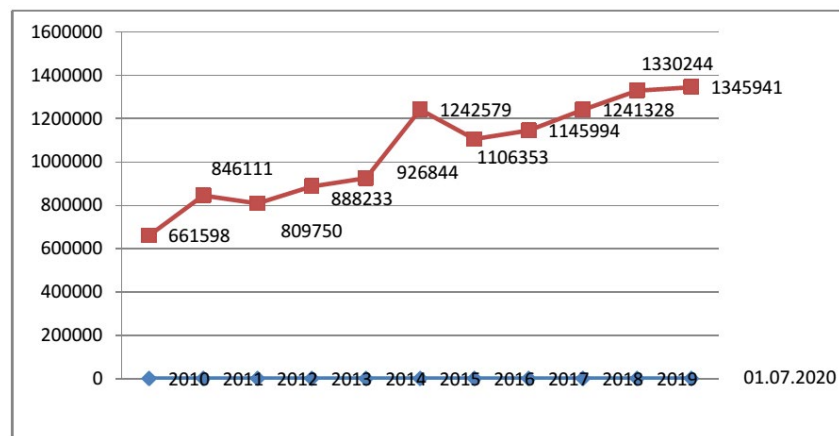
Зерттеудің әдістері мен нәтижесі

Бұл мақалада коронавирустың Қазақстандағы шағын және орта бизнеске, сондай-ақ пандемиядан зардап шеккен экономиканың басқа салаларына әсері талданады. COVID-19 пандемиясы тудырған қазіргі экономикалық дағдарыс өзінің мәні жағынан бірегей, өйткені ол экономиканың көптеген салаларына әсер етті. Пандемия әлемнің барлық елдерінің экономикасына кері әсерін тигізді.

Қазақстандағы ШОБ-тың кәсіпкерлікті қолдау бағдарламаларын жасау кезінде ескеру қажет өзіндік ерекшеліктері бар. Осылайша, Қазақстандағы ШОБ өнімділігінің төмендігімен, аймақтық және салалық шоғырлануымен сипатталады. Демек, аумақтық тұрғыдан ШОБ көбінесе Алматы – 195 589, Нұр-Сұлтан – 138707 қалаларында, сондай-ақ Алматы мен Түркістан облыстарында дамып, жұмыс істейді. Солтүстік Қазақстан мен БҚО-да жұмыс істейтін ШОК-тардың ең аз саны, сәйкесінше 30,6 мың және 43,1 мың. Аймақтардағы шағын және орта бизнес субъектілерінің санының көбеюіне немесе азаюына географиялық орналасуы, халық саны, аймақ дамуының жалпы экономикалық шарттары, кәсіпкерлік белсенділік деңгейі және басқалары сияқты факторлар әсер етеді.

Өндірістің ең үлкен үлесі (88 %) шағын (15–100 адам) және орта (101–250 адам) кәсіпорындарға келеді. Бір айта кетерлігі, бұл жұмыс істеп тұрған ШОБ-тың тек 20 % құрайды. ШОБ-тің 2/3 бөлігі және ШОБ-та жұмыс істейтіндердің жартысы еңбек өнімділігі төмен салаларда ұсынылған:

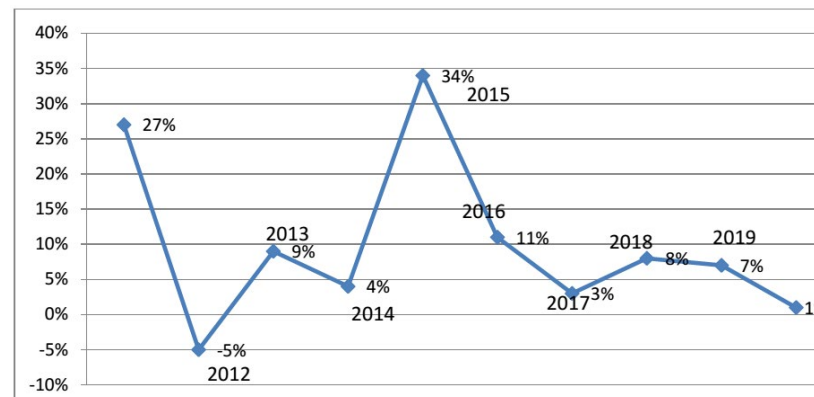
көтерме және бөлшек сауда, ауыл шаруашылығы және қызмет көрсету. Сонымен бірге, пандемия жағдайында бұл секторлар қабылданған шектеуші шараларды ескере отырып, ең көп зардап шеккен салалардың бірі болып шыққанын атап өткім келеді. Ресурстардың шектеулілігі және ШОБ-тың капиталға қол жетімділігінің төмендеуі жағдайды үлкен бизнеске қарағанда қиындатты.

Сурет 3 – Жыл бойына жұмыс істеп тұрған ШОК саны

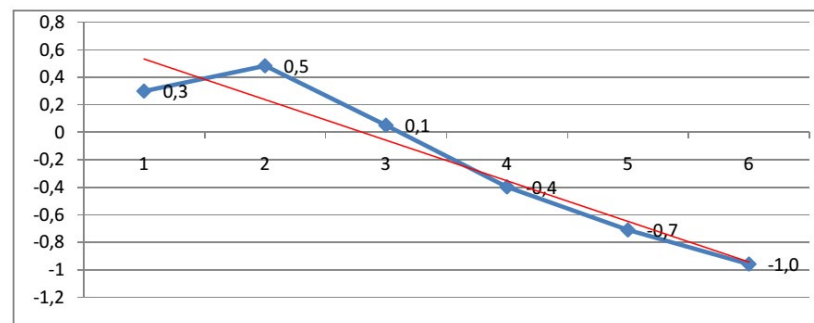
3-суретте көрсетілген ШОК санының өсуіне талдау жасай отырып, оның жүйелі болмағандығы туралы қорытынды жасауға болады: белсенді өсудің де, регрессияның да кезеңдері болды. Жұмыс істеп тұрған ШОК санының өсуінің ең белсенді кезеңі 2015 жылға сәйкес келді, 2014 жылмен салыстырғанда өсім 34 % құрады (315 735 бірлік). Бұл 4-суретте де айқын көрініс тапты. Ең үлкен құлдырау келесі 2016 жылы болды, белсенді ШОБ санының 24 %-ға төмендеуі (-136,226 бірлік).

Талдау нәтижесінде белсенді өсу кезеңі өткендігі анықталды. 2020 жылдың алғашқы алты айында жұмыс істеп тұрған ШОК саны 1 % өсті. Егер өсім қалған алты айда бірдей қарқынмен жалғасады деп болжасақ, онда жалпы жыл бойына жұмыс істеп тұрған ШОК саны 2 %-ға ғана өседі. Өсім 7 % болған 2019 жылмен салыстырғанда, 2018 жылы өсім 8 % құрады. Үкімет қабылдаған шаралар ШОБ санының тұрақты өсуін қамтамасыз ете алмайтыны анық. Пандемияның қазіргі жағдайы жұмыс істеп тұрған ШОК санына жақсы әсер етпейді.

Сурет 4 – Пайдаланылып жатқан ШОБ саны, пайызбен, жыл бойынша

2019 жылы және 2020 жылдың қаңтар-маусым кезеңінде жұмыс істеп тұрған ШОК санының өсу динамикасы толығырақ зерттелген.

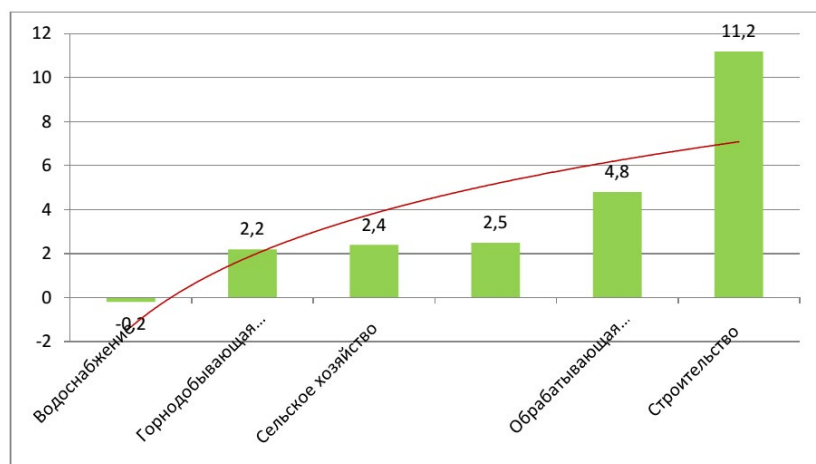
Сурет 5 – Жұмыс істеп тұрған ШОК санының өсу динамикасы / 2020 жылы айлар бойынша пайыздық қатынаста.

5-суретте 2020 жылдың алғашқы алты айында жұмыс істеп тұрған ШОБ санының төмендеу тенденциясы айқын көрсетілген. Төмендеу үрдісі жалғасады деп болжауға болады және егер Үкімет қазіргі жағдайда оның өмір сүруіне емес, ШОБ-ны қалпына келтіруге бағытталған шараларды қабылдамаса, құлдырау едәуір маңызды болуы мүмкін.

Пандемия әлемнің барлық елдерінің экономикасына кері әсерін тигізді. Бұл көбіне қабылданған шектеу шаралары ШОБ үлесі ең көп шоғырланған салаларға кері әсерін тигізуіне байланысты. Сұраныс пен кірістің төмендеуі айналым

қаражатын толтыруға қаражаттың жетіспеуіне, оның міндеттемелерінің төлем қабілеттілігінің төмендеуіне әкелді; сонымен қатар ШОБ қызметкерлерді ұстап қалу және шектеуші шараларды сақтау үшін қосымша шығындар проблемасына тап болды.

Қазіргі жағдай 2020 жылғы қаңтар-маусымда өндірілген жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ) көлемі 27,7 трлн. теңгені құрады және өткен жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда нақты мәнде 1,8 %-ға төмендеді (Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің мәліметтері). 2020 жылы 2019 жылға қатысты теріс өсім болғанымен, 2020 жылы ЖІӨ 2018 жылдың сәйкес кезеңіндегі ЖІӨ-ден 11,2 %-ға жоғары екенін ескеру қажет.

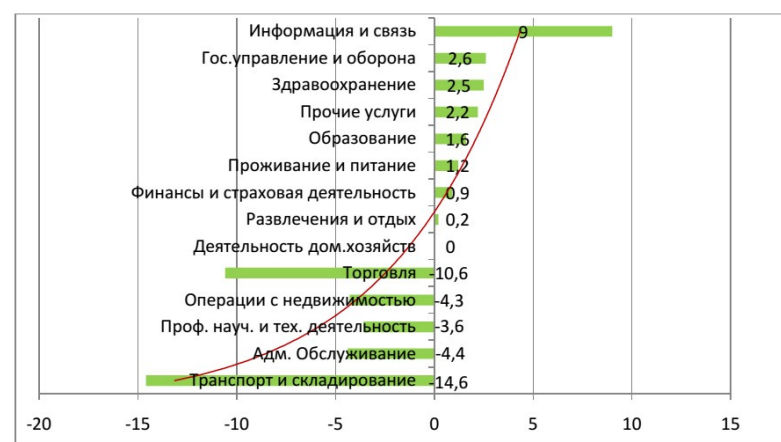

Сурет 6 – Экономика салаларының динамикасы пайыздық қатынаста

ЖІӨ құрылымында тауарлар өндірісінің үлесі 37,9 %, қызметтер өндірісі 55,9 %, салықтар 6,2 % құрады. Тауар өндірісінде ЖІӨ-нің өсуі 2020 жылы өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 4,1 % байқалады. Экономика салалары бойынша, 6-суретте көрсетілгендей, құрылыс секторы негізгі өсімді көрсетті. Су секторының аздап құлдырауын қоспағанда, экономиканың қалған бөліктері де өсімді көрсетті.

Қызметтер өндірісінде 2020 жылы ЖІӨ-нің өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 5,5 %-ға төмендеуі байқалады. Бұл жерде көлік және қойма, сауда, әкімшілік қызметтер, жылжымайтын мүлік пен кәсіби қызмет секторларының айтарлықтай құлдырауын атап өту қажет. Бұл салалар қызмет көрсету өндірісінде ЖІӨ-нің 65,9 % құрайды

7-сурет экономикалық салалардың өсу / құлдырау динамикасын пайыздық мөлшерде нақты көрсетеді, мұнда көлік және қойма секторында физикалық көлем индексі өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 2020 жылы 85,4 % құрады, ал негізгі құлдырау жолаушылар қызметі саласында болды. тасымалдау. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің мәліметтері бойынша жүк айналымының көлемі 2020 жылы 276,6 млрд тонна-километрді құрап, 1 данаға қарағанда 3,4 % төмендеді. 2019 жылы жолаушылар тасымалы көлемі 77,2 млрд. Жолаушы-километрді құрап, 45,2 %-ға төмендеді. Өнеркәсіптің құлдырауына COVID-19 таралуын болдырмау үшін қабылданған шектеулер әсер етті.

Сурет 7 – Экономика салаларының динамикасы пайыздық қатынаста

2020 жылы сауда саласындағы физикалық көлем индексі 7-суретке сәйкес өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 89,4 % құрады. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің мәліметтері бойынша, бөлшек сауда көлемі 2020 жылдың 1 жартыжылдығында 4,6 трлн. теңгені немесе 2019 жылдың тиісті кезеңінің деңгейіне 87,4 % құрады. Көтерме сауданың көлемі 10,1 трлн. теңгені немесе 2019 жылдың тиісті кезеңінің деңгейінің 92,1 %-ын құрады. Бөлшек саудада және көтерме саудада халық арасында COVID-19 ауруының көбеюін болдырмау үшін қажет болған шектеу шаралары нәтижесінде зардап шеккен.

Қорытынды

Зерттеу көрсеткендей, COVID-19 пандемиясы Қазақстандағы ШОБ-қа, әсіресе шағын бизнеске айтарлықтай кері әсерін тигізді. Бұл, бір жағынан,

ШОБ пен секторда жұмыспен қамтылған халықтың сауда және қызмет көрсету сияқты салаларда көп шоғырлануымен, екінші жағынан, ресурстардың шектеулі болуына және ШОБ-тың капиталға қол жетімділігінің төмендеуіне байланысты. Бұған қоса, Қазақстандағы ШОБ құрылымдық ерекшеліктерін атап өткен жөн, ол екі ірі қалада шоғырланудың жоғары болуымен, штат саны 100-ден 250 адамға дейінгі орта кәсіпорындардың үлесінің төмендігімен және еңбек өнімділігі салыстырмалы түрде төмен салаларда шоғырланумен сипатталады. Теріс динамика көрсеткен секторларда құлдырау карантиндік шаралармен де байланысты екенін атап өтуге болады. Сонымен бірге, біз қоғамдық тамақтандыру қызметі саласындағы оң динамиканы атап өтеміз. Карантиндік шараларға қарамастан, бұл секторлар жеткізілім қызметін ұсына алды. Карантиндік шаралардың әлсіреуі кезеңінде халықтың осы қызметтерге кейінге қалдырылған сұранысы және сұраныстың өсуі де өз рөлін ойнады. Сонымен бірге, күзде COVID-19 пандемиясының екінші толқыны пайда болу мүмкіндігін ескере отырып, орналастыру және тамақтану, ойын-сауық және демалыс, білім беру және басқа қызметтерге сұраныстың тұрақтылығына қатысты тәуекелдер сақталуда, бұл ШОБ үшін одан әрі шектеу шараларын қабылдауы мүмкін. және халық.

Пайдаланған деректер тізімі

1 Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің www.stat.gov.kz веб-сайтынан алынған мәліметте. [Электронды ресурс].

2 2020 жылғы маусымда ШОБ жүргізілген сауалнама нәтижелері туралы есеп. [Электронды ресурс]. – www.damu.kz Ernst & Young LLC, 2020,

References

1 Qazaqstan Respublykasy Ulttyq ekonomika ministrlygi Statistika komitetiniń veb-saitynan alyngan malimette. [Data from the website of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan]. [Electronic resource]. – www.stat.gov.kz.

2 2020 jylgy maýsymda ShOB júrgizilgen saýalnama nátiжелeri týraly esep [Report on the results of the survey of SMEs conducted in June 2020]. [Electronic resource]. – www.damu.kz Ernst & Young LLC, 2020.

Материал 21.09.20 баспаға түсті.

Л. А. Понн, А. Ж. Алибекова, Г. Б. Нуралдинова

Влияние экономического кризиса, связанного с распространением коронавируса на малый и средний бизнес в Республике Казахстан

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 21.09.20.

L. A. Popp, A. Zh. Alibekova, G. B. Nuraldinova

Impact of the economic crisis related to the distribution of coronavirus on small and medium businesses in the Republic of Kazakhstan

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 21.09.20.

В данной статье проведен анализ влияния коронавируса на малый и средний бизнес Казахстана, а также на другие сектора экономики, наиболее пострадавшие от пандемии. Текущий экономический кризис, вызванный пандемией COVID-19, достаточно уникален по своей сути, так как он оказал влияние на большинство отраслей экономики. Пандемия оказала негативное влияние на экономику всех стран мира. Во многом это обусловлено тем, что принятые ограничительные меры повлекли за собой негативное влияние на отрасли с наибольшей концентрацией доли МСБ. Снижение спроса и выручки повлекли за собой нехватку средств на пополнение оборотного капитала, снижение платежеспособности по своим обязательствам, помимо этого МСБ столкнулся с проблемой удержания персонала и дополнительных расходов по соблюдению ограничительных мер.

Ключевые слова: предпринимательство, малый и средний бизнес, пандемия COVID-19, государственная поддержка предпринимательства.

This article analyzes the impact of the coronavirus on small and medium-sized businesses in Kazakhstan, as well as on other sectors of the economy most affected by the pandemic. The current economic crisis caused by the COVID-19 pandemic is quite unique in its essence, as it has impacted most sectors of the economy. The pandemic has had a negative impact on the economies of all countries of the world. This is largely due to the fact that the adopted restrictive measures entailed a negative impact on the industries with the highest concentration of the share of SMEs.

The decrease in demand and revenue resulted in a shortage of funds for replenishment of working capital, a decrease in solvency for its obligations, in addition, SME faced the problem of staff retention and additional costs to comply with restrictive measures.

Keywords: entrepreneurship, small and medium-sized businesses, COVID-19 pandemic, state support for entrepreneurship.

МРНТИ 06.73.07

<https://doi.org/10.48081/VJNN9752>

С. Т. Сейдалин, И. В. Мамонова, Н. В. Кофтанюк

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

ПРИНЦИПЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНВЕСТИЦИЙ В СТРОИТЕЛЬСТВЕ

В статье рассматриваются факторы и условия, необходимые для оценки инвестиционных проектов в строительстве. Основное внимание уделяется расчету суммарных приведенных затрат эффективности вложений на промышленных предприятиях. Научная новизна заключается в том, что на территории Республики Казахстан официально не определены национальные принципы оценки определения эффективности инвестиций в строительстве. В результате определено, что ключевыми факторами эффективности инвестиций в строительстве являются: специфика проекта и его окружение, возможные несовпадения интересов участников реализации инвестиционных проектов, динамичность процессов, связанных с реализацией инвестиционных проектов.

Ключевые слова: инвестиции, эффективность, промышленное предприятие, оценка, инвестиционный проект.

Введение

Анализ показателей инвестиций в строительстве показал, что оценка эффективности инвестиций в проекте (инвестиционных строительных проектов) занимает особое место в инвестиционном менеджменте и выражается процессом выбора и обоснования возможных вариантов инвестирования денежных и других капиталов для того, чтобы их увеличить, так как это важно, как для инвесторов, так и для тех, кто реализует инвестиционный проект в строительстве.

Официальные документы, определяющие принципы определения эффективности инвестиций в строительстве в Республике Казахстан нами не установлены. В государственных инвестиционных программах при определении эффективности благоприятными характеристиками инвестиционных проектов в строительстве признаются следующие: рост

занятости населения и числа рабочих мест; улучшение уровня освоения территории; совершенствование экологической обстановки и прочие. Отмечается, что инвестиционные проекты в строительстве не могут быть принятыми к осуществлению, если они не обеспечивают следующие условия:

– возмещение инвестиционных сумм и иных вложенных капиталов после создания новых объектов, производств или их технического переоснащения, модернизации или реализации товаров, услуг и продукции, производимых на них;

– обеспечение уровня прибыли, которая показывает не ниже желательной для инвесторов рентабельность;

– обеспечение окупаемости вложенных инвестиций в сроки, определенные инвесторами.

Основной задачей инвестиционного менеджмента для проведения оценки инвестиционного проекта при осуществлении инвестиционных вложений в реальные строительные проекты является к тому же определение возможности достижения экономических результатов, вышеназванных нами. Считается эта задача сложным и достаточно ответственным этапом при принятии инвестиционных решений, так как усиливается обстоятельствами, следующей направленности:

– могут осуществляться инвестиционные вложения как в разовом порядке, так и неоднократно (в первом случае – при создании новых предприятий; во втором – при осуществлении предприятиями их производственно-хозяйственной деятельности);

– в связи с длительностью сроков осуществления в строительстве всех инвестиционных проектов (результаты от инвестирования получаются от периода реального инвестирования (период: год и более) результаты инвестирования имеют характер относительно вероятностный, так как весь процесс растянут по времени;

– в процессе их осуществления в связи с длительностью сроков реализации строительных проектов при осуществлении экономической деятельности отмечаются и весьма вероятные изменения внешней среды (финансово-кредитная политика страны, налоговой системы, условий землепользования и другие).

Исходя из всех вышеназванных условий, отмечается в инвестиционном менеджменте важность эффективности инвестиционных строительных проектов, при этом, чтобы рассчитать экономическую эффективность инвестиционных проектов в строительстве, нужно соблюдать следующие принципы, отраженные нами на рисунке 1.

Принцип комплектности предугадывает многоплановость и полноту проведения в различных аспектах и направлениях относительно оценки экономической эффективности проекта. Выражается это в учете выгод и затрат по проекту и результатов инвестирования за весь цикл жизни проекта (от периода зарождения идеи до периода полной его реализации), а также в учете результатов осуществления проекта, как прямых, так и косвенных.

Принцип системности характеризуется тем, что при реализации проектов в строительстве имеют место как прямые экономические эффекты от влияния определенных факторов, так и эффекты синергии. Это объясняется тем, что достижение локального оптимального результата согласно теории систем, не всегда позволяет получить по всей системе общие оптимальные показатели. При этом нужно понимать, что не обязательно обеспечивает рост рентабельности на определенном участке производства рост общей рентабельности в целом по предприятию. Чаще всего неполучение эффекта в одном месте в целом ряде случаев перекрывается обычно большим по размеру экономическом выигрышем в другом месте.

Принцип адекватности и объективности показывает, что нужно отражать в динамике условия, принятые при реализации инвестиционного проекта с учетом вероятных изменений, например, показателей конъюнктуры рынка услуг и товаров, внешних условий хозяйствования промышленного предприятия, появления новых товаров с лучшими свойствами и потребительскими качествами и т.д.

Принцип ограниченности и взаимозаменяемости ресурсов предопределяет при оценке эффективности инвестиционных строительных проектов необходимо минимизировать затраты за счет: количественной экономии; принятия более дешевых ресурсов; ресурсов, снижающих в процессе производства его удельные затраты. Например, снижает стоимость бетонных конструкций применение высокомарочных цементов, так как даже при увеличении их цены достигается эффект за счет снижения удельного расхода цемента при изготовлении бетона. Сущность данного подхода заключается в необходимости выбора ресурса, обеспечивающего в процессе реализации инвестиционного проекта минимальные удельные затраты.

Принцип расширения потребности направлен на нахождение на основе анализа качеств продукции и услуг и потребительских свойств, путей роста эффективности инвестиционных строительных проектов и расширения области их применения.

В других случаях предлагается принципы оценки эффективности инвестиций в строительстве разделить на три группы:

– методологические (результативность, адекватность, объективность, корректность, системность, ограниченность ресурсов, неограниченность потребностей);

– методические (специфичность проекта, состав инвесторов, несовпадение интересов инвесторов, динамичность, неравномерность несинхронных затрат и результатов, согласованность, ограниченная управляемость, неполнота информации, структура капитала);

– операционные (моделирование, компьютерная поддержка, интерактивный режим, симплификация) [2].

принцип комплектности требует рассматривать процесс реализации и оценки экономической эффективности инвестиционного проекта как многогранный процесс с различными фазами и этапами как его осуществления, различными схемами и источниками инвестирования, разными и меняющимися условиями осуществления проекта.

принцип системности предопределяет необходимость учета того, что инвестиционный проект и процесс его реализации представляют сложную производственно-управленческую систему со своими внутренними взаимосвязями. Кроме того, реализация проекта осуществляется в определенной экономической внешней среде, которая имеет свои внутренние связи и связана с хозяйствующими субъектами.

принцип адекватности и объективности оценки результатов и затрат направлен на обеспечение правильного и непосредственного отражения параметров и свойств возводимого объекта, продукции, товаров и услуг и всех производимых затрат в процессе реализации инвестиционного проекта на всех периодах его жизненного цикла.

принцип корректности предполагает соблюдение общих формальных требований: используемые показатели и формулы их расчета должны быть корректными в математическом отношении, т.е. с ними можно проводить необходимые математические преобразования.

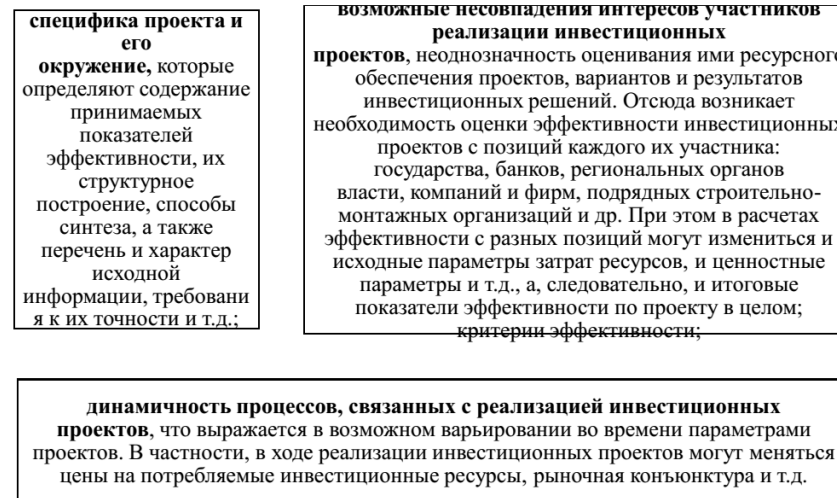
принцип ограниченности и взаимозаменяемости ресурсов отражает необходимость учета при оценке экономической эффективности инвестиционных проектов факторов ограниченности всех видов, воспроизводимых и невоспроизводимых потребляемых ресурсов, и возможной их взаимозаменяемости.

Принцип расширения потребности в производимых товарах и услугах предполагает необходимость рассмотрения всех возможных вариантов сфер применения намечаемых к выпуску продукции и услуг, определения максимально возможного объема и цены их реализации.

Примечание – составлено автором согласно источнику [1].

Рисунок 1 – Принципы определения эффективности инвестиций в строительстве

Кроме принципов, показанных нами выше, для оценки эффективности инвестиционных проектов в строительстве нужно учитывать иные факторы и условия, отраженные на рисунке 2.

Примечание – составлено автором согласно источнику [3].

Рисунок 2 – Факторы и условия, необходимые для оценки эффективности инвестиционных проектов в строительстве

Суть данного подхода характеризуется тем, что для анализа тех или иных вариантов в качестве критериев учитывают затраты, как полные единовременные, так текущие [4]. К тому же используют для соизмерения разновременных показателей эффективности инвестиционный коэффициент приведения. При выборе и сопоставлении отдельных вариантов решений (организационных и технических), а также при выборе взаимозаменяемых машин, конструкций, строительных материалов, внедрении новой техники, в инвестиционном проекте выполняют обычно расчет (по формуле 1) затрат при учете фактора времени:

$$P_i = C_i + E_n I_i, \quad (1)$$

где P_i – затраты приведенные;
 C_i – издержки текущего строительного производства по всем вариантам;
 I_i – затраты единовременные по сравниваемым вариантам;

E_n – норма дисконтирования.

Могут быть показатели текущего строительства (C_i) и единовременные затраты (I_i) применимы как в объеме полной суммы, так и в размере удельных величин капитальных вложений и себестоимости годового объема работ. Признается всегда более эффективным тот вариант, согласно которому будут приведенные затраты в наименьшем количестве.

В строительстве также оценивают и внедрение новой техники, для этого используют сопоставление с эталоном при следующей исходной базе: приводят в сопоставимый вид все сравниваемые варианты по ценам, объемам работ, тарифам, производительности техники и машин и другим нормативам. При этом особое значение имеет долговечность и качество продукции, время получения эффекта и другие показатели. Определяют годовой экономический эффект от внедрения новой техники или машины в расчете на годовой объем Q по сравнению с исходной (эталон) по следующей зависимости (формула 2):

$$\Delta = Q (P_1 - P_2) = Q [(C_1 - C_2) + E_n (I_2 - I_1)], \quad (2)$$

где Δ – годовой экономический эффект от внедрения новой техники или машины;

P_1 – приведенные текущие затраты;

C_1 – затраты на приобретение техники или машины;

I_1 – затраты машины эталонного варианта;

P_2, C_2, I_2 – те же показатели для новой техники или машины.

Часто приводит внедрение новой техники к снижению срока строительства и получается в данном случае от сокращения условно-постоянных расходов дополнительный эффект (в виде экономии накладных расходов предприятия) (формула 3).

$$\Delta_y = H (1 - (T_2 / T_1)), \quad (3)$$

где Δ_y – дополнительный эффект от сокращения условно – постоянных расходов;

T_1 – продолжительность строительства (большая)

T_2 – продолжительность строительства (меньшая)

H – условно-постоянные расходы по варианту с большей продолжительностью строительства (T_1).

Сравнение происходит согласно продолжительности строительства T_1 и T_2 – (большая и меньшая), относительно производимых работ.

Оценка в инвестиционно-строительной деятельности таких работ, как инновации и научные исследования производится согласно расчету по формуле 4, для определения экономического эффекта от внедрения при реализации инвестиционного проекта новых строительных конструкций, которые применяются в строительстве:

$$\Delta = [(P_1 + PC_1) + \Delta - (P_2 + PC_2)] A_2, \quad (4)$$

где Δ – экономический эффект от внедрения при реализации инвестиционного проекта новых строительных конструкций;

P_1 – затраты, приведенные на заводское изготовление конструкций (деталей) с учетом стоимости транспортировки до строительной площадки по варианту базовой конструкции на единицу измерения;

P_2 – затраты, приведенные на заводское изготовление конструкций (деталей) с учетом стоимости транспортировки до строительной площадки по варианту новой конструкции на единицу измерения;

PC_1 – затраты, приведенные по созданию конструкций на стройплощадке (без учета затрат заводского изготовления) по варианту базовой конструкции;

PC_2 – затраты, приведенные по созданию конструкций на стройплощадке (без учета затрат заводского изготовления) по варианту новой конструкции [4].

Также учитывается в инвестиционном проекте показатель изменения срока службы новой строительной конструкции (формула 5):

$$K_i = (\Delta_1 + E_n) / (\Delta_2 + E_n), \quad (5)$$

где K_i – коэффициент изменения:

Δ_1 – доли сметной стоимости базовых строительных конструкций в расчете на 1 год их службы;

Δ_2 – доли сметной стоимости новых строительных конструкций в расчете на 1 год их службы.

Затем рассчитывается за весь срок службы экономия в сфере эксплуатации строительных конструкций (по формуле 6):

$$\text{Ээ} = ((\text{И1} - \text{И2}) - \text{Ен}(\text{I} 2 - \text{I1})) / (\Delta 1 + \Delta 2), \quad (6)$$

где Ээ – экономия в сфере эксплуатации конструкций за срок их службы,

И1 – годовые издержки в сфере эксплуатации на единицу базового конструктивного элемента сооружения или объем в целом;

И2 – годовые издержки в сфере эксплуатации на единицу нового конструктивного элемента сооружения или объем в целом;

И – размер капитальных вложений в области эксплуатации строительных конструкций;

A2 – объем строительно-монтажных работ за год в натуральных единицах с применением новых конструкций.

Затем рассчитывают годовой экономический эффект от применения новой технологии в строительстве по формуле 7:

$$\text{Э} = (\text{P1} - \text{P2}) \text{A2}, \quad (7)$$

где Э – годовой экономический эффект от применения новой технологии;

P1 – это затраты, приведенные на единицу объема работ, которые выполняются согласно базовой технологии;

P2 – это затраты, приведенные на единицу объема работ, которые выполняются согласно новой технологии;

A2 – годовой объем работ по новым технологиям.

Величина экономического эффекта инвестирования от создания новых строительных материалов и полуфабрикатов и от их использования определяется следующим образом (формула 9):

$$\text{Э} = [\text{P} 1 \text{U} 1 / \text{U} 2 + ((\text{И1} - \text{И2}) - \text{Ен}(\text{I} 1 - \text{I} 2)) / \text{U} 2 - \text{P} 2] \text{A} 2, \quad (9)$$

где Э – величина экономического эффекта инвестирования от создания и реализации новых строительных материалов и полуфабрикатов.

P1 – затраты, приведенные на производство единицы базового строительного материала и полуфабрикатов;

P2 – затраты, приведенные на производство единицы нового строительного материала и полуфабрикатов;

U1 – расходы удельные на производство единицы базового строительного материала и полуфабрикатов;

U2 – расходы удельные на производство единицы нового строительного материала и полуфабрикатов;

И1 – затраты на выполнение работ при использовании базового строительного материала и полуфабрикатов без учета его стоимости на единицу вида работ;

И2 – затраты на выполнение работ при использовании нового строительного материала и полуфабрикатов без учета его стоимости на единицу вида работ;

И – капиталовложения в строительство при использовании базового строительного материала и полуфабрикатов в расчете на единицу вида работ;

I2 – капиталовложения в строительство при использовании базового строительного материала и полуфабрикатов в расчете на единицу вида работ;

A2 – годовой объем в расчетном году производства нового материала.

Нужно отметить, что сложность заключается в определении величины экономического эффекта инвестирования от создания новых строительных материалов и полуфабрикатов. Она обычно проводится по формуле (9) и сложность заключается в том, что трудно предсказать для внедрения новых материалов и конструкций такие показатели, как долговечность, что важно при расчете эксплуатационных расходов, которые должны быть включены в состав общего объема приведенных затрат. Для расчета эффекта от использования новых высокопроизводительных машин, приборов и инструментов применяют следующую формулу (10):

$$\text{Э} = (\text{P1} \text{B} 2 / \text{B} 1 + \text{Эс} - \text{P} 2) / \text{A} 2, \quad (10)$$

где Э – эффект от использования новых высокопроизводительных машин, приборов и инструментов;

P1 – затраты на содержание базовых средств труда;

P2 – затраты на содержание новых средств труда;

A2 – годовой объем производства новыми средствами труда;

B1 – годовые объемы работ, вырабатываемые при применении базовых средств труда;

B2 – годовые объемы работ, вырабатываемые при применении новых средств труда.

K (коэффициент учета изменения срока службы нового средства в строительстве рассчитывается по сравнению с базовым по следующей формуле (11):

$$K_y = (\Delta 1 + E_n) / (\Delta 2 + E_n) \quad (11)$$

где K_y – это коэффициент учета изменения срока службы нового средства в строительстве

$\Delta 1$, $\Delta 2$ – доли отчислений от балансовой стоимости базовых средств труда на реновацию;

$\Delta 2$ – доли отчислений от балансовой стоимости новых средств труда на реновацию;

E_n – экономия эксплуатационных затрат.

В обеспечение повышения эффективности строительного производства важную имеет рост такого показателя, как производительность труда, к тому же влияет он в конечном варианте на понижение себестоимости строительной продукции. Рассчитывается экономический эффект в строительстве от повышения производительности труда по следующей формуле (12):

$$Эп = [1 - (100 + \Delta 3) / (100 + \Delta Пт)] ВЗ, \quad (12)$$

где $Эп$ – экономический эффект в строительстве от повышения производительности труда;

$\Delta 3$ – прирост, вызванный увеличением производительности труда, за счет прироста средней заработной платы, в %;

$\Delta Пт$ – общий прирост производительности труда, в %;

$ВЗ$ – доля в себестоимости работ (при повышении производительности труда) размера основной заработной платы [55].

Для примера нами проведен расчет варианта строительства регулятивной станции ЭС по следующим исходным данным:

1-й вариант – при сметной стоимости строительных работ $K_1 = 140$ млн. тенге, весь комплекс работ выполняется в одну очередь.

2-й вариант – при сметной стоимости строительных работ $K_2 = 175$ млн. тенге, строительство осуществляется в две очереди: в первую очередь $K_{21} = 100$ млн. тенге, и во вторую очередь через 12 лет $K_{22} = 75$ млн. тенге.

Переменная часть годовых амортизационных отчислений (эксплуатационных расходов) = 5 % от общей суммы строительных инвестиций.

Срок службы станции $t = 19$ лет.

Норма рентабельности инвестиционного строительного проекта - 10%.

Расчет:

При строительстве станции в одну очередь

$$П = K + \sum_{t=1}^T \frac{K_t}{(1+i)^t} + \sum_{t=1}^T \frac{C_t}{(1+i)^t}, \quad (13)$$

где K – инвестиции в первую очередь строительства (базисный год), тенге;

K_t – инвестиции, которые будут осуществлены через t лет, тенге;

C_t – эксплуатационные затраты строительства объекта в соответствующие годы, тенге/год;

T – продолжительность функционирования объекта;

t – период приведения в годах, равный разнице между годом приведения и базисным годом, к которому приводятся затраты на строительство (доходы).

При строительстве в одну очередь получаем следующий результат:

$$П_1 = 140 + 7 * \sum_{t=1}^{19} \frac{1}{(1+0,1)^t} = 198,55$$

При строительстве в две очереди получаем следующие результаты:

$$П_2 = 100 + \frac{75}{(1+0,1)^{12}} + 5 * \sum_{t=1}^{12} \frac{1}{(1+0,1)^t} + 8,75 * \sum_{t=13}^{19} \frac{1}{(1+i)^t} = 171.55$$

$П_2 = 171.55$ млн. тенге

Примечание: При расчете эксплуатационных строительных затрат учитывается только их изменяющаяся часть (амортизационные отчисления), которая составляет 5 % от величины строительных инвестиций.

Поэтому при строительстве объекта в одну очередь:

$C = K_1 \times 0,05 = 140 \times 0,05 = 7$ млн. тенге/год.

При строительстве в две очереди первые двенадцать лет:

$C = K_{21} \times 0,05 = 100 \times 0,05 = 5$ млн. тенге/год,

а после осуществления строительных инвестиций второй очереди:

$C = (K_{21} + K_{22}) \times 0,05 = (100 + 75) \times 0,05 = 8,75$ млн. тенге/год.

Исходя из этих расчетов: Строительство станции в две очереди является для предприятия более эффективным, что для промышленных предприятий важно учитывать.

Также нами рассчитана экономическая эффективность повышения уровня надежности системы станции на ЭС при следующих исходных строительных данных:

1-й вариант: Сметная стоимость системы $K_1 = 160$ млн. тенге. эксплуатационные расходы в год $C_1 = 50$ млн. тенге.

2-й вариант: $K_2 = 200$ млн. тенге. $C_2 = 30$ млн. тенге.

Норма рентабельности проекта определена в 12 %.

$$\pm\Pi = \sum_{t=1}^T \frac{(C_1 - C_2)}{(1+i)^t} - (K_2 - K_1), \quad (14)$$

где K – инвестиции в первую очередь строительства (базисный год), тенге;

K_t – инвестиции, которые будут осуществлены через t лет, тенге;

C_t – эксплуатационные строительные затраты объекта в соответствующие годы, тенге/год;

T – продолжительность функционирования объекта;

t – период приведения в годах, равный разнице между годом приведения и базисным годом, к которому приводятся затраты строительства (доходы).

Расчет показал следующий результат:

$$\Pi = \sum_{t=1}^6 \frac{(50 - 30)}{(1 + 0,12)^t} - (200 - 160) = 42,22 \text{ млн. тг.}$$

Это позволяет нам сделать вывод, что повышение надежности экономически целесообразно.

Выводы

Таким образом, нами установлено, что официально национальные принципы оценки определения эффективности инвестиций в строительстве в Республике Казахстан не определены. Применяются на практике в инвестиционном менеджменте общеустановленные принципы определения эффективности инвестиций в строительстве: принцип комплектности; принцип системности; принцип адекватности и объективности; принцип ограниченности и взаимозаменяемости ресурсов; принцип расширения потребности.

Факторами эффективности инвестиций в строительстве являются: специфика проекта и его окружение, возможные несовпадения интересов участников реализации инвестиционных проектов, динамичность процессов, связанных с реализацией инвестиционных проектов.

Приведенные выше формулы направлены на определение экономического эффекта инвестирования в области строительства на уровне предприятия. При этом нужно отметить, что нами раскрыты далеко не все показатели, отражающие эффективность инвестиций в строительстве.

Список использованных источников

1 ҚР Еңбек кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ.

2 **Рассыпкин, А.** О пользе обучения по стандарту OHSAS 18001:2007/ «Охрана труда: просто и понятно» №2, 2014 г.

3 Guidelines on occupational safety and health management systems, ILO-OSH 2001 (ISBN 92-2-111634-4, Geneva) [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ilo.org>

4 Методические рекомендации по внедрению системы управления профессиональными рисками на предприятии / Бисакаев С. Г., Абикенова Ш. К., Есбенбетова Ж. Х.

5 **Ракоти, В. Д.** Заработная плата и предпринимательский доход : Учебное пособие / В. Д. Ракоти. – 2-е изд, перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 2014. – 336 с.

References

1 QR Eñbek kodeksi 2015 jylgy 23 qarashadaғы № 414-V QRZ.

2 **Rassypkin, A.** O polze obycheniya po standarty OHSAS 18001:2007 [On the benefits of training according to the OHSAS 18001: 2007] «Labor protection : simple and clear». – No. 2. – 2014.

3 Guidelines on occupational safety and health management systems, ILO-OSH 2001 (ISBN 92-2-111634-4, Geneva) [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ilo.org>

4 Metodicheskie rekomendatsii po vnedreniyu sistemy upravleniya professionalnymi riskami na predpriyatii Eds. Bisakaev S. G., Abikenova Sh. K., Esbenbetova J. H.

5 **Rakoti, V. D.** Zarabotnaya plata i predprinimatelskiy dohod : Ychebnoye posobie [Wages and entrepreneurial income : [Textbook]. Ed. V. D. Rakoti. – 2nd ed., Rev. and add. – Moscow : Finance and statistics, 2014. – 336 p.

Материал поступил в редакцию 21.09.20.

Құрылысқа инвестициялардың тиімділігін анықтау принциптері

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 21.09.20 баспаға түсті.

S. T. Seydalin, I. V. Mamonova, N. V. Koftanyuk

Principles for determining the efficiency of investments in construction

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 21.09.20.

Мақалада құрылыстағы инвестициялық жобаларды бағалау үшін қажетті факторлар мен жағдайлар қарастырылған. Өнеркәсіптік кәсіпорындардағы инвестициялық тиімділіктің жалпы төмендетілген шығындарының есебіне басты назар аударылады. Ғылыми жаңалық Қазақстан Республикасының аумағында құрылысқа салынған инвестициялардың тиімділігін бағалаудың ұлттық принциптері ресми түрде анықталмағандығында. Нәтижесінде құрылыстағы инвестициялық тиімділіктің негізгі факторлары мыналар екендігі анықталды: жобаның ерекшелігі және оның қоршаған ортасы, инвестициялық жобаларды іске асыруға қатысушылардың мүдделеріндегі мүмкін болатын сәйкессіздіктер, инвестициялық жобаларды іске асырумен байланысты процестердің динамикасы.

Кілтті сөздер: инвестиция, тиімділік, өндірістік кәсіпорын, бағалау, инвестициялық жоба.

The article examines the factors and conditions necessary for evaluating investment projects in construction. The main attention is paid to the calculation of the total reduced costs of investment efficiency at industrial enterprises. The scientific novelty lies in the fact that on the territory of the Republic of Kazakhstan, national principles for assessing the effectiveness of investments in construction have not been officially determined. As a result, it was determined that the key factors of investment efficiency in construction are: the specifics of the project and its environment, possible discrepancies in the interests of participants in the implementation of investment projects, the dynamism of processes associated with the implementation of investment projects.

Keywords: investment, efficiency, industrial enterprise, assessment, investment project.

<https://doi.org/10.48081/KKIB1208>

М. Б. Султанбеков

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

ОЦЕНКА ЗАЛОГОВОЙ НЕДВИЖИМОСТИ – ВАЖНЕЙШИЙ ЭЛЕМЕНТ ЗАЛОГОВОГО МЕХАНИЗМА

В данной статье предложены некоторые уточнения теоретико-методических представлений о сущности залогового механизма в аспекте оценки залоговой недвижимости и определения направлений развития ее отдельных блоков в целях минимизации кредитных рисков коммерческих банков. Основные результаты, содержащие научную новизну, получены по следующим направлениям. 1. Предложена авторская трактовка залога как экономической категории, специфика которой заключается в финансовом характере отношений между субъектами, характере объекта отношений и ее роли в сфере кредитных отношений (дополнительный и обеспечительный характер в отношении базовой категории «кредит»). 2. Предложена систематизация форм и видов залога; исходя из определения формы как «внешнее выражение какого-либо содержания» выделены денежная (в рамках формы выделяются следующие виды: залог депозитов в кредитующем банке и залог драгоценных металлов в наличной форме) и товарная формы залога, которой соответствуют следующие виды залога (товарно-материальные ценности, ценные бумаги, ипотека, движимое имущество). Различные формы залога обуславливают специфику функционирования составных элементов залогового механизма применительно к разным видам залога. 3. На основе определения залогового механизма как процесса подготовки, заключения и исполнения договора о залоге, комплексно раскрыт механизм функционирования залога, включающий фундаментальный (субъект, объект, принципы), организационный (залоговая политика, оценка предметов залога, мониторинг) и регулирующий (правовое и нормативное обеспечение) блоки. 4. Предложены экономико-статистические методы оценки залоговой недвижимости,

применение которых позволит приблизить внутреннюю оценку залога банком к реальной цене реализации на рынке.

Ключевые слова: недвижимость, залог, коммерческие банки, кредит, депозит.

Введение

Кредитная деятельность коммерческих банков в условиях возрастающих рисков неопределенности макроэкономической среды на глобальном и национальном уровнях характеризуется всплесками и падениями кредитной активности. В периоды возрастания рисков, сопутствующих кредитным операциям, роста просроченной задолженности по ссудам, коммерческие банки все больше концентрируют внимание на вторичных источниках возвратности кредита и, в частности, залоге, механизм реализации которого, к сожалению, не обеспечивает в должной мере защиты интересов как кредиторов, так и их заемщиков. Современная казахстанская практика демонстрирует недостатки залогового механизма, в том числе, оценки залогового имущества, обусловленные нарушением контрактных обязательств сторон кредитной сделки, ошибки в оценке стоимости обеспечения по кредиту, несовершенство его мониторинга, правового обеспечения залогового механизма и ряд других.

Ошибки в оценке залога достаточно дорого обходятся банку, причем к негативным последствиям приводят ошибки как в одну, так и в другую сторону. Переоцененный залог чреват потерями при дефолте, недооцененный – ограничением объем кредитования, что, соответственно, приводит к недополучению доходов. То есть банк больше всех заинтересован в объективной оценке стоимости предмета залога вопреки распространенному мнению о том, что банку выгодно занижать стоимость.

Проблемы, связанные с функционированием залогового механизма и, в частности, с оценкой залоговой недвижимости, представляют интерес и в теоретическом, и прикладном аспектах. В области теории особое внимание вызывают вопросы уточнения понятия «залог» и «залоговый механизм», разработка его элементов как основы развития практики работы банка с предметами залога, совершенствования и развития методического обеспечения. Такая потребность в наиболее острой форме ощущается в периоды кризисов, когда борьба за клиента, отвечающего по своим критериям требованиям банка, обостряется. По-прежнему актуальным остается вопрос, связанный с оценкой предметов залога, разработки и соблюдения внутренних положений банка по проведению мониторинга. В то же время анализ банковской практики показывает, что реализация

залоговых прав не всегда обеспечивается. Это может привести к сбоям производственного цикла заемщика, предоставившего обеспечение; либо к фактическому отсутствию или порчи предмета залога. Причинами таких явлений являются: принятие залога от третьих лиц, фактическое отсутствие залоговых активов на балансе заемщика, ненадлежащее оформление документов, подтверждающих право собственности на предмет залога, несовершенная организация мониторинга со стороны банка. Принимая во внимание недостатки казахстанской практики реализации залогового механизма и, в частности, оценки залоговой недвижимости, теоретический и прикладной интерес представляют проблемы: содержания и принципов функционирования залогового механизма, оценки стоимости залога и мониторинга обеспечения по кредиту. К сожалению, как показывает анализ научной литературы и действующей практики функционирования залогового механизма, данная группа проблем не имеет достаточного теоретического обоснования. Это обуславливает потребность в исследовании комплекса проблем теоретико-методического характера в области функционирования залогового механизма и, в частности, оценки залогового имущества.

Современная практика банковской деятельности стремительно развивается, предъявляя новые требования к функционированию залогового механизма и, в частности, оценке залоговой недвижимости, что обуславливает потребность в поиске приемов и методов оценки качества предметов залога и проведения мониторинга.

Ключевой проблемой банковской системы продолжает оставаться отсутствие долгосрочных ресурсов и валютные риски.

В современных условиях кредитоспособность заемщиков существенно снизилась. Поэтому значительная роль должна отводиться разработке методологии и формализации инструментария обеспечительных механизмов возвратности размещенных банком кредитных ресурсов. Одним из таких инструментов является залог.

Залог служит мерой стимулирования заемщика к построению паритетных отношений с кредитной организацией в кредитно-залоговых сделках. Такие отношения позволяют развиваться каждой из сторон сделки с достаточной степенью контроля за финансовой независимостью заемщика от банка, а банку минимизировать кредитный риск.

В Республике Казахстан банковская система сформирована и включает два уровня: Национальный Банк Республики Казахстан; банки второго уровня (коммерческие банки). При её дальнейшем развитии основное внимание предстоит уделить внутрибанковским процессам. В связи с этим возникает необходимость проведения научных исследований, результаты

которых могут быть использованы для совершенствования подхода к управлению кредитным риском за счет оптимизации оценки залогового имущества залогодателя. Анализ научных трудов ряда теоретиков в области оценки показал, что не все проблемы, возникающие при оценке и прогнозировании стоимости залогового имущества, полностью решены. Поэтому исследование применимости методов оценки рисков к кредитно-залоговым операциям, оценка их эффективности, выявление системных факторов влияющих на стоимостные и ликвидные характеристики по отдельным видам залога в настоящее время весьма актуально.

Оценка имущества в целях залога (далее – залогового имущества) является важнейшим элементом залогового механизма. Анализ научных взглядов на дефиницию «залоговый механизм» показал отсутствие экономического наполнения этого понятия. В основном, все определения сводятся к юридическому аспекту, в котором залоговый механизм понимается как «процесс подготовки, заключения и исполнения договора о залоге». В то же время залоговый механизм это, прежде всего, экономические отношения между залогодателем и залогодержателем по поводу денежной или товарной формы (и соответствующих их видов) обеспечения кредитного договора. В научно-теоретических источниках отсутствует системное изучение состава элементов залогового механизма. Залоговый механизм состоит из фундаментального, регулирующего и организационного блоков, что отражено на рисунке 1.

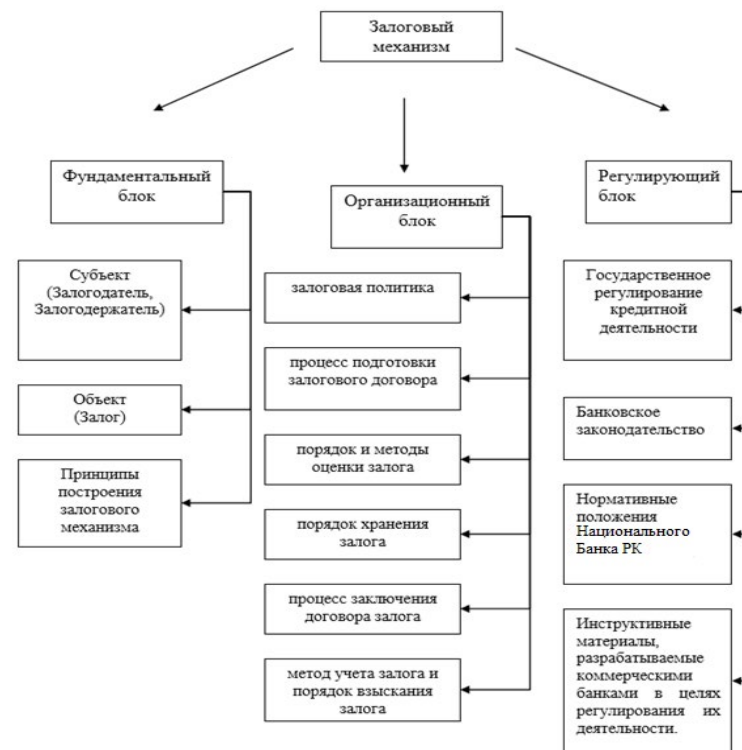

Рисунок 1 – Составные элементы залогового механизма

Таблица 1 – Признаки, позволяющие считать залог дополнительной экономической категорией

Общие признаки экономической категории	Признаки залога как дополнительной экономической категории
Фундаментальное понятие	Залог как основательное понятие, от которого отходят более мелкие – различные формы и виды залога.
Явление	Явление залога проявляется в экономических отношениях между кредитором и залогодателем.
Родовое понятие	От него происходят остальные понятия форм и видов залога.

Форма	Залог подразделяется на денежную и материальную форму.
Вид	Имеет общие признаки с другими видовыми понятиями.
Признак	Форма и виды залога характеризуются определенными признаками:
	Показатель, по которому можно узнать/определить что-нибудь (залог денежный или материальный);
	Описание фактов, позволяющих сделать вывод о явлении.
Объединенное общностью каких-нибудь признаков	Признаки залога – срок, сумма, форма, вид.

Исходя из данных таблицы 1, можно признать, что залог является дополнительной экономической категорией. Основанием для этого является то, что залог - фундаментальное понятие, представляющее собой явление, имеющее форму, являющееся родовым понятием, выражающееся в различных видах и объединенное общностью определенных признаков. Необходимо добавить, что залог является дополнительной категорией, так как это понятие нельзя назвать «предельно общим» или близким к нему. Залог – это один из способов, реализующих исполнение должником (залогодателем) принятых на себя обязательств. Средствами, обеспечивающими выполнение обязательств, становятся заложенные должником недвижимое имущество или другие ценности. Залог носит дополнительный и обеспечительный характер по отношению к основному обязательству и без него теряет всякий смысл. Следовательно, залог не основная экономическая категория, а дополнительная. В приложении А автором магистерского исследования систематизированы формы и виды залога.

В процессе формирования залогового механизма аргументируется роль залоговой политики и выявляются ее составные элементы: цели и задачи; основные направления (виды обеспечения; оценка возможности принятия залога; его стоимостная оценка; подготовка мотивированного заключения о принятии имущества в залог; мониторинг; реализация залога); приложения документов, необходимых для оценки залога.

Анализ практики показал, что банки не имеют классификаций мониторинга залога и поэтому мониторинг носит неполный, некомплексный характер и часто не нацелен на выявление внешних и внутренних залоговых рисков.

Таким образом, в целях повышения эффективности оценки имущества, в том числе, недвижимости в целях залога коммерческим банкам

целесообразно сформировать залоговый механизм в комплексной взаимосвязи фундаментального, организационного и регулирующего блоков.

При выборе активов для целей залога наиболее привлекательны объекты недвижимости. Такая «привлекательность» объясняется в первую очередь надежностью объекта залога как в физическом аспекте – невозможностью его перемещения, так и в юридическом – обязательностью государственной регистрации (наличие, обременения залогом, не позволяет осуществить реализацию объекта без информирования Залогодержателя).

В соответствии с Гражданским Кодексом Республики Казахстан недвижимость относится к недвижимым вещам, которые, в свою очередь, принадлежат к объектам гражданских прав, и недвижимость выделена в самостоятельный объект гражданского права [1].

С 1994 г., согласно ст. 130 Гражданского Кодекса Республики Казахстан, «К недвижимым вещам (недвижимое имущество, недвижимость) относятся земельные участки, участки недр, и все, что прочно связано с землей, то есть объекты, перемещение которых без несоразмерного ущерба их назначению невозможно, в том числе здания, сооружения, объекты незавершенного строительства [1].

К недвижимости может быть отнесено и иное имущество. Так, согласно ст. 132 Гражданского Кодекса Республики Казахстан, «предприятие в целом как имущественный комплекс, используемый для осуществления предпринимательской деятельности, признается недвижимостью». Вещи, которые не относятся к недвижимости, включая деньги и ценные бумаги, признаются движимым имуществом [1].

Из данного определения недвижимости вытекает ряд свойств недвижимости:

- полезность – объект недвижимости должен удовлетворять различные потребности;
- долговечность – объекты недвижимости имеют значительные сроки эксплуатации;
- стационарность – объекты недвижимости прочно связаны с землей, их перемещение невозможно без нанесения им ущерба;
- регламентированность – объекты недвижимости нуждаются в документальном оформлении сделок с ними, их использование должно соответствовать назначению, все объекты недвижимости возможно классифицировать, оценить и определить их месторасположение.

Можно выделить следующие признаки недвижимости:

- недвижимость невозможно перемещать без нанесения объекту ущерба;

- недвижимость прочно связана с землей, причем не только физически, но и юридически;
  - долговечность объекта инвестирования;
  - каждая конкретная недвижимость уникальна по физическим характеристикам и с точки зрения инвестиционной привлекательности;
  - недвижимость невозможно похитить, сломать или потерять при обычных условиях;
  - стоимость недвижимости высока, а ее дробление на имущественные доли затруднительно, а в иных случаях и невозможно;
  - информация о сделках с недвижимостью часто является недоступной;
  - потеря потребительских свойств или перенос стоимости в процессе производства происходит постепенно по мере износа;
  - полезность недвижимости определяется способностью удовлетворять специфическую потребность человека в жилой и производственной площадях;
  - возможность положительного либо отрицательного влияния нового строительства на стоимость прилегающих земель, зданий;
  - существует тенденция к увеличению стоимости недвижимости со временем;
  - существуют специфические риски, присущие недвижимости, как объекту инвестирования: риск физического повреждения под воздействием природных и техногенных факторов, риск накопления внешнего и функционального износа, финансовый риск, связанный с условиями пересмотра арендной платы;
  - строгое государственное регулирование сделок с недвижимостью [2].
- Можно выделить три основных типа недвижимости: земля, жилье и нежилые помещения. Базовым объектом недвижимости является земля.
- Классификация недвижимости по наиболее часто встречающимся признакам представлена в таблице 2.

Таблица 2 – Общая классификация недвижимости

Тип классификации	Виды недвижимости
По характеру использования	Для жилья: дома, коттеджи, квартиры. Для коммерческой и производственной деятельности: отели, офисные помещения, магазины, рестораны, пункты сервиса, фабрики, заводы, склады. Для сельскохозяйственных целей: фермы, сады. Для специальных целей: школы, церкви, мечети, монастыри, больницы, ясли-сады, дома престарелых, здания правительственных и административных учреждений.
По целям владения	Для ведения бизнеса, для проживания владельца в качестве инвестиций. В качестве товарных запасов и НЗП. Для освоения и развития для потребления истощимых ресурсов.
По степени специализации	Специализированная (в силу своего специального характера редко, если вообще сдается в аренду третьим лицам или продается на открытом рынке для продолжения ее существующего использования, кроме случаев, когда она реализуется как часть ее использующего бизнеса): нефтеперерабатывающие и химические заводы, электростанции музеев, библиотеки и подобные им помещения, принадлежащие общественному сектору. Неспециализированная – вся другая недвижимость, на которую существует всеобщий спрос на открытом рынке для инвестирования, использования в существующих или аналогичных целях.
По степени готовности к эксплуатации	Введенные в эксплуатацию требующие реконструкции или капитального ремонта незавершенное строительство.
По воспроизводимости в натуральной форме	Не воспроизводимые: земельные участки, месторождения полезных ископаемых Воспроизводимые: здания, сооружения, многолетние насаждения.

Таким образом, понятие «недвижимость» включает достаточно широкий спектр объектов. В него входят: объекты недвижимости офисного, торгового,

складского назначения: объекты, используемые предприятиями сферы услуг (автосалоны и автосервисы, автомойки, гостиницы); производственные объекты (цеха и корпуса заводов); жилая недвижимость (дома, массовое жилье, тенхаузы).

В соответствии с Международными Стандартами Оценки (далее – МСО) «недвижимость включает земельный участок и все вещи, которые являются естественной частью земельного участка – например, деревья и полезные ископаемые, а также все вещи, которые присоединены людьми, например, здания и улучшения территории [3]. Все долговременные присоединения к зданиям, такие, как системы водоснабжения, отопления и охлаждения, электропроводка, а также встроенные объекты, подобные подъемникам и лифтам, также являются частью недвижимости. Недвижимость включает все присоединения – как подземные, так и надземные».

Все вышеперечисленные объекты могут рассматриваться собственниками в качестве залога, выступающего в виде обеспечения по кредитной сделке.

Объектами залога не могут являться следующие объекты недвижимости:

- строения неопределенного назначения;
- строения, признанные в установленном порядке непригодными для использования (аварийные, расположенные на подрабатываемых территориях, в зонах отвала ТЭЦ, в зонах карста, поврежденные по причине стихийных бедствий или пожара);
- самовольно возведенные и бесхозяйные объекты;
- строения, не прошедшие государственную регистрацию в установленном порядке.

Необходимо отметить, что помимо оценочных вопросов залог затрагивает значительную область правового поля. Поэтому, прежде чем рассматривать круг вопросов, лежащих в плоскости оценки рыночной стоимости объектов недвижимости с целью залога, целесообразно определить границы правового поля.

Основными нормативными документами, регламентирующими залог объектов недвижимости, являются:

- Гражданский кодекс Республики Казахстан, Часть первая;
- Земельный кодекс Республики Казахстан [4];
- Закон Республики Казахстан «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество» [5];
- Закон Республики Казахстан «Об ипотеке недвижимого имущества» [6];
- иные законодательно-нормативные документы.

В соответствии с действующими нормами законодательства (закон «Об оценочной деятельности в Республике Казахстан» от 10.01. 2018 года № 133-

VI (с изменениями по состоянию на 05.10.2018 г.) применительно к целям кредитования проведение оценки объектов оценки является обязательным в следующих случаях:

- вовлечение в сделку объектов оценки, принадлежащих полностью или частично Республике Казахстан, субъектам Республики Казахстан, либо региональным образованиям, в том числе при определении стоимости объектов оценки, принадлежащих Республике Казахстан, субъектам Республики Казахстан или региональным образованиям, в качестве предмета залога;
- при переуступке долговых обязательств, связанных с объектами оценки, принадлежащими Республике Казахстан, субъектам Республики Казахстан или региональным образованиям;
- при передаче объектов оценки, принадлежащих Республике Казахстан, субъектам Республики Казахстан или региональным образованиям, в качестве вклада в уставные капиталы, фонды юридических лиц, а также при возникновении спора о стоимости объекта оценки, в том числе при ипотечном кредитовании физических лиц и юридических лиц в случаях возникновения споров о величине стоимости предмета ипотеки [6].

Следует иметь в виду, что Договор залога объекта недвижимости вступает в силу с момента его регистрации в территориальном подразделении Республиканской регистрационной палаты. Договор, не прошедший государственную регистрацию, является недействительным.

Одновременно с залогом объекта недвижимости оформляется залог прав пользования (собственность, в том числе долевая, хозяйственное ведение или аренда) земельным участком, который обеспечивает функционирование здания в том случае, если данные права принадлежат собственнику здания.

Закон Республики Казахстан «Об ипотеке недвижимого имущества» указывает на земельные участки, которые могут быть предметом залога (ипотеки):

1. по договору об ипотеке могут быть заложены земельные участки постольку, поскольку соответствующие земли на основании Земельного Кодекса Республики Казахстан не исключены из оборота или не ограничены в обороте.
1.1 если земельный участок передан по договору аренды гражданину или юридическому лицу, арендатор земельного участка вправе отдать арендные права земельного участка в залог в пределах срока договора аренды земельного участка с согласия собственника земельного участка;
- 2 при общей долевой или совместной собственности на земельные участки ипотека может быть установлена только на принадлежащий гражданину или юридическому лицу земельный участок, выделенный

в натуре из земель, находящихся в общей долевой или совместной собственности [6].

Данным законом определены земельные участки, не подлежащие ипотеке:

– ипотека земель, находящихся в государственной собственности не допускается;

– не допускается ипотека части земельного участка, площадь которого меньше минимального размера, установленного нормативными актами субъектов Республики Казахстан и нормативными актами органов местного самоуправления для земель различного целевого назначения и разрешенного использования.

Действующая судебная практика указывает на возможность залога объекта недвижимости без одновременного залога земельного участка «... когда залогодатель не является собственником или арендатором земельного участка, он вправе заложить только здание (сооружение). Такой договор не является недействительным» [6].

В данном случае необходимо документальное подтверждение отсутствия таких прав у собственника здания. Подобным подтверждением может являться выписка из ЦОНа либо (при отсутствии сведений ЦОНа) справка из земельного органа. При залоге помещений обязательен залог прав землепользования в том случае, если у владельца помещения оформлены такие права.

Список использованной литературы

1 Гражданский кодекс Республики Казахстан, Часть первая от 01.07.1999года, № 409 – I (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.07.2020 года)

2 Оценка недвижимости. Под редакцией Грязновой А. Г., Федотовой М. А. – М. : Финансы и статистика, 2018. – С. 492.

3 Международные Стандарты Оценки: Стандарт 4 «Оценка ссудного обеспечения, залога и обеспечения долговых обязательств», 24.03.1994года.

4 Земельный кодекс Республики Казахстан от 20.06. 2003 года № 442-II (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.09.2020 года)

5 Закон Республики Казахстан от 26 июля 2007 года № 310-III «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15.11.2020 г.

6 Закон Республики Казахстан «Об ипотеке недвижимого имущества» от 23.12.1995 года, № 2723 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.07.2020 года)

References

1 Grazhdanskij kodeks Respubliki Kazaxstan, Chast` pervaya ot 01.07.1999goda, № 409 – I (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 03.07.2020 goda)

2 Ocenka nedvizhimosti. Pod redakciej Gryaznovoj A. G., Fedotovoj M. A. – Moscow : Finansy` i statistika, 2018. – P. 492.

3 Mezhdunarodny`e Standarty` Ocenki: Standart 4 «Ocenka ssudnogo obespecheniya, zaloga i obespecheniya dolgovy`x obyazatel`stv», 24.03.1994goda.

4 Zemel`ny`j kodeks Respubliki Kazaxstan ot 20.06. 2003 goda № 442-II (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 30.09.2020 goda)

5 Zakon Respubliki Kazaxstan ot 26 iyulya 2007 goda № 310-III «O gosudarstvennoj registracii prav na nedvizhimoe imushhestvo» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 15.11.2020 g.

6 Zakon Respubliki Kazaxstan «Ob ipoteke nedvizhimogo imushhestva» ot 23.12.1995 goda, № 2723 (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 03.07.2020 goda)

Материал поступил в реакцию 21.09.20.

М. Б. Султанбеков

Жылжымайтын мүлікті бағалау – жабу механизмінің маңызды элементі

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 21.09.20 баспаға түсті.

M. B. Sultanbekov

Assessment of collateral real estate is the most important element of collateral mechanism

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 21.09.20.

Бұл мақалада кепілдікке қойылған жылжымайтын мүлікті бағалау және коммерциялық банкердің несиелік тәуекелдерін

минимизациялау мақсатында оның жеке блоктарының даму бағыттарын анықтау аспектісінде кепілдік механизмінің мәні туралы теориялық және әдістемелік тұжырымдамаларға кейбір түсініктемелер ұсынылады. Ғылыми жаңалықты қамтитын негізгі нәтижелер келесі бағыттар бойынша алынды. 1. Кепілді экономикалық категория ретінде авторлық интерпретациялау ұсынылады, оның ерекшелігі субъектілер арасындағы қатынастардың қаржылық сипатында, қатынастар объектісінің сипатында және оның несиелік қатынастар саласындағы ролінде (негізгі «несие» категориясына қатысты қосымша және қауіпсіздік сипаты). 2. Кепілзат нысандары мен түрлерін жүйелеу ұсынылады; форманың «кез-келген мазмұнның сыртқы көрінісі» ретінде анықтамасынан шығатын болсақ, ақшалай (форма шеңберінде келесі түрлер ажыратылады: несиені беретін банктегі депозиттер кепілі және қолма-қол қымбат бағалы металдар кепілі) және кепілдің тауарлық нысаны, ол келесі кепіл түрлеріне сәйкес келеді құндылықтар, бағалы қағаздар, ипотека, жылжымайтын мүлік). Кепілзаттың әр түрлі формалары кепілдік механизмінің құраушы элементтерінің жұмыс істеу ерекшеліктерін кепілдің әртүрлі түрлеріне қатысты анықтайды. 3. Кепіл механизмін кепіл туралы келісімді дайындау, жасау және орындау процесі ретінде анықтау негізінде кепілдің жұмыс істеу механизмі жан-жақты ашылады, оның ішінде негізгі (пәні, объектісі, принциптері), ұйымдастырушылық (кепіл саясаты, кепілге берілген заттарды бағалау, мониторинг) және нормативтік (құқықтық және нормативтік қолдау) блоктар. 4. Кепілдік жылжымайтын мүлікті бағалаудың ұсынылған экономикалық және статистикалық әдістері, оның қолданылуы банктің кепілмен қамтамасыз етілуін ішкі бағалаудың нарықтағы нақты сату бағасына жеткізеді.

Кілтті сөздер: жылжымайтын мүлік, кепіл, коммерциялық банктен, несиені, депозит

This article proposes some clarifications of the theoretical and methodological concepts of the essence of the collateral mechanism in the aspect of evaluating collateralized real estate and determining the development directions of its individual blocks in order to minimize the credit risks of commercial banks. The main results, containing scientific novelty, were obtained in the following areas. 1. The author's interpretation of collateral as an economic category is proposed, the specificity of which

lies in the financial nature of relations between subjects, the nature of the object of relations and its role in the sphere of credit relations (additional and security character in relation to the basic category «credit»). 2. The systematization of forms and types of collateral is proposed; proceeding from the definition of the form as «the external expression of any content», the monetary (within the framework of the form, the following types are distinguished: pledge of deposits in a lending bank and pledge of precious metals in cash) and the commodity form of pledge, which corresponds to the following types of pledge (commodity valuables, securities, mortgages, movable property). Various forms of collateral determine the specifics of the functioning of the constituent elements of the collateral mechanism in relation to different types of collateral. 3. Based on the definition of the pledge mechanism as the process of preparation, conclusion and execution of the pledge agreement, the mechanism of the pledge functioning is comprehensively disclosed, including the fundamental (subject, object, principles), organizational (pledge policy, assessment of pledged items, monitoring) and regulatory (legal and regulatory support) blocks. 4. The proposed economic and statistical methods for evaluating mortgaged real estate, the use of which will bring the internal evaluation of the collateral by the bank to the real selling price on the market.

Keywords: real estate, pledge, commercial banks, credit, deposit.

<https://doi.org/10.48081/QHDO6761>

С. М. Хасенова, Б. Б. Салимжанова, А. Е. Мажитова

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

УПРАВЛЕНИЕ КАДРАМИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ КАЗАХСТАНА

В статье говорится о HR-менеджменте на казахстанских предприятиях, который является ключевым фактором ведения бизнеса.

Ключевые слова: кадровая политика, компетенции персонала, эффективность, технологии, опыт работы.

Введение

С учетом тенденции мировой конкуренции и научно-технического прогресса важным преимуществом организации является человеческий ресурс, который входит в состав ключевых факторов ведения бизнеса, наряду с основным производственным капиталом, финансовыми ресурсами и информационными технологиями [1].

На современном этапе казахстанские организации, предприятия, фирмы и бизнес-структуры будут все интенсивнее сталкиваются с новыми вызовами внешней среды, в связи с чем функции, цели и задачи существующих HR-служб должны претерпеть значительным изменениям.

Прогнозируемым ориентиром эволюции HR-менеджмента на казахстанских предприятиях должен стать комплексный переход от технократической модели управления персоналом к экономической и современной моделям управления персоналом. Современная модель управления персоналом при достижении ключевых индикаторов Стратегии «Казахстан – 2050» может быть внедрена начиная с 2030 года. Общая динамика эволюции HR-менеджмента в Республике Казахстан представлена в соответствии с рисунком 1.

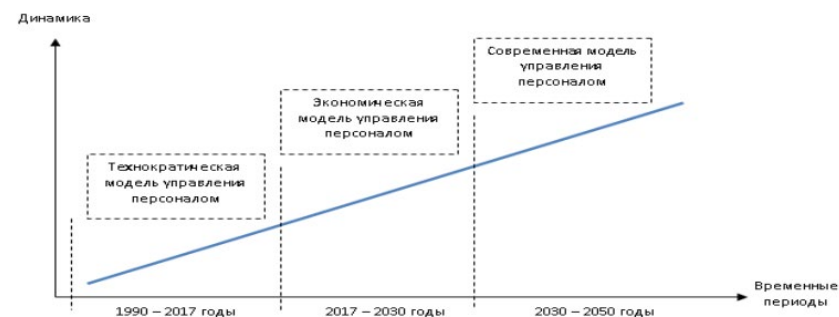

Рисунок 1 – Динамика эволюции HR-менеджмента в Республике Казахстан

Основными атрибутами современной модели HR-менеджмента должны стать:

- лидерство и партнерство;
- комплексная приверженность всего персонала миссии, интересам и стратегическим целям;
- комплексное применение горизонтальных, сетевых и виртуальных структур управления;
- мультипликативной использование внешней инфраструктуры HR-менеджмента и использование инновационных услуг в данной области;
- высокий уровень творчества и инновационной активности персонала;
- самоконтроль.

В общем виде современная модель HR-менеджмента представлена в соответствии с рисунком 2.

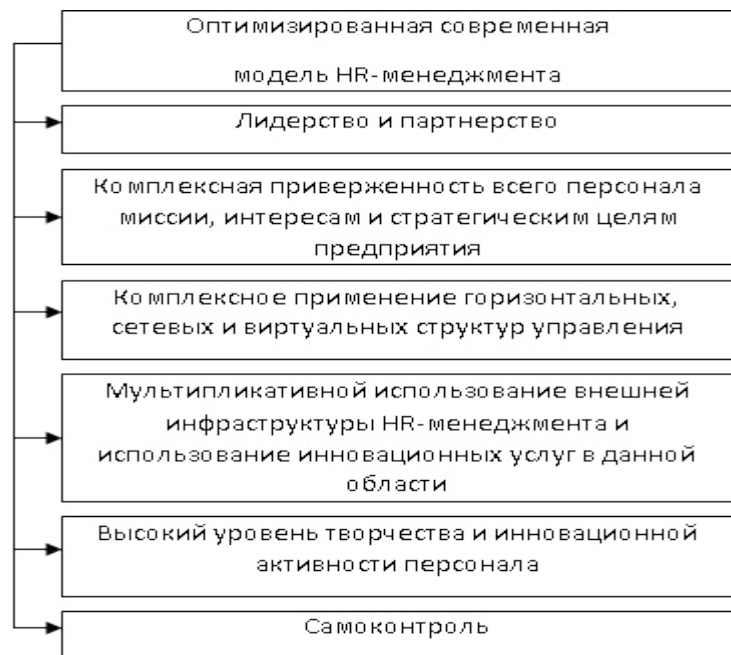

Рисунок 2 – Оптимизированная модель современного HR-менеджмента

Наравне с оптимизацией построения организации HR-менеджмента перспективным направлением кадровой политики на предприятиях Казахстана является решение вопросов формирования эффективного HR-контура предприятий, фирм, компаний и бизнес-структур.

Формирование HR-контуров на современном этапе является мировым трендом менеджмента в ведущих западных и европейской компаний.

Актуальность и необходимость формирования HR-контура обуславливается следующими аспектами:

- дефицит высококвалифицированных профессиональных и креативных кадров на рынке труда;
- высокий уровень миграционных процессов и тенденций, направленных на «утечку умов»;
- невысокий уровень привлечения зарубежных высококвалифицированных специалистов;
- невысокий уровень эффективности работы рекрутинговых агентств [2].

В современных социально-экономических условиях Республики Казахстан основным контингентом корпоративного профессионального обучения рабочих кадров является взрослое население, которому может быть предоставлен широкий спектр образовательных услуг, направленных на повышение их профессионализма, конкурентоспособности, а именно:

- профессиональная подготовка в целях ускоренного приобретения навыков, необходимых для выполнения определенной работы, группы работ;
- переподготовка лиц, имеющих профессии рабочих, в целях приобретения ими новых профессий;
- обучение лиц, имеющих профессии рабочих, вторым (смежным) профессиям в целях расширения их профессионального профиля, возможностей для совмещения профессий;
- повышение квалификации в целях обеспечения роста профессионального мастерства по имеющимся профессиям;
- освоение прогрессивной технологии, организации труда и другие вопросы по профилю профессиональной деятельности;
- стажировка (как самостоятельный вид обучения и как один из разделов курса обучения) лиц из числа рабочих в целях формирования и закрепления на практике ранее полученных знаний, умений и навыков;
- изучение лучшего опыта, приобретение профессиональных и организаторских навыков для выполнения обязанностей (работ) по более высокой должности (квалификации).

Корпоративное профессиональное обучение рабочих кадров, имеющее свою специфику, требует иных подходов к построению содержания, выбору технологий и организационных форм обучения. Содержание корпоративного обучения рабочих кадров должно:

- отражать требования конкретного производства, учитывать местные особенности;
- учитывать государственные требования к квалификации работника согласно Единому тарифно-квалификационному справочнику (ЕТКС);
- учитывать интересы, индивидуальные особенности, образовательный и производственный опыт обучаемых;
- обеспечивать достижение уровня квалификации, адекватного требованиям рынка труда.

Технологии обучения должны быть интенсивными и максимально индивидуализированными, учитывать накопленный профессиональный и жизненный опыт работников. В настоящее время при огромном множестве источников информации организационная форма обучения, в основе которой

лежит классно-урочная система, становится недостаточной, особенно при обучении взрослого населения [5].

При повышении квалификации и переподготовке рабочих кадров в практике корпоративного обучения весьма перспективным направлением является модульная технология обучения, которая позволяет в определенной мере решать проблемы, связанные со сжатым сроком обучения, постоянным обновлением учебных программ, несоответствием содержания обучения требованиям рабочих мест, низкой результативностью обучения. Развитие корпоративного профессионального обучения рабочих кадров на современном этапе определяется следующими положениями:

– изменение социально-экономической политики государства приводит к тому, что заказчиком на образование становится не государство, а работодатель;

– современный рынок труда требует конкурентоспособных, мобильных, высокопрофессиональных рабочих кадров с установкой на самосовершенствование, подготовка которых должно проходить по новым технологиям обучения с большей долей самостоятельности, ориентированных на формирование навыков;

– необходимость сокращения сроков обучения рабочих кадров в современных экономических условиях поставила перед компаниями задачу организации обучения по узловым, кардинальным проблемам профессиональной деятельности, актуальным для конкретного рабочего места или отдельной личности.

Модель компетенций используется как фундамент для построения стратегии управления персоналом в организации и обеспечивает необходимую связь между функциями HR и реальным результатом бизнеса. Анализ работы позволяет получить детальную информацию о ключевых критериях успеха эффективных сотрудников и заложить надежную основу для интегрированного подхода к управлению человеческими ресурсами. Таким образом определяются компетенции, необходимые для эффективного решения задач работником на занимаемой должности [7].

Сохраняя полезные, формируем принципиально новые «стратегические» модели поведения. Применяя комплекс методов, мы используем сильные и компенсируем слабые стороны каждого из них.

Эмпирический анализ. Анализ текущих показателей эффективности позволяет основывать модель компетенций на реальных выводах из практики.

Экспертное конструирование. Сбор мнений от менеджмента и анализ характеристик, выбранных «виртуальных стратегических команд» позволяет строить модель в соответствии со стратегией компании [8].

Ключевые компоненты моделирования, осмысление стратегии.

На этом этапе руководители, причастные к созданию, и хорошо понимающие стратегию, создают стратегические команды.

Выделяют на разных уровнях людей, поведение которых:

- первая группа – соответствует заявленной стратегии;
- вторая группа – может затруднять работу в новых условиях;

Оценивают всех сотрудников, заполняющих опросник, по шкале от единицы до семи по степени соответствия их привычного поведения новой стратегии. В обоих случаях, на статистическом этапе выделяются поведенческие характеристики, которые способствуют формированию стратегии. Оценка текущей эффективности.

Сбор информации об эффективности по всей выборке:

- эффективность (kpi);
- карьерный рост;
- стабильность;
- текучесть;
- выявление типичных профилей сотрудников;
- успешных на данный момент;
- «успешных» для реализации стратегии;

Используемые методы:

- регрессионный анализ с регуляризацией;
- дискриминантный анализ.

Важно выявить:

- уникальные свойства, способствующие успеху в рамках данной рабочей области и необходимые детали проявления универсальных свойств;
- характеристики, принципиально важные в рамках корпоративной культуры рабочих ситуациях.

Компетенции для эффективной организации работы:

- заранее планировать свою работу;
- четко расставлять приоритеты;
- разбивать процесс на этапы;
- соблюдать сроки выполнения задач;
- эффективно использовать имеющиеся ресурсы;
- своевременно прояснять все детали задачи у руководителя;
- осуществлять поэтапный контроль;
- выполнение задачи и своевременно информировать об отклонениях руководителя;
- ясно и четко и структурированно излагать свои мысли в устной и письменной форме;

– уметь собирать информацию и знать, к кому обратиться для решения задачи;

– гибко менять планы в зависимости от обстоятельств.

Выводы

Рекомендации по внедрению модели, оценить возможность появления нового поведения в сложившейся управленческой и корпоративной культуре.

Вовлекая экспертов в разработку модели, стимулировать к обсуждению результатов исследований. Внедрять не все сразу, а частями, начиная с организационных функций. Под простые, управляемые задачи. Важно, чтобы в подразделении фиксировались результаты работы.

Список использованных источников

1 **Авдеев, В. В.** Управление персоналом: технология формирования команды : Учебное пособие / Авдеев, В. В. – М. : Финансы и статистика, 2017. – 544 с.

2 **Агамирова, Е. В.** Управление персоналом в туризме и гостинично-ресторанном бизнесе : Практикум / Агамирова, Е. В. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Дашков и К, 2018. – 180 с.

3 **Арсеньев, Ю. Н.** Управление персоналом: технологии : учебник для студ. вузов, обучающихся по спец. «Менеджмент организации», «Управление персоналом» / Арсеньев, Ю. Н., Шелобаев, С. И., Давыдова, Т. Ю. – М. : ЮНИТИ, 2016. – 191 с.

4 **Аширов, Д. А.** Управление персоналом : Учеб. пособие / Аширов, Д. А. – М. : Проспект, 2015. – 432 с.

5 **Базаров, Т. Ю.** Управление персоналом : Учебник для студ. вузов / Базаров, Т. Ю. ; ред. Еремин, Б. Л. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юнити, 2016. – 554 с.

6 **Брагина, З. В.** Управление персоналом : учеб. пособие по спец. «Менеджмент организации» / Брагина, З. В., Дудяшова, В. П., Каверина, З. Т. – М. : Кнорус, 2017. – 125 с.

7 **Веснин В. Р.** Управление персоналом в схемах : учеб. пособие / Веснин, В. Р. – М. : Проспект, 2016. – 95 с.

8 **Егоршин, А. П.** Управление персоналом : учебник для студ. вузов / Егоршин А. П. – 6-е изд., доп. и перераб. – Нижний Новгород : НИМБ, 2018. – 1100 с.

9 **Кафидов, В. В.** Управление персоналом : учеб. пособие по спец. «Менеджмент организации» / Кафидов, В. В. – СПб. : Питер, 2019. – 240 с.

10 **Кибанов, А. Я.** Управление персоналом организации : учебник для студ. вузов / Кибанов, А. Я. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2019. – 637 с.

References

1 **Avdeev, V. V.** *Úpravlenie personalom : tehnologija formirovaniia komandy* [Personnel management : technology of team formation : textbook]. Ed. Avdeev V. V. – Moscow : Finance and Statistics, 2017. – 544 p.

2 **Agamirova, E. V.** *Úpravlenie personalom v túrizme i gostinichno-restorannom biznese : praktikým* [Personnel management in tourism and hotel and restaurant business : workshop]. Ed. Agamirova E. V. – 2nd ed., Rev. and add. – Moscow : Dashkov and K, 2018. – 180 p.

3 **Arsenev, Iy. N.** *Úpravlenie personalom : tehnologii : ýchebnik dlia stýd. výzov, obýchaiýihsia po spets. «Menedjment organizatsii», «Úpravlenie personalom»* [Personnel management : technologies : textbook for students of universities studying on specials. «Organization management», «Personnel management»]. Eds. Arseniev Yu. N., Shelobaev S. I., Davydova T. Yu. – Moscow : UNITI, 2016. – 191 p.

4 **Ashirov, D. A.** *Úpravlenie personalom : ýcheb. posobie* [Personnel management : textbook]. Ed. Ashirov D. A. – Moscow : Prospect, 2015. – 432 p.

5 **Bazarov, T. Iy.** *Úpravlenie personalom : ýchebnik dlia stýd. výzov* [Personnel management : a textbook for students. universities]. Eds. Bazarov T. Yu., Eremin B. L. – 2nd ed., Rev. and add. – Moscow : Unity, 2016. – 554 p.

6 **Bragina, Z. V.** *Úpravlenie personalom : ýcheb. posobie po spets. «Menedjment organizatsii»* [Personnel management : textbook. specials manual «Management of the organization»]. Eds. Bragina Z. V., Dudyashova V. P., Kaverina Z. T. – Moscow : Knorus, 2017. – 125 p.

7 **Vesnin, V. R.** *Úpravlenie personalom v shemah : ýcheb. posobie* [Personnel management in schemes : textbook]. Ed. Vesnin V. R. – Moscow : Prospect, 2016. – 95 p.

8 **Egorshin, A. P.** *Úpravlenie personalom : ýchebnik dlia stýd. výzov* [Personnel management: a textbook for universities students]. Ed. Egorshin A. P. – 6th ed., Add. and revised. – Nizhny Novgorod: NIMB, 2018. – 1100 p.

9 **Kafidov V. V.** *Úpravlenie personalom : ýcheb. posobie po spets. «Menedjment organizatsii»* [Personnel management : textbook. «Management of the organization» specials manual]. Ed. Kafidov V. V. – St. Petersburg : Peter, 2019. – 240 p.

10 **Kibanov, A. Ia.** Úpravlenie personalom organizatsii : úchebnik dlia stýd. vúzov [Organization personnel management : a textbook for universities students]. Ed. Kibanov A. Ya. – Ed. 3rd, rev. and add. – Moscow : INFRA-M, 2019. – 637 p.

Материал поступил в редакцию 21.09.20.

S. M. Khasenova, B. B. Salimzhanova, A. E. Mazhitova

Қазақстан кәсіпорындарында кадрларды басқару

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 21.09.20 баспаға түсті.

S. M. Khasenova, B. B. Salimzhanova, A. E. Mazhitova

HR management at the enterprises of Kazakhstan

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 21.09.20.

Мақалада бизнесті жүргізудің негізгі факторы болып табылатын қазақстандық кәсіпорындардағы HR-менеджмент туралы айтылады.

Кілтті сөздер: кадр саясаты, қызметкерлердің құзыреттері, тиімділік, технологиялар, жұмыс тәжірибесі.

The article deals with HR management at Kazakhstani enterprises, which is a key factor in doing business.

Keywords: personnel policy, personnel competence, efficiency, technology, work experience.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Абисаликов Ерганат Даулетович, студент, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: abi2306@mail.ru

Айткенова Гульжанат Толеутаевна, жаратылыстану ғылымдарының магистрі, ғылыми қызметкер, Кәсіби тәуекелдерді зерттеу лабораториясы, «Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: nauka@rniiot.kz

Алибекова Айгүл Жолдасбекқызы, магистрант, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: aigul.alibek@mail.ru

Алтайбаева Жанат Калеловна, э.ғ.к, қауымд. профессор (доцент), Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: zhanat.ka@mail.ru

Ахметова Жанна Асылхановна, студент, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: akhxxx@mail.ru

Байғабұлова Юлия Витальевна, Есеп және аудит магистрі, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: matern.juliya@mail.ru

Баймагамбетов Темыржан Кайроллаевич, магистрант, Алматы менеджмент университеті, Жоғары бизнес мектебі, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: temyrzhan@gmail.com

Балабина Евгения Михайловна, ШҚОФ «Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК, Өскемен қ., 070000, Қазақстан Республикасы, e-mail: nauka@rniiot.kz

Балтабаева Азия, экономикалық ғылымдар магистрі, Туран Университеті, Алматы қ., 050035, Қазақстан Республикасы, e-mail: baltabaeva@mail.ru

Бейсембаева Гульмира Кулхановна, экономика магистрі, аға оқытушы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: Gulmira_din@mail.ru

Бекеева Саулемай Айдарқызы, б.ғ. к., қауымд. профессор, Еңбекті қорғау саласындағы регламенттеу зертханасының басшысы, «Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің

Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: nauka@rniiot.kz

Драч Артем Валерьевич, Талдамалық зерттеулер және ҒЗЖ ұйымдастыруды қамтамасыз ету зертханасы басшысының орынбасары, «Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: admin@rniiot.kz

Дулат Нұрбек Құрманғазыұлы, студент, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: navi_nurik@mail.ru

Есбенбетова Жанат Халыковна, «Экология» жаратылыстану ғылымдарының магистрі, Кәсіби тәуекелдерді зерттеу зертханасының басшысы, «Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбек қорғау бойынша республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: nauka@rniiot.kz

Есмагзам Валентина, экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: esmagzam76@mail.ru

Ибраева Анар Боранбаевна, кіші ғылыми қызметкері, еңбек жағдайларын зерттеу зертханасы, «Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: ibraeva.a@rniiot.kz

Какенов Куантай Кадырович, эксперт, «Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК Қостанай облыстық филиалы Қостанай қ., 110000, Қазақстан Республикасы, e-mail: nauka@rniiot.kz

Кдыров Ерсайын Шинбулатович, директор, «Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК Орал облыстық филиалы, Орал қ., 090000, Қазақстан Республикасы, e-mail: nauka@rniiot.kz

Кофанюк Надежда Валерьевна, PhD докторы (доцент), «Қаржы және есеп» кафедрасы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: koftanyuk_fam@mail.ru

Қсембаева Альмира Нуриденова, экономикалық ғылымдар магистрі, аға оқытушы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: alike1977@mail.ru

Қүлембаева Анаргүль Сынтасовна, экономикалық ғылымдар магистрі, аға оқытушы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: anargul1982@mail.ru

Қаирбек Айдана Қалаубекқызы, студент, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: kairbek.aidana@mail.ru

Қаңтарбаева Айнұр Дуанбековна, аға ғылыми қызметкер, Регламентация зертханасы, «Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбек қорғау бойынша республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: nauka@rniiot.kz

Мажитова Айгүль Еркековна, оқытушы, «Экономика» кафедрасы, Торайғыров университет, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: m.alinur@mail.ru

Мамонова Ирина Викторовна, аға оқытушы, «Қаржы және есеп» кафедрасы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: ms.stegaylo@mail.ru

Мусина Алма Жумагелдьевна, экономика ғылымдарының кандидаты, PhD, доцент (доцент), «Қаржы және есеп» кафедрасының меңгерушісі, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: Alma1404@yandex.ru

Набетова Анна Набетовна, бас әдіскер, «Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбек қорғау бойынша республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: nauka@rniiot.kz

Нуралдинова Гульмира Булатовна, магистрант, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: gnuraldinova@mail.ru

Попп Людмила Александровна, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, ҚР ККСОН, профессор, экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: ludmilapopp@mail.ru

Салимжанова Бактыгүль Бакиевна, аға оқытушы, «Экономика» кафедрасы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы e-mail: salimjanova@mail.ru

Сейдалин Сагит Тимурович, экономика және бизнес магистрі, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: seidalin_sagit@mail.ru

Султанбеков Мырзабек Болтабекович, аға оқытушы, «Экономика» кафедрасы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: sultanbekov19@mail.ru

Танабаева Айгерим Еркебулановна, «Ақпараттық жүйелер» мамандығының магистрі, Еңбек жағдайларын зерттеу зертханасының басшысы, «Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: tanabaeva.a@miiot.kz

Тұрысов Әлімқұл Мәмәтәліұлы, директор, «Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК Тараз облыстық филиалы, Тараз қ., 080000, Қазақстан Республикасы, e-mail: nauka@miiot.kz

Хасенова Светлана Максutowна, аға оқытушы, «Экономика» кафедрасы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: sveta_hasenova.7@mail.ru

Шайхы Рысжан Турсумбековна, ғылыми қызметкер, Кәсіби тәуекелдерді зерттеу лабораториясы, «Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: nauka@miiot.kz

Шарипбаева Бибигуль Баяновна, бас әдіскер, «Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбек қорғау бойынша республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: nauka@miiot.kz

СВЕДЕНИЯ О АВТОРАХ

Абисаликов Ерганат Даулетович, студент, Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: abi2306@mail.ru

Айткенова Гульжанат Толеутаевна, магистр естественных наук, старший научный сотрудник, Лаборатория исследования профессиональных рисков, РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан», г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: nauka@miiot.kz

Алибекова Айгуль Жолдасбековна, магистрант, Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: aigul.alibek@mail.ru

Алтайбаева Жанат Калеловна, к.э.н., ассоц. профессор (доцент), Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: zhanat.ka@mail.ru

Ахметова Жанна Асылхановна, студент, Факультет Экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 14000, Республика Казахстан, e-mail: akhxxx@mail.ru

Байгабулова Юлия Витальевна, магистр учета и аудита, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: matern.juliya@mail.ru

Баймагамбетов Темыржан Кайроллаевич, магистрант Алматы менеджмент университет, Высшая школа бизнеса, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, temyrzhan@gmail.com

Балабина Евгения Михайловна, научный сотрудник, ВКОФ РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан», г. Усть-Каменогорск, 070000, Республика Казахстан, nauka@miiot.kz

Балтабаева Азия, магистр экономических наук, докторант PhD, Университет Туран, г. Алматы, 050035, Республика Казахстан, e-mail: baltabaeva@mail.ru

Бейсембаева Гульмира Кулхановна, магистр экономики, ст. преподаватель, Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: Gulmira_din@mail.ru

Бекеева Саулемай Айдаровна, к.б.н., ассоц. профессор, руководитель лаборатории регламентации в области охраны труда, РГП на ПХВ

«Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан», г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: nauka@rniiot.kz

Драч Артем Валерьевич, заместитель руководителя научно-исследовательской работы, Лаборатория аналитических исследований и организационного обеспечения НИР, РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан», г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан; e-mail: admin@rniiot.kz

Дулат Нұрбек Құрманғазыұлы, студент, Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: navi_nurik@mail.ru

Есбенбетова Жанат Халыковна, магистр естественных наук, «Экология», руководитель, Лаборатории исследования профессиональных рисков, РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан», г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: nauka@rniiot.kz

Есмагзам Валентина, магистр экономических наук, ст. преподаватель, Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: esmagzam76@mail.ru

Ибраева Анар Боранбаевна, младший научный сотрудник, лаборатория исследования условий труда, РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан», г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: ibraeva.a@rniiot.kz

Каирбек Айдана Калаубекқызы, студент, Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: kairbek.aidana@mail.ru

Какенов Қуантай Қадырович, эксперт, Костанайский областной филиал РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан», г. Костанай, 110000, Республика Казахстан, e-mail: nauka@rniiot.kz

Кантарбаева Айнура Дуанбековна, старший научный сотрудник, Лаборатория регламентации в области охраны труда, РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан», г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: nauka@rniiot.kz

Кдыров Ерсалин Шинбулатович, директор, Уральский областной филиал РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан», г. Уральск, 080000, Республика Казахстан, e-mail: nauka@rniiot.kz

Кофтанюк Надежда Валерьевна, доктор PhD, ассоц. профессор (доцент), кафедра «Финансы и учет», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: koftanyuk_fam@mail.ru

Ксембаева Альмира Нуриденова, магистр экономических наук, ст. преподаватель, Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: e-mail: alike1977@mail.ru

Кулембаева Анаргүль Сынтасовна, магистр экономических наук, ст. преподаватель, Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: anargul1982@mail.ru

Мажитова Айгуль Еркековна, преподаватель кафедры «Экономика», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: m.alinur@mail.ru

Мамонова Ирина Викторовна, ст. преподаватель, кафедра «Финансы и учет», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: ms.stegaylo@mail.ru

Мусина Алма Жумагельдыевна, кандидат экономических наук, PhD, ассоц. профессор (доцент), зав. кафедрой «Финансы и учет», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: Alma1404@yandex.ru

Набетова Анна Набетовна, старший методист, РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан», г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: nauka@rniiot.kz

Нуралдинова Гульмира Булатовна, магистрант, Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: gnuraldinova@mail.ru

Попп Людмила Александровна, кандидат экономических наук, доцент ККСОН РК, профессор, Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: ludmilapopp@mail.ru

Салимжанова Бактыгуль Бакиевна, ст. преподаватель, кафедра «Экономика», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: salimjanova@mail.ru

Сейдалин Сагит Тимурович, магистр экономика и бизнеса, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: seidalin_sagit@mail.ru

Султанбеков Мырзабек Болтабекович, ст. преподаватель, кафедра «Экономика», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: sultanbekov19@mail.ru

Танабаева Айгерим Еркебулановна, магистр информационных систем, руководитель Лаборатории исследования условий труда, РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан», г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: tanabaeva.a@rniiot.kz

Турьсов Алимкул Маметалиевич, директор, Таразский областной филиал РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан», г. Тараз, 080000, Республика Казахстан, e-mail: nauka@rniiot.kz

Хасенова Светлана Максutowна, ст. преподаватель, кафедра «Экономика», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: sveta_hasenova.7@mail.ru

Шайхы Рысжан Турсумбековна, научный сотрудник, Лаборатория исследования профессиональных рисков, РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан», г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: nauka@rniiot.kz

Шарипбаева Бибигуль Баяновна, старший методист, РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан», г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: nauka@rniiot.kz

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Abissalikov Yerganat Dauletovich, student, «Toraighyrov University», Faculty Economics and Law, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: abi2306@mail.ru

Aitkenova Gulzhanat Toletayevna, Master of Natural Sciences, senior researcher, Laboratory of Occupational Risk Research, RSE at REM «Republican Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan», Nur Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: nauka@rniiot.kz

Akhmetova Zhanna Asylkhanovna, student, Faculty Economic and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: akhxxx@mail.ru

Alibekova Aygul Zholdasbekkyzy, undergraduate student, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: aigul.alibek@mail.ru

Altaibayeva Zhanat Kalelovna, Candidate of Economic Sciences, associate professor, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhanat.ka@mail.ru

Baigabulova Yulia Vitalievna, Master of Accounting and Audit, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: matern.juliya@mail.ru

Baimagambetov T. K., postgraduate, Department of Education, Almaty Management University, Higher School of Business, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: temyrzhan@gmail.com

Balabina Evgenia Mikhailovna, researcher, Laboratory of Occupational Risk Research, EKRB State Enterprise «Republican Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan», Oskemen, 070000, Republic of Kazakhstan, e-mail: nauka@rniiot.kz

Baltabayeva Aziya, Master of Economic Sciences, doctoral student PhD, Turan University, Almaty, 050035, Republic of Kazakhstan, e-mail: baltabayeva@mail.ru

Beisembayeva Gulmira, Master of Economics, lecturer, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: Gulmira_din@mail.ru

Bekeyeva Saulemai, Candidate of Biology, associate professor, Head of the Laboratory of Regulation in the Field of Labor Protection, RSE on the PHV «Republican Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Labor and

Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan», Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan. e-mail: nauka@rniiot.kz

Drach Artem Valerievich, Deputy Head of Research Work, Laboratory for Analytical Research and Organizational Support of Research and Development, Republican Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, 010000, Kazakhstan, e-mail: admin@rniiot.kz

Dulat Nurbek Kurmangazyuly, student, Faculty Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: navi_nurik@mail.ru

Esmagzam Valentine, Master of Economics, senior lecturer, Faculty Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: esmagzam76@mail.ru

Ibraeva Anar Boranbaevna, Junior Research Fellow, Laboratory of Research of Conditional Labor RGP on PCV «Republican Research Institute of Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Republic of Kazakhstan», Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: ibraeva.a@rniiot.kz

Kadyrov Ersin, director, Ural Regional Branch of RSE on PCV «Republican Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan», Uralsk, 090000, Republic of Kazakhstan, e-mail: nauka@rniiot.kz

Kairbek Aidana Kalaubekkizi, student, Faculty Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: kairbek.aidana@mail.ru

Kakenov Kuantai Kadyrovich, expert, Kostanay Regional Branch of the RSE on the REM «Republican Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan», Kostanay, 110000, Kazakhstan, e-mail: nauka@rniiot.kz

Kantarbayeva Ainur, senior researcher, Regulation Laboratory, RSE on PCV «Republican Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan», Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: nauka@rniiot.kz

Khasenova Svetlana Maksutovna, senior lecturer, Department of Economics, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: sveta_hasenova.7@mail.ru

Koftanyuk Nadezhda Valeryevna, Doctor PhD, associate professor, Department of Finance and Accounting, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: koftanyuk_fam@mail.ru

Kulembayeva Anargul, Master of Economic Sciences, lecturer, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: anargul1982@mail.ru

Mamonova Irina Viktorovna, senior lecturer, Department of Finance and accounting, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: ms.stegaylo@mail.ru

Mazhitova Aigul Ermekovna, teacher, Department of Economics, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: m.alinur@mail.ru

Mussina Alma Zhmageldyevna, Candidate of Economic Sciences, PhD, associate professor, Head of the Department of Finance and Accounting, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: Alma1404@yandex.ru

Nabetova Anna Nabetovna, senior methodologist, «Republican Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan», Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: nauka@rniiot.kz

Nuraldinova Gulmira Bulatovna, undergraduate student, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: gnuraldinova@mail.ru

Popp Lyudmila Alexandrovna, Candidate of Economic Sciences, associate professor KKSON RK, professor, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: ludmilapopp@mail.ru

Salimzhanova Baktygul Bakievna, senior lecturer, Department of Economics, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: salimjanova@mail.ru

Seydalin Sagit Timurovich, Master of Economics and Business, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: seidalin_sagit@mail.ru

Shaihy Ryszhan Tursumbekovna, researcher, Laboratory of Occupational Risk Research, RSE at REM «Republican Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan», Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: nauka@rniiot.kz

Sharipbaeva Bibigul Bayanovna, senior methodologist, «Republican Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Republic of Kazakhstan», Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: nauka@rniiot.kz

Sultanbekov Myrzabek Boltabekovich, senior lecturer, Department of Economics, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: sultanbekov19@mail.ru

Tanabaeva Aigerim Erkebulanovna, Master of Information Systems, Head of the Laboratory for Research of Working Conditions, Republican Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: tanabaeva.a@rniiot.kz

Turysov Alimkul, director, Taraz Regional Branch of RSE on PCV «Republican Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan», Taraz, 080000, Republic of Kazakhstan, e-mail: nauka@rniiot.kz

Xembayeva Almira, Master of Economic Sciences, lecturer, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: alike1977@mail.ru

Yesbenbetova Zhanat Khalykovna, Master of Science «Ecology», Head of the Laboratory for the Study of Occupational Risks, Republican State-owned Enterprise «Republican Research Institute for Labor Protection, Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan», Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: nauka@rniiot.kz

**ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ
В НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ
«ВЕСТНИК ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТ»,
«НАУКА И ТЕХНИКА КАЗАХСТАНА», «КРАЕВЕДЕНИЕ»**

Редакционная коллегия просит авторов руководствоваться следующими правилами при подготовке статей для опубликования в журнале.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

*В номер допускается не более одной рукописи от одного автора либо того же автора в составе коллектива соавторов.

*Количество соавторов одной статьи не более 5.

*Степень оригинальности статьи должна составлять не менее 60 %.

*Направляемые статьи не должны быть ранее опубликованы, не допускается последующее опубликование в других журналах, в том числе переводы на другие языки.

*Решение о принятии рукописи к опубликованию принимается после проведения процедуры рецензирования.

*Рецензирование проводится конфиденциально («двустороннее слепое рецензирование»), автору не сообщается имя рецензента, а рецензенту – имя автора статьи.

*Оплата за публикацию статьи производится после положительного ответа редакции. Стоимость публикации в журнале за страницу 1000 (одна тысяча) тенге, включая статьи магистрантов и докторантов в соавторстве с лицами с ученой степенью.

Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со следующими правилами:

– В журналы принимаются статьи по всем научным направлениям, набранные на компьютере, напечатанные на одной стороне листа с полями 30 мм со всех сторон листа, электронный носитель со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для Windows».

– Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы не должен превышать **12 страниц печатного текста**. *Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка).*

Структура научной статьи включает название, аннотации, ключевые слова, основные положения, введение, материалы и методы, результаты и обсуждение, заключение, выводы, информацию о финансировании (при наличии), список литературы (используемых источников) к каждой статье, включая романизированный (транслитерированный латинским алфавитом) вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках) см. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) *Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.*

Статья должна содержать:

1 **МРНТИ** (Межгосударственный рубрикатор научной технической информации);

2 **DOI** – после МРНТИ в верхнем правом углу (присваивается и заполняется редакцией журнала);

3 **Фамилия, имя, отчество** (полностью) автора (-ов) – на казахском, русском и английском языках (жирным шрифтом, по центру);

4 **Ученая степень, ученое звание;**

5 **Аффилиация** (факультет или иное структурное подразделение, организация (место работы (учебы)), город, почтовый индекс, страна) – на казахском, русском и английском языках;

6 **E-mail;**

7 **Название статьи** должно отражать содержание статьи, тематику и результаты проведенного научного исследования. В название статьи необходимо вложить информативность, привлекательность и уникальность (*не более 12 слов, прописными буквами, жирным шрифтом, по центру, на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий*);

8 **Аннотация** – краткая характеристика назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи. Должна отражать основные и ценные, по мнению автора, этапы, объекты, их признаки и выводы проведенного исследования. Дается на казахском, русском и английском либо немецком языках (*рекомендуемый объем аннотации – не менее 150, не более 300 слов, курсив, нежирным шрифтом, кегль – 12 пунктов, абзацный отступ слева и справа 1 см, см. образец*);

9 **Ключевые слова** – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования (*оформляются на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий; кегль – 12 пунктов,*

курсив, отступ слева-справа – 1 см.). Рекомендуемое количество ключевых слов – 5-8, количество слов внутри ключевой фразы – не более 3. Задаются в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке (см. образец);

10 **Основной текст статьи** излагается в определенной последовательности его частей, включает в себя:

- **Введение / Кіріспе / Introduction** (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*). Обоснование выбора темы; актуальность темы или проблемы. Актуальность темы определяется общим интересом к изученности данного объекта, но отсутствием исчерпывающих ответов на имеющиеся вопросы, она доказывается теоретической или практической значимостью темы.

- **Материалы и методы** (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*). Должны состоять из описания материалов и хода работы, а также полного описания использованных методов.

- **Результаты и обсуждение** (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*). Приводится анализ и обсуждение полученных вами результатов исследования. Приводятся выводы по полученным в ходе исследования результатам, раскрывается основная суть. И это один из самых важных разделов статьи. В нем необходимо провести анализ результатов своей работы и обсуждение соответствующих результатов в сравнении с предыдущими работами, анализами и выводами.

- **Информацию о финансировании** (при наличии) (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*).

- **Выводы / Қорытынды / Conclusion** (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*).

Выводы – обобщение и подведение итогов работы на данном этапе; подтверждение истинности выдвигаемого утверждения, высказанного автором, и заключение автора об изменении научного знания с учетом полученных результатов. Выводы не должны быть абстрактными, они должны быть использованы для обобщения результатов исследования в той или иной научной области, с описанием предложений или возможностей дальнейшей работы.

- **Список использованных источников / Пайдаланған деректер тізімі / References** (*жирными буквами, кегль – 14 пунктов, в центре*). включает в себя:

Статья и список использованных источников должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 (*см. образец*).

Очередность источников определяется следующим образом: сначала последовательные ссылки, т.е. источники на которые вы ссылаетесь по очередности в самой статье. Затем дополнительные источники, на которых нет ссылок, т.е. источники, которые не имели место в статье, но рекомендованы вами

читателям для ознакомления, как смежные работы, проводимые параллельно. Объем не менее *10 не более чем 20 наименований* (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки). В случае наличия в списке использованных источников работ, представленных на кириллице, необходимо представить список литературы в двух вариантах: первый – в оригинале, второй – романизированный (транслитерация латинским алфавитом) вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках) см. *ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.*

Романизированный список литературы должен выглядеть следующим образом:

автор(-ы) (транслитерация) → название статьи в транслитерированном варианте → [перевод названия статьи на английский язык в квадратных скобках] → название казахоязычного либо русскоязычного источника (транслитерация, либо английское название – если есть) → выходные данные с обозначениями на английском языке.

11 Иллюстрации, перечень рисунков и подрисовочные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

12 Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (*каждая формула – один объект*).

На отдельной странице (после статьи)

В электронном варианте приводятся полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mail (номер телефона для связи редакции с авторами, не публикуются);

Сведения об авторах

На казахском языке	На русском языке	На английском языке
Фамилия Имя Отчество (полностью)		
Должность, ученая степень, звание		
Организация		
Город		
Индекс		
Страна		
E-mail		
Телефон		

Информация для авторов

Для статей, публикуемых в Научном журнале Торайгыров университета. Химико-биологическая серия, требуется экспертное заключение.

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи.

При необходимости статья возвращается автору на доработку. За содержание статьи несет ответственность Автор.

Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.

Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления.

Периодичность издания журналов – четыре раза в год (ежеквартально)

Сроки подачи статьи:

- первый квартал до 10 февраля;
- второй квартал до 10 мая;
- третий квартал до 10 августа;
- четвертый квартал до 10 ноября.

Статью (электронную версию, и квитанции об оплате) следует направлять на электронный адрес: E-mail: kereku@tou.edu.kz

140008, Республика Казахстан, г. Павлодар, ул. Ломова, 64,

НАО «Торайгыров университет»,

Издательство «Toraighyrov University», каб. 137.

Тел. 8 (7182) 67-36-69, (внутр. 1147).

E-mail: kereku@tou.edu.kz

Наши реквизиты:

НАО «Торайгыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	НАО «Торайгыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	Приложение kasper.kz Платежи – Образование – Оплата за ВУЗы – Заполняете все графы (в графе Факультет укажите «За публикацию в научном журнале, название журнала и серии»)
АО «Jysan Bank» ИИК KZ57998FTB00 00003310 БИК TSESZKZK A Кбе 16 Код 16 КНП 861	АО «Народный Банк Казахстана» ИИК KZ156010241000003308 БИК HSBKZKZKX Кбе 16 Код 16 КНП 861	

ОБРАЗЕЦ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

МРНТИ 04.51.59

DOI xxxxxxxxxxxxxxxx

С. С. Аубакирова, З. С. Искакова

Торайғыров университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ӘЛЕМДІК ДІН НЫСАНДАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТЕНУІ

Берілген мақалада Қазақстан өзінің көп ұлтты мәдениетімен ғана емес, көптеген этностардың, конфессиялардың бейбіт қорықталуының тәжірибесімен бірегей әлем елдерінің қатарына жатады. Біздің еліміздің бірегейлігі тәуелсіз Қазақстанның қалыптасу сәтінен бастап, республиканың мемлекеттік ұлттық саясатының тарихи негізі болып табылатын этносаралық, конфессияаралық бейбітшілік пен келісімді қамтамасыз ету мемлекет тарапынан басым назар аударылуы туралы қарастырылған. Мемлекетті одан әрі нығайту, оның қауіпсіздігі, экономиканың тұрақты дамуы және азаматтарымыздың әл-ауқатының артуы үшін Қазақстанға ұзақ мерзімді тұрақтылық, бейбітшілік пен келісім қажет. Бұл, ең алдымен, ел басшылығының этномәдениет пен конфессиялық саясатқа беретін маңыздылығын білдіреді. Бұл кездейсоқ емес, өйткені қазіргі уақытта қазақстандық қоғамның әлеуметтік-экономикалық және саяси тұрақтылығына ықпал ететін факторлардың бірі ұлтаралық, конфессияаралық келісімді сақтау болып табылады. Қазақстан-этникааралық және конфессияаралық катаклизмдерден құтыла алған аз ғана посткеңестік мемлекеттердің бірі болып табылады.

Кілтті сөздер: этнос, этносаясат, дін, ұлтаралық қатынастар.

Кіріспе

Бүгінгі таңда этносаралық және конфессияаралық бейбітшілікті сақтаудың ең күшті факторы еліміздің тұңғыш Президенті Н. Ә. Назарбаевтың салиқалы және дана саясаты болып табылады. Мемлекет басшысы халықтар арасындағы бейбітшілік пен келісім идеясын үнемі қолдап, насихаттайды. Діни эмиссарлар, шовинистік ұйымдар тарапынан қоғамдық-

саяси жағдайды тұрақсыздандырудың кез келген әрекеттері, әдетте, құлдырайды. Ел басшылығы өзінің белсенді және шебер іс-әрекеттерімен республика аумағында тұратын барлық этностық, конфессиялық топтардың экономикалық, саяси және мәдени дамуы үшін тең мүмкіндіктер жасайды. Қазақстандағы қазіргі заманғы ұлттық құрылыс үдерістері біртұтас ұлттық мемлекет құрудан, қандай да бір этностың преференция саясатынан бас тартуды көрсетеді. Конфессиялар мәселесі этникалық тығыз байланысты болғандықтан, «этнос» ұғымын егжей-тегжейлі қарастырайық.

Продолжение текста публикуемого материала

Зерттеудің нысаны: діни нысандардың әлеуметтенуі

Зерттеудің пәні: қазіргі кездегі әлемдік діни нысандар

Мақсаты: Қазақстанда көптеген этностардың, конфессиялардың бейбіт көршілестігінің тәжірибесімен бірегей әлем елдерінің қатарына жатады. Біздің еліміздің бірегейлігі тәуелсіз Қазақстанның қалыптасу сәтінен бастап, республиканың мемлекеттік ұлттық саясатының тарихи негізі болып табылатын этносаралық, конфессияаралық бейбітшілік пен келісімді қамтамасыз ету мемлекет тарапынан басым назар аудару қажет.

Міндеттері:

- мемлекеттік ұйымдардың діни ұйымдар арасындағы байланысын анықтау;
- діни нысандарға шолу жасау.

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі

Соңғы уақытта «этнос» термині және одан «этникалық», «этнократия» және т.б. туындылар ғылыми – зерттеу әдебиетінде жиі кездеседі. Батыс әлемінің саяси «негізгі ағым» және саяси истэблишментінде бұл көп уақыт бойы этноконфликтология сияқты пән болған құбылыс бірден мойындалмаған. Ұлттық (этникалық) мәселеге ерекше көзқарас коммунистік идеология жасады. Ол үшін басымдық жеке тұлғаның құқығы емес, таптық қатынастардың саласы және пролетарлық интернационализм саясаты болды. Жалпы алғанда, этностық саясатты этникалық немесе ұлттық белгілері бойынша әлеуметтік топтардың нақты, күтілетін немесе жалған теңсіздігіне байланысты проблемаларды реттеу жөніндегі мақсатты қызмет ретінде анықтауға болады.

Продолжение текста публикуемого материала

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандарды түйіндей келе, ислам мен православие – екі ірі әлемдік дін – осы діндердің дәстүрлі сипатымен байланысты конфессияаралық қатынастар жүйесінде ерекше орын алатынын атап өту қажет.

Продолжение текста публикуемого материала

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Кузнецов, А. М.** Этническое и национальное в политическом дискурсе [Текст] // Журнал «Полис. Политические исследования». – М., 2007. – С. 9–23.
- 2 **Ачкасов, В. А.** Этнополитология [Текст] : Учебник для бакалавров / 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство Юрайт, 2014. – 495 с.
- 3 Наши объятия соотечественникам всегда открыты. Из речи на торжественном заседании Всемирного курылтая казахов. 1 октября 1992 г. [Электронный ресурс]. – <http://bibliotekar.kz/istorija-kazahstana-za-9-klass-hrestomat/nashi-objatija-sootechestvennikam-vsegda.html>.
- 4 Международная политическая конференция «Нация, религии – православие и новые европейские реалии» [Текст] // Афины, 17–19 апреля 2005 г. Доклады. – Афины, 2006.
- 5 О встрече с митрополитом бомбейской иепархии сирийской маланкарской православной церкви. 30.08.13. [Текст] // Документы Международной Ассамблеи Православия [Электронный ресурс]. – http://www.mid.ru/ru/maps/in/-/asset_publisher/EpJ5G4lcymvb/content/id/98346.
- 6 В Казахстане действует более 3600 религиозных объединений, представляющих 18 конфессий. 04.08.2017. [Электронный ресурс]. – <https://www.zakon.kz/4871654-v-kazahstane-deystvuet-bolee-3600.html>.
- 7 Мұртаза Бұлұтай. Қазақстандағы дін және мемлекет қатынастары // «Дала мен Қала» газеті. – Алматы, 2005. – 5 б.
- 8 **Байтенова, Н. Ж.** Қазақстандағы діндер. – Алматы, 2008. – 4 б.
- 9 **Кенжетгаев, Д., Аскаров, Н., Сайлыбаев, Ә., Тұяқбаев, Ә.** Дінтану. – Астана, 2010. – 210 б.
- 10 **Әбсагтар Қажы Дербісәлі.** Ислам және заман. – Алматы 2003. – 142 б.

References

- 1 **Kuznetsov, A. M.** E`tnicheskoe i nacional`noe v politicheskom diskurse. [Ethnic and National in Political Discourse] [Text]. In Journal «Policy. Political Studies». – М., 2007. – P. 9–23.
- 2 **Achkasov, V. A.** Etnopolitologija [Text] : Uchebnik dlja bakalavrov [Ethnopolitology [Text] : textbook for bachelors] / 2nd ed., rev. and add. – М. : Yurayt Publishing House, 2014. – 495 p.
- 3 Nashi ob`yatiya sootechestvennikam vsegda otkry`ty`. Iz rechi na torzhestvennom zasedanii Vsemirnogo kury`ltaya kazaxov. 1 oktabrija 1992 g. [Our arms are always open to compatriots. From a speech at the Ceremonial meeting of

the World Kurylтай of Kazakhs. October 1, 1992] [Electronic resource]. – <http://bibliotekar.kz/istorija-kazahstana-za-9-klass-hrestomat/nashi-objatija-sootechestvennikam-vsegda.html>.

4 Mezhdunarodnaja politicheskaja konferencija «Nacija, religii – pravoslavie i novye evropejskie realii» [International political conference «Nation, religions – Orthodoxy and new European realities»]. Athens, April 17–19, 2005. Papers. – Athens, 2006.

5 O vstreche s mitropolitom bombejskoj ieparxii sirijskoj malankarskoj pravoslavnoj cerkvi. 30.08.13. Dokumenty Mezhdunarodnoj Assamblei Pravoslavija [About the meeting with the Metropolitan of the Bombay diocese of the Syrian Malankara Orthodox Church. 30.08.13. Documents of the International Assembly of Orthodoxy.] [Electronic resource]. – http://www.mid.ru/ru/maps/in/asset_publisher/EpJ5G4lcymvb/content/id/98346.

6 V Kazaxstane dejstvuet bolee 3600 religiozny`x ob`edinenij, predstavlyayushhix 18 konfessij. 04.08.2017. [More than 3600 religious associations, representing 18 confessions, operate in Kazakhstan. 04.08.2017.] [Electronic resource]. – <https://www.zakon.kz/4871654-v-kazahstane-deystvuet-bolee-3600.html>.

7 **Murtaza Bulutai.** Qazaqstandaǵy din jáne memleket qatynastary [Religion and state relations in Kazakhstan]. In Newspaper «Dala and the City». – Алматы, 2005.– 5 p.

8 **Baytenova, N. Zh.** Qazaqstandaǵy dinder [Religions in Kazakhstan.]. – Алматы, 2008. – 4 p.

9 **Kenzhetayev D., Askarov N., Saylybayev A., Tuyakbayev O.** Dintany [Religious studies]. – Astana, 2010. – 210 p.

10 **Absattar Haji Derbisali.** Islam jáne zaman [Islam and time]. – Алматы, 2003. – 142 p.

C. C. Аубакирова, З. С. Исакова

Социализация современных мировых религиозных объектов

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.

S. S. Aubakirova, Z. S. Iskakova

Socialization of modern world religious sites

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

В данной статье Казахстан – одна из уникальных стран мира не только с его многонациональной культурой, но и с

опытом мирного соседства многих этнических групп и религий. Уникальность нашей страны в том, что с момента образования независимого Казахстана государство уделяет особое внимание обеспечению межнационального, межрелигиозного мира и согласия, что является исторической основой национальной политики республики. Казахстану нужна долгосрочная стабильность, мир и согласие для дальнейшего укрепления государства, его безопасности, устойчивого экономического развития и повышения благосостояния наших граждан. Это означает, прежде всего, важность, которую руководство страны придает этнокультурной и религиозной политике. Это не случайно, ведь одним из факторов, способствующих социально-экономической и политической стабильности казахстанского общества сегодня, является сохранение межнационального, межконфессионального согласия. Казахстан – одно из немногих постсоветских государств, переживших межэтнические и межрелигиозные катаклизмы.

Ключевые слова: этнос, этнополитика, религия, межэтнические отношения.

In this article, Kazakhstan is one of the unique countries in the world, not only with its multinational culture, but also with the experience of peaceful neighborhood of many ethnic groups and religions. The uniqueness of our country is that since the formation of independent Kazakhstan, the state has been paying special attention to ensuring interethnic, interreligious peace and harmony, which is the historical basis of the republic's national policy. Kazakhstan needs long-term stability, peace and harmony to further strengthen the state, its security, sustainable economic development and increase the well-being of our citizens. This means, first of all, the importance that the country's leadership attaches to ethnocultural and religious policy. This is not accidental, because one of the factors contributing to the socio-economic and political stability of Kazakhstani society today is the preservation of interethnic, interfaith harmony. Kazakhstan is one of the few post-Soviet states that survived inter-ethnic and inter-religious cataclysms.

Keywords: ethnos, ethnopolitics, religion, interethnic relations.

Авторлар туралы ақпарат	Сведения об авторах	Information about the authors
Аубакирова Салтанат Советқызы , PhD, қауымд. профессор (доцент), Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: aubakur@mail.ru. тел.: 8700-000-00-00	Аубакирова Салтанат Советовна , PhD, ассоц. профессор (доцент), Факультет Гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: aubakur@mail.ru. тел.: 8700-000-00-00	Aubakirova Soltanat Sovetovna , PhD, Associate Professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: aubakur@mail.ru. tel.: 8700-000-00-00
Искакова Зауреш Сабырбекқызы , г.ум.ғ.м., оқытушы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: zauresh_iskakova@mail.ru. тел.: 8700-000-00-00	Искакова Зауреш Сабырбековна , м.гум.н., преподаватель, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: zauresh_iskakova@mail.ru. тел.: 8700-000-00-00	Iskakova Zauresh Sabyrbekovna , Master of Arts, lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: zauresh_iskakova@mail.ru. tel.: 8700-000-00-00

**ПУБЛИКАЦИОННАЯ ЭТИКА
НАУЧНОГО ЖУРНАЛА
(«ВЕСТНИК ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТ»,
«НАУКА И ТЕХНИКА КАЗАХСТАНА»,
«КРАЕВЕДЕНИЕ»)**

Редакционная коллегия журналов «Вестник Торайғыров университет», «Наука и техника Казахстана» и «Краеведение» в своей работе придерживается международных стандартов по этике научных публикаций и учитывает информационные сайты ведущих международных журналов.

Редакционная коллегия журнала, а также лица, участвующие в издательском процессе в целях обеспечения высокого качества научных публикаций, во избежание недобросовестной практики в публикационной деятельности (использование недостоверных сведений, изготовление данных, плагиат и др.), обеспечения общественного признания научных достижений обязаны соблюдать этические нормы и стандарты, принятые международным сообществом и предпринимать все разумные меры для предотвращения таких нарушений.

Редакционная коллегия ни в коем случае не поощряет неправомерное поведение (плагиат, манипуляция, фальсификация) и приложить все силы для предотвращения наступления подобных случаев. В случае, если редакционной коллегии станет известно о любых неправомерных действиях в отношении опубликованной статьи в журнале или в случае отрицательного результата экспертизы редколлегии статья отклоняется от публикации.

Редакционная коллегия не должна раскрывать информацию о принятых к опубликованию рукописей третьим лицам, не являющимся рецензентами, потенциальными рецензентами, членами редакционной коллегии, работниками типографии. Неопубликованные данные, полученные из рукописей, не должны использоваться в личных исследовательских целях без письменного разрешения автора.

Ответственность экспертов (рецензентов)

Рецензенты должны давать объективные суждения и указывать на соответствующие опубликованные работы, которые еще не цитируются. К рецензируемым статьям следует обращаться конфиденциально. Рецензенты будут выбраны таким образом, чтобы не было конфликта интересов в отношении исследования, авторов и / или спонсоров исследования.

Ответственность авторов

Ответственность за содержание работы несет автор. Авторы обязаны вносить исправления, пояснения, опровержения и извинения, если такие имеются.

Автор не должен представлять статью, идентичную ранее опубликованной в другом журнале. В частности, не принимаются переводы на английский либо немецкий язык статей, уже опубликованных на другом языке.

В случае обнаружения в рукописи статьи существенных ошибок автор должен сообщить об этом редактору раздела до момента подписи в печать оригинал-макета номера журнала. В противном случае автор должен за свой счет исправить все критические замечания.

Направляя статью в журнал, автор осознаёт указанную степень персональной ответственности, что отражается в письменном обращении в редакционную коллегия Журнала.

Теруге 21.09.2020 ж. жіберілді. Басуға 05.10.2020 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

2,49 Мб RAM

Шартты баспа табағы 11,5

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген З. С. Исакова

Корректор: А. Р. Омарова

Тапсырыс № 3730

Сдано в набор 21.09.2020 г. Подписано в печать 05.10.2020 г.

Электронное издание

2,49 Мб RAM

Усл.п.л 11,5. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка З. С. Исакова

Корректор: А. Р. Омарова

Заказ № 3730

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.vestnik.tou.edu.kz